

Γ. ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ ΚΑΙ Ν. ΘΩΜΑΖΑΙΟΣ

('Ανέκδοτος ἀλληλογραφία.

"Αγνωστον πολιτικὸν δοκίμιον τοῦ Τερτσέτη) *

"Απὸ νεαρᾶς ἡλικίας ὁ Γεώργιος Τερτσέτης¹ ἔγνώρισε καὶ συνεδέθη διὰ στενοτάτης φιλίας μὲ τὸν ἐκλεκτὸν Δαλματὸν φιλόλογον καὶ θερμὸν φιλέλληνα Νικόλαον Θωμαζαῖον². Ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς ἔτρεφε βαθεῖαν ἀφοσίωσιν καὶ εἰλικρινῆ θαυμασμὸν πρὸς τὸν ἐνθουσιώδη μελετητὴν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας³, ὁ τελευταῖος δὲ ἥγάπα καὶ ἔξετίμα τὸν Τερτσέτην καὶ διὰ τὸ λογοτεχνικὸν αὐτοῦ ἔργον καὶ διὰ τὸν ἀδέκαστον χαρακτῆρα καὶ τὸ εὐγενὲς αὐτοῦ ἥθος⁴. Τὴν ἐκτίμησιν ταύτην ἔξεδήλωσε πολλαπλῶς, ἵδιᾳ δὲ ἀποδεχθεὶς μετὰ προθυμίας νὰ προτάξῃ ἐπαινετικὸν πρόλογον εἰς τὴν Ἰταλόγλωσσον τραγῳδίαν τοῦ φίλου του « La morte di Socrate », ἐκδοθεῖσαν τῷ 1866⁵. Ἡ γνωριμία καὶ ἡ ἀγάπη εἶχον ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέλη τῶν δύο οἰκογενειῶν, μάλιστα δὲ τὰς συζύγους αὐτῶν, τὴν ἀπλῆν

* Περὶ τῆς ἀνεκδότου ἀλληλογραφίας τοῦ Θωμαζαίου μετὰ συγχρόνων Ἑπτανησίων λογίων καὶ λογοτεχνῶν βλ. Γ. Θ. Ζώρα, 'Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1959, σελ. 248 ἐπ.

1. Πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γ. Τερτσέτη, μετὰ σχετικῆς βιβλιογραφίας, βλ. ἐν Γ. Θ. Ζώρᾳ, 'Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1960, σελ. 155 ἐπ. Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ ἔξεδόθησαν εἰς τρεῖς τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον: « Τερτσέτης: "Απαντα - 'Αναστύλωσε Γ. Βαλέτας, 'Αθήνα 1953 - 1954 ».

2. Βλ. προχείρως Γ. Θ. Ζώρα, 'Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 291 ἐπ. Ὁ Νικόλαος Θωμαζαῖος καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀπετέλεσε θέμα ἐναισίμου ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης τῆς μαθητρίας μου Augusta Busico (Ρώμη 1960).

3. Τὰς περὶ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως κρίσεις αὐτοῦ ὁ Θωμαζαῖος διετύπωσε κυρίως εἰς τὴν γνωστὴν συλλογὴν του δημοτικῶν μας τραγουδιῶν « Canti popolari toscani, corsi, illirici e greci. Edit. Girolamo Tasso, Venezia 1841 - 1842 » καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον « Scintille » δοκίμια αὐτοῦ. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, 'Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 300 ἐπ.

4. Περὶ τοῦ Τερτσέτη ὁ Θωμαζαῖος ἔγραψε καὶ βραχὺ βιογραφικὸν σημείωμα, διερ θημοσιεύομεν κατωτέρω.

5. Giorgio Terzetti, La morte di Socrate. Dramma, con proemio di Niccolò Tommaseo. Firenze, 1866. Ἑλληνικὴ μετάφρασις περιελήφθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν 'Απάντων τοῦ ποιητοῦ, ἐνθ' ἀν., τόμ. Α', σελ. 211 - 236.

και ἀγαθὴν συμβίαν τοῦ Θωμαζαῖου Διαμάντω Παβέλλο· Ἀρτάλε¹ και τὴν εὐγενῆ και μοσφωμένην σύντροφον τῆς ζωῆς τοῦ Τερτσέτη Ἀδελαΐδα Ζερμαίν², ως μαρτυροῦν ἐν πολλοῖς και αἱ κατωτέρῳ ἔκδιδόμεναι ἐπιστολαῖ³.

Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκοιβῶς ἥθεισεν ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἄλλη λογραφία· ἡ πρώτη ἐπιστολή, σταλεῖσα ἐκ Παρισίων ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, φέρει ἡμερομηνίαν τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1838⁴, ἡ τελευταία δέ, σταλεῖσα ἐξ Ἀθηνῶν, ἐγράφη τὴν 10ην Νοεμβρίου 1873, δλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου ἀμφοτέρων τῶν φίλων. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα διεσώθησαν συνολικῶς εἴκοσιν δκτῷ σημειώματα και ἐπιστολαί, γραφεῖσαι ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, τοῦ Θωμαζαῖου και τῆς Ἀδελαΐδος Τερτσέτη· είναι δμως βέβαιον ὅτι θὰ ἐγράφησαν και ἄλλαι καταστραφεῖσαι ἡ ὁπωσδήποτε μὴ ἀνευρεθεῖσαι⁵.

Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν παρουσιάζει σημαντικὸν ἐνδιαφέρον, ἀφορᾶ δ' εἰς ποικίλα σύγχρονα θέματα φιλολογικοῦ, ἴστορικοῦ και πολιτικοῦ χαρακτῆρος, ως και εἰς πολλὰς καθαρῶς βιογραφικὰς πληροφορίας, διάτινας τῶν δποίων οὐδεμία ὑπάρχει ἄλλοθεν μαρτυρία.

Ίδιαιτέραν σημασίαν παρουσιάζει ἄγνωστον σχεδιάγραμμα μελέτης τοῦ Τερτσέτη, ἀφορώσης εἰς τὴν ἐθνικὴν στάσιν τοῦ βασιλέως Ὅθωνος, ἐν τῇ δποίᾳ ὁ συγγραφεὺς διατυπώνει σαφῶς και κατηγορηματικῶς τὰς περὶ τῆς συγχρόνου πολιτικῆς καταστάσεως ἰδέας αὐτοῦ⁶. Ἡ μελέτη αὕτη — περὶ τῆς δποίας οὐδεμία μέχρι τοῦδε ὑπῆρχεν εἰδησις — προσλαμβάνει μείζονα ἀξίαν, διότι περιέχει πολυτίμους περὶ τῶν τότε πραγμάτων πληροφορίας, ἀποτελεῖ δὲ μίαν εἰσέτι μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀγνῆς φιλοπατρίας τοῦ ποιητοῦ.

Ἄπασαι αἱ ἐπιστολαὶ ἔχουν γραφῆ εἰς Ἰταλικὴν γλῶσσαν, τὴν δποίαν δ Τερτσέτης — ως και οἱ λοιποὶ Ἐπτανήσιοι — ἔχειριζετο μετὰ μεγάλης εὐχε-

1. Βλ. Γ. Θ. Ζώρα, 'Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 344 ἐπ.

2. Ἡ Ἀδελαΐς Ζερμαίν (*Adélaïde Germain*) ἡτο Γαλλίς λογία, ἡτις, παρὰ τὴν μεγάλην διαφορὰν τῆς ἡλικίας, ἐνυμφεύθη τὸν ποιητὴν τῷ 1867. Θαυμάστρια τοῦ σπινθηροβόλου πνεύματος τοῦ Τερτσέτη, ἀφιερώθη εἰς τὸν σύζυγόν της, βοηθοῦσα αὐτὸν εἰς τὰς ἐργασίας του και μεταφράζουσα ἔργα αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικήν.

3. Βλ. κατωτέρῳ, ἵδιᾳ ἐπιστολὰς τῆς 7ης Σεπτεμβρίου 1861, 20ης Μαρτίου 1862, 21ης Μαΐου 1854, Δεκεμβρίου 1864, 29ης Ιανουαρίου 1867, 6ης Ὁκτωβρίου 1867, 14ης Ὁκτωβρίου 1867, 25ης Νοεμβρίου 1867, 20ης Δεκεμβρίου 1867, 2ης Μαρτίου 1868, 4ης Μαρτίου 1868, 4ης Αὐγούστου 1869, 26ης Μαΐου 1872, 10ης Νοεμβρίου 1873.

4. Ὁ Τερτσέτης ἔζη ἀπὸ διετίας εἰς Παρισίους, ἐκεῖ δὲ πολὺ πιθανῶς ἐγνωρίσθη τὸ πρῶτον μὲ τὸν Θωμαζαῖον.

5. Δὲν ἀποκλείεται ἐπιστολαὶ τινες νὰ σφέωνται εἰς ίδιωτικὰς βιβλιοθήκας και ἀρχεῖα.

6. Ἡ μελέτη αὕτη ἐπισυνάπτεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς 10ης Σεπτεμβρίου 1865, περὶ ἡς βλ. κατωτέρω.

ρείας¹. Τὰ χειρόγραφα τοῦ Τερτσέτη ἀποτελοῦν τὰ πρωτότυπα τῶν ἀποσταλεισῶν ἐπιστολῶν, ἐνῷ τὰ χειρόγραφα τοῦ Θωμαζαίου ἀποτελοῦν τὰ πρόχειρα δοκίμια τῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὅποιας ὁ τελευταῖος ἀπέστειλεν ἀντιγράψας αὐτά².

* * *

Ἡ πρώτη σφραγισμένη ἐπιστολὴ ἦστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Παρισίων καὶ φέρει ἡμερομηνίαν 15ης Φεβρουαρίου 1838. Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θωμαζαῖον εἰς Νάντην, ἔνθα ὁ τελευταῖος εἶχε μεταβῆ ἀπό τινος. Ἐν αὐτῇ ὁ ἀποστολεὺς ζητεῖ συγγνώμην διὰ τὴν βραδύτητα, μεθ' ἣς ἀπαντᾷ εἰς ἀπολεσθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου, καὶ βεβαιοῖ ὅτι θὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἀποστολὴν τῶν πρὸς τὸν Ρενιέρην καὶ Τυπάλδον ἐπιστολῶν τοῦ φίλου του. Τέλος διατυπώνει τὴν εὐχὴν νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ πάλιν τὴν Ἰταλίαν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Τερτσέτη ἐπισυνάπτεται σημείωμα τοῦ κοινοῦ φίλου Γ. Οἰκονομίδου, ὃστις ἐκφράζει τὴν λύπην του διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Θωμαζαίου ἐκ Παρισίων, ὡς καὶ διὰ τὴν μακρὰν σιωπὴν τοῦ Αἰμιλίου Τυπάλδου.

Ίδοὺ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Ἀξιότιμε φίλε,

Συγχωρήσατέ μοι, ἢν δὲν σᾶς ἔγραψα οὕτε προτοῦ λάβω τὴν ἐπιστολὴν σας οὕτε καὶ μετὰ τὴν λῆψιν αὐτῆς³. Ὁ βαρύτατος χειμὼν μὲ εἶχε σχεδὸν ἀποναρκώσει, καὶ ἵδοὺ ὁ λόγος τῆς ἴσως ἐνόχου ἀδρανείας μου⁴. Δὲν παρέλειψα ὅμως νὰ συνεχίσω τὰς προκαθορισθείσας μελέτας, ὅμοιος πρὸς τὸν ἐλέφαντα ἔκεινον, ὁ ὅποιος ὠνειρεύετο τὴν νύκτα ὅτι ἐπανελάμβανε τὰ μαθήματα τοῦ ὄδηγοῦ του. Τοιουτορόπως καὶ ἔγώ, κατὰ τὸ μακροχρόνιον δοιμὴν ψῆχος τῆς ἐποχῆς, ἡσχολούμην πάντοτε μὲ τὰς μελέτας, διὰ τὰς ὅποιας, πρὸς μεγάλην μου ὠφέλειαν, εἶχον ζητήσει τὰς συμβουλάς σας⁵. Σᾶς βεβαιῶ

1. Ὡς γνωστόν, ὁ Τερτσέτης εἶχε σπουδάσει ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Παδούης νομικὰ (1816 - 1820). Τὴν ιταλομάθειάν του πιστοποιεῖ καὶ ἡ συγγραφὴ τῆς ιταλοφώνου τραγῳδίας του « *La morte di Socrate* », ἔνθ' ἀν.

2. Εἰς τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν ὑπάρχουν διαγραφαὶ τινες, διορθώσεις, προσθῆκαι καὶ σπάνια δρογραφικὰ σφάλματα, ἐκρίναμεν ὅμως περιττὸν νὰ ἀναγράψωμεν ταῦτα ἐν κριτικῷ ὑπομνήματι, ὡς δὲν ἐπουσιώδη.

3. Ἡ παρατήρησις αὗτη τοῦ Τερτσέτη μαρτυρεῖ ὅτι καὶ ἄλλαι ἐπιστολαὶ εἰχον ἀνταλλαγὴ μεταξὺ τῶν δύο φίλων.

4. Ὁ Τερτσέτης εἶχε μεταβῆ εἰς Παρισίους τῷ 1836, παρέμεινε δ' ἐκεῖ ἐπὶ μακρόν. Εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν, πένης σχεδόν, ὑπέφερε πολὺ καὶ ἐδοκίμασε πολλὰς στεργήσεις.

5. Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Θωμαζαίου εἰς Παρισίους, οἱ δύο ἄνδρες συντη-

δτι δλίγαι υπῆρξαν αί ήμέραι, κατά τὰς ὅποίας ή σκέψις μου δὲν προσέτρεχε πρὸς σᾶς καὶ πρὸς τὰς ἀγνοτάτας ἔκείνας ἀρχὰς τῆς ἀληθείας ποὺ ἥκουσα ἀπὸ τὸ στόμα σας. Διὰ τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ρενιέρην¹, ἥτις μοῦ ἤρεσε πολύ, ἐνήργησα κατὰ τὴν ὑπόδειξίν σας· τὴν ἔδωσα εἰς τὸν πρεσβευτὴν μας καὶ, ἀσφαλέστατα, θὰ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμόν της². Πρέπει νὰ σᾶς εἴπω δτι δ "Ἀγγλος, διὰ τὸν ὅποιον μοῦ ἔδώσατε τοὺς φακέλλους ἔκείνους διὰ τὸν Τυπάλδον³, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, μὲ τὴν ἰδέαν νὰ ἐπανέλθῃ ἔδῶ, μέχρι σήμερον ὅμως δὲν τὸν εἶδον. Δὲν συνήντησα ἄλλον τινὰ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου ἢ ἄλλους, πρὸς τοὺς ὅποίους θὰ ἥδυνάμην νὰ ἐμπιστευθῶ μετὰ πάσης ἀσφαλείας τὰ χαρτιὰ ἔκείνα καὶ, διὰ τοῦτο, τὰ κρατῶ ἀθικτα καὶ σφραγισμένα ὅπως μοῦ τὰ ἀφήσατε. Εἶδοποίησα ἐπίσης τὸν Οἰκονομίδην⁴, ἃν τυχὸν συναντήσῃ κανένα φίλον. Οὗτος τρέφει πλήρη

τῶντο συχνάκις καὶ συνωμίλουν περὶ λογοτεχνικῶν καὶ γενικωτέρων φιλολογικῶν ζητημάτων. Περὶ τῶν συναντήσεων τούτων ὅμιλεῖ ὁ Θωμαζαίος εἰς τὸ ἀτομικὸν του ἡμερολόγιον. Οὕτω ἀναφέρει: 19 Ἀπριλίου 1837: « Vienne il Terzetti, Greco », 22 Ἰουλίου 1837: « Vengono il Terzetti ed il San Quintino », 7 Αὐγούστου 1837: « Desino coll'Economides e col Terzetti, Greci », 27 Αὐγούστου 1837: « Ieri vengono il Cannonnieri, il Guarmani, il Terzetti... Col Terzetti si parla delle cose di Grecia », 6 Σεπτεμβρίου 1837: « Viene il Terzetti: m'invita ad andare in Grecia, e scrivere per essa » (Niccolò Tommaseo, Diario intimo, Einaudi, 1946, σελ. 271, 272, 273, 275).

1. Μάρκος Ρενιέρης, νομομαθῆς καὶ φιλόλογος (1815 - 1897), απουδάσας ἐν Παδούγῃ. Κατέλαβεν ὑψηλὰς θέσεις ἐν τῇ διοικήσει, τῷ δὲ 1861 ἐστάλη ὡς πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἄλλα μόνον ἐπὶ βραχὺ χρονικὸν διάστημα. Μὲ τὸν Ρενιέρην ὁ Θωμαζαίος συνεδέετο διὰ στενῆς φιλίας. Εἰς τὸ « Diario intimo » (ἐνθ' ἀν., σελ. 131) τὸν ἀποκαλεῖ « εἰλικρινέστερον τῶν Ἑλλήνων », εἰς αὐτὸν δὲ ἀφιέρωσε τὸ ἔργον του « Scintille » καὶ εἰδικώτερον πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνεται εἰς ἀποσπάσματά τινα (Γ. Θ. Ζώρα, 'Επτανησιακὰ μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 301 ἐπ., σελ. 318 ἐπ.). Ἡ ἀφιέρωσις ἴταλιστὶ ἔχει ώς ἔξης: « A Silvestro Centofanti, italiano, a Marco Renieri, greco, ad A. Mignet, francese, a Francesco Salghetti, dalmata, con riverente affetto, l'autore ».

2. Τῷ 1838 ὁ Ρενιέρης εὑρίσκετο εἰς Ἀθήνας ἀσκῶν τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ στενοτάτου φίλου τοῦ Θωμαζαίου Αίμιλίου Τυπάλδου, βλ. Γ. Θ. Ζώρα, 'Επτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β', ἐνθ' ἀν., σελ. 245.

4. Γ. Οἰκονομίδης, φίλος τοῦ Θωμαζαίου, διαμένων εἰς Παρισίους. Περὶ αὐτοῦ ὁ Δαλματὸς φιλόλογος ὅμιλεῖ εἰς τὸ ἀτομικὸν ἡμερολόγιον του: 4 Αὐγούστου 1837: « Ieri viene l'Economides, affettuoso », 7 Αὐγούστου 1837: « Desino coll'Economides e col Terzetti, Greci », 20 Αὐγούστου 1837: « L'Economides s'avvede un po'del mi'affetto », 10 Σεπτεμβρίου 1837: « Coll'Economides traduco dal greco moderno » (Niccolò Tommaseo, Diario intimo, ἐνθ' ἀν., σελ. 272, 273, 275). Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ Γεωργίου Οἰκονομίδου — ἀδελφοῦ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας Ἰωάννου — ὅστις ἔζησεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς Παρισίους, διετέλεσε δὲ καθηγητὴς τῶν τέκνων τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου τοῦ Α' τῆς Γαλλίας.

εὐγνωμοσύνην καὶ ἔκτιμησιν πρὸς σᾶς. Δὲν ἐγνώρισα τὸ πρόσωπον μὲ τὸ ὅποιον μοῦ εἶπατε, διὰ μοῦ ἐστείλατε χαιρετίσματα.

“Ἐνα ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς σας, ἔκεινο ποὺ μὲ προέτρεπε νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Ἰταλίαν δι² ἐξ μῆνας, μοῦ διήγειρε ζωηροτάτην ἐπιθυμίαν καὶ θερμότατον πάθος:

*quis talia fando
Myrmidonum Dolopum ve aut duri miles Ulixii
temperet a lacrimis?*¹

Ποῖος θὰ ἥδυνατο νὰ μὴ θρηνῇ, σκεπτόμενος τὴν κατάστασιν τῆς γενετίρας τῶν ἡρώων καὶ τῶν μεγαλοφυῶν; Ποῖος δύναται νὰ τὴν γνωρίσῃ καὶ νὰ μὴ τὴν ἀγαπήσῃ;² Ἐκεῖ ἀκριβῶς, καὶ σᾶς παρακαλῶ μὴ μοῦ ἔναντιωθῆτε, θὰ ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω ὅλας τὰς τοπικὰς ἰδιοτυπίας διὰ νὰ σχηματίσω ἐν συνεχείᾳ μίαν γενικὴν καὶ νικηφόρον ἴδεαν.

Παρίσιοι, 15 Φεβρουαρίου 1838³

“Ολος ὑμέτερος
Τερτσέτης⁴
Ξενοδοχείον (δόνομα δυσανάγνωστον)»⁵.

« Ἀγαπητὲ Θωμαζαῖο⁶,

Δεδομένου διὰ εὐηρεστήθη ὁ φίλος νὰ μοῦ παραδώσῃ τὴν παροῦσαν, δοάττομαι τῆς εὐχαιρίας διὰ νὰ παρεμβάλω γραμμάς τινας πρὸς ἵκανοποίησιν καὶ ἰδικήν σας καὶ ἰδικήν μου. Οὕτε δύναμαι νὰ ἀποσιωπήσω τὴν κατάστασίν μου τῆς βαθείας λύπης, εἰς τὴν ὅποιαν ἡ ἀναχώρησίς σας⁷ καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ ἀγαπητοῦ μας Αἰμιλίου μὲ ἔρριψαν⁸. Κενά, τὰ δόποια δὲν θὰ δυνηθῶ ἐγὼ νὰ ἀναπληρώσω ποτὲ μέσα εἰς τὴν ψυχήν μου ἢ δπωσδήποτε νὰ τὰ ἀντικαταστήσω. Είναι δὲ τόσον ἀπροσδόκητον τὸ δεύτερον, ὃσον καὶ ἀσύμφωνον πρὸς τὴν μεγίστην ἀγάπην ποὺ ἔκεινος ἔτρεφε πρὸς ἐμὲ καὶ μοῦ ἔξεδήλωσε, μὲ τεκμήρια ὅχι ἀμφίβολα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς

1. Βιργιλίου, Αἰνειάς, βιβλ. Β', 6 - 8.

2. Ὁ Τερτσέτης, δοτις ἐγνώριζε τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν ὅποιαν είχε σπουδάσει, ἔκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ πάλιν τὴν χώραν ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν του ἐπραγματοποίησε βραδύτερον.

3. Ὡς ἐλέχθη, ὁ Τερτσέτης εὑρίσκετο εἰς Παρισίους ἀπὸ τοῦ 1836.

4. Ὁ Τερτσέτης, λόγῳ οἰκονομιῶν, ἔζησεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ προάστιον τῶν Παρισίων Πασσύ.

5. Ὁ Θωμαζαῖος ἔζησεν εἰς Παρισίους ἀπὸ τοῦ 1834 μέχρι τοῦ 1837, ὅπότε μετέβη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Νάντην.

6. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Τερτσέτη, ἔγραψε γραμμάς τινας καὶ ὁ Γ. Οἰκονομίδης, φίλος τοῦ Θωμαζαίου, περὶ τοῦ ὅποιου βλ. ἀνωτέρω.

7. Ὁ Θωμαζαῖος ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων κατὰ μῆνα Νοέμβριον 1837.

8. Πρόκειται περὶ τοῦ Αἰμιλίου Τυπάλδου.

μου εἰς τὴν Βενετίαν, όπου μοῦ ἐφαίνετο ὅτι εὑρισκόμην μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας μου. Τοῦ ἔγραψα ἀλλας δύο ἐπιστολὰς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν σας, καί, μὴ δυνάμενος νὰ ἔξελθω ἐκ τῆς οἰκίας διὰ τὰς συνήθεις ἀδιαθεσίας μου, πολλάκις φανταστικὰς μᾶλλον παρὰ πραγματικὰς — ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ δοιμύτης τοῦ χειμῶνος μοῦ προσέθεσεν ἀδιαθεσίας πολὺ μᾶλλον πραγματικὰς ἢ φανταστικὰς — ἥναγκάσθην νὰ τὰς ἐμπιστευθῶ εἰς τὴν φροντίδα ἐνὸς φίλου, ὅστις εἶχεν ἔλθει διὰ νὰ μὲ εῦρῃ. Δὲν εἶμαι ὅμως ἀκόμη βέβαιος, ἐὰν αὗται περιήλθον εἰς χεῖράς του. Νὰ ἔχαθησαν μήπως; 'Αλλ' ἡ ἀκρίβεια τοῦ ταχυδρομείου! Νὰ τὰς ἐκράτησεν ὁ φίλος; "Α! εἶναι τελείως ἀδύνατον" ἔγὼ δὲ δὲν θέλω νὰ σκεφθῶ κακὸν δι' οἰονδήποτε, διὰ νὰ μὴ συνηθίσω νὰ τὸ κάμω καὶ δι' ὅσους δὲν τὸ ἀξίζουν. Μία μόνον σκέψις μοῦ ὑπολείπεται ἀκόμη διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιήσω κανένα, καὶ τοῦτο χωρὶς σοβαρὰς δυσκολίας λόγῳ τῶν ἔλαφρυντικῶν περιστάσεων: τὸ ὅτι δηλ. ὁ Αἰμίλιος δὲν μετέβη ἵσως εἰς τὸ Λουγκάνο; Εἶναι ὅμως τοῦτο δυνατόν; Σᾶς παρακαλῶ, ἀπαλλάξατέ με ἀπὸ τὴν βάσανον ταύτην, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὑποφέρω πολύ.

Τὴν ἐπιστολήν σας νὰ ἀπευθύνετε, 'Οδὸς Mathuraines St. Jacques, ἀρ. 21' ἔγὼ ἐπέστρεψα καὶ παραμένω πάλιν εἰς τὸ ἴδιον δωμάτιον, ὅπου μὲ εἶχετε εῦρει κλινήρη.

Βιβλ. S. Geneviève 21 Φεβρουαρίου 1838

‘Υμέτερος

Γ. Οἰκονομίδης.

Γράψατέ μου πῶς περνᾶτε εἰς τὴν πόλιν αὐτήν, ἀν εἴσθε εὐχαριστημένος, ἐὰν αἰσθάνεσθε καλύτερα εἰς τὴν ὑγείαν σας καὶ ἐὰν ὑπεχώρησεν ἡ λαρυγγῖτις, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὑπεφέρατε τόσον ἔδω »¹.

1. Παραθέτομεν τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ:

• Pregiatissimo Amico

Mi perdonerete se non vi ho scritto, e prima di ricevere la vostra lettera, e dopo averla ricevuta. L'inverno crudissimo mi aveva come istupidito, ed ecco il motivo della mia forse colpevole inerzia. Non neglessi però di continuare i studj prefissi, simile all'elefante, che di notte in sogno andava ripetendo le lezioni del suo conduttore. Così anch'io nel lungo rigor della stagione mi occupavo sempre dei studj, pe'quali con tanto mio giovamento avevo chiesto i vostri consigli. Vi assicuro, che rari furono i giorni, ne'quali il mio pensiero non correva a voi ed a quei principj di verità purissime che udii dalla bocca vostra. Della lettera per il Renieri che mi piacque assai, feci secondo l'avviso vostro; la diedi al nostro Ambasciatore, ed anderà sicurissima. Vi devo dire che l'Inglese per il quale mi avevate dato quei *plichi* per il Tipaldo, partì per l'Inghilterra coll'idea di ritornare di qui, ma finora non lo vidi. Non incontrai altra persona de'miei compatriotti od altri, a'quali potessi fidare con tutta sicurezza quelle carte ed è per questo, che le ho intatte e sigillate come me le lasciate. Ho avvertito anco l'Iconomidis se gli capita qualche amico. Egli è pieno di riconoscenza e di stima per voi. Non feci conoscenza colla persona con cui mi diste avermi inviati de'saluti.

*Ἐπὶ τοῦ φακέλου ὑπάρχει ἡ διεύθυνσις:

Monsieur Tommaseo
chez Mr Lecadre
Nantes.

*Η ταχυδρομική σφραγίς φέρει ἡμερομηνίαν 25 Φεβρουαρίου 1838, ἐξ
οὗ προκύπτει ὅτι ὁ Τερτσέτης ἔβράδυνε νὰ ταχυδρομήσῃ τὴν ἐπιστολήν.

Un passaggio della vostra lettera, quello di andare in Italia per 6 mesi,
mi eccitò la più viva simpatia e la passione più ardente

*quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulisci
temperet a lacrimis?*

Chi non può gemere pensando ai casi della patria degli Eroi? e degli
ingegni? Chi può conoscerla e non amarla? È là precisamente, e non mi siate
avverso, che vorrei osservare tutte le particolarità locali per dessumere poi
un'idea generale forte e vittoriosa. Sono

tutto vostro

Parigi 15 Febbraio 1838

Terzetti

Hôtel

Amato Tommaseo

Compiaciutosi l'amico di offerirmi la presente, colgo l'opportunità di
inserirvi alquante linee per vostra e mia soddisfazione, nè devo però tacere
lo stato mio di perfetta desolazione in che la partenza vostra ed il silenzio
del nostro amato Emilio m'hau posto. Vacui che nel mio cuore io non potrò
giammai supplire e rimpiazzare in alcun modo. E tanto meno atteso il se-
condo, quanto incompatibile col sommo affetto ch'ei mi portava e che non ad
equivoci segni mi appalesò durante il mio soggiorno a Venezia, ove parevami
essere nel seno della mia famiglia. Io gli scrissi altre due lettere dopo la
vostra partenza, e non potendo uscire di casa per le solite mie indisposizioni,
sovente fantastiche piuttosto che reali, senonchè in questo frattempo la rigi-
dezza dell'inverno vi aveva aggiunto assai più del vero che dell'immaginario,
dovetti commetterle alla cura di un amico venutomi a trovare, ma io sono
ancora nell'incertezza se sieno esse pervenute nelle sue mani. Che sieno esse
smarrite? Ma l'esattezza della posta! Che le abbia l'amico t(enute)? Ah! non
è possibile assolutamente ed io non voglio pensare male di chichessia per non
apprendere a farlo di chi non merita. Un sol pensiero mi rimane ancora per
non incolpare alcuno, e questo non senza gravi difficoltà per le circostanze
attenuanti: che non siasi Emilio recato a Lugano? Ma come è possibile!
Togliete, ve ne priego, da questo tormento che io soffro molto.

La vostra lettera dirigetela Rue de Mathuraines St. Jacques n. 21; io
son tornato ad abitare la stessa stanza ove mi avete trovato a letto.

Bibl. S. Geneviève 21 Febr. 1838.

Vostro

G. Economides

E scrivetemi come ve la passate in quella città, se siete contento, se

**

‘Η δευτέρα ἐπιστολὴ ἔγραφη μετὰ εῖκοσι τρία ὅλα ἔτη. Εἶναι τοῦ Τερτσέτη καὶ ἐστάλη τὴν 1ην Μαρτίου 1861 ἐκ Τουρίνου¹ πρὸς τὸν Θωμαζάνον, ἔγκατεστημένον πλέον, μέχρι τοῦ θανάτου του, εἰς Φλωρεντίαν. Ο Τερτσέτης ἀναγγέλλει εἰς τὸν σεβαστὸν φίλον του τὴν ἴκανοποίησίν του, διότι ἐπέτυχε νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πρώτην συνεδρίαν τοῦ Κοινοβουλίου εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ νεοσυστάτου Ἰταλικοῦ Βασιλείου Τουρίνον καὶ νὰ ἔδῃ τὸν « πολεμιστὴν βασιλέα » Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ τὸν Β’. Όμιλει περὶ τῆς εὐγενοῦς πρὸς αὐτὸν συμπεριφορᾶς τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν τῆς Ἰταλίας Minghetti καὶ περὶ τῶν περιπετειῶν του πρὸς ἔξασφάλισιν στέγης εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατάμεστον κόσμου, συρρεύσαντος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ εἰς Τουρίνον. Ἐν συνεχείᾳ, δὲ Τερτσέτης ἀναφέρει νανούρισμα, τὸ ὅποιον ἔψαλλον αἱ Τουρκο-αθηναῖαι καὶ περιγράφει τὴν θλῖψιν, τὴν ὅποιαν ἡσθάνοντο αὗται, ὅτε εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἔγκαταλείψουν τὰ ἑλληνικὰ χώματα. Αἱ πληροφορίαι αὗται, ὡς περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, παρουσιάζουν σημαντικὸν ἐνδιαφέρον.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Τουρίνον 1 Μαρτίου 1861

Ἄξιότιμε φίλε,

‘Ἐβράδυνα νὰ σᾶς γράψω, διότι ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐπέστρεφον σύντομα εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἐπειδὴ ὅμως ἀργῶ, σᾶς γράψω ἀπευθύνων πρὸς σᾶς ἓνα Ave (χαῖρε).

*Mitto tibi navem prora puppique carentem*².

Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ χαιρετιστηρίου πλοίου, σᾶς ἀνακοινῶ, ὅτι εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ παραστῶ εἰς τὴν ἐναρχήριον συνεδρίασιν τοῦ Κοινο-

vi sentite meglio della vostra salute e se siasi diminuito il mal di gola che vi tormentava tanto qui ».

‘Ἐπὶ τοῦ φακέλλου ἡ διεύθυνσις
Monsieur Tommaseo
chez Mr Lecadre
Nantes

1. ‘Ο Τερτσέτης μετέβη βραδύτερον ἐπανειλημμένως εἰς Τουρίνον δι’ ἑθνικοὺς λόγους, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ἐλληνο-ιταλικοῦ Συλλόγου, πρὸς ἐπίτευξιν στενῆς ἡλληνο-ιταλικῆς συνεργασίας ἐν τῷ πολιτικῷ πεδίῳ. Βλ. Π. Καρόλιδον, Σύγχρονος ιστορία τῶν Ἐλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε’, Ἀθῆναι 1926, σελ. 288.

2. ‘Ο Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὸ γνωστὸν λογοπαίγνιον: ἂν ἐκ τῆς λέξεως πανεμ ἀφαιρεθῇ ἡ πρῷα καὶ ἡ πρύμνη, δηλ. τὸ πρῶτον καὶ τὸ τελευταῖον γράμμα, παραμένει ὁ χαιρετισμὸς Ave.

βουλίου¹ και νὰ ἀκούσω τὴν φωνὴν τοῦ Πολεμιστοῦ βασιλέως². Σᾶς ἀναφέρω δῆμως ὅτι μετὰ τὴν ἄφιξίν μου ἐδῶ ἀντελήφθην ὅτι ἡ ἔξεύρεσις ἐνὸς δελτίου εἰσόδου³ ἦτο, ὅχι μόνον δύσκολος, ἀλλὰ σχεδὸν ἀδύνατος. Ὁλίγα ἥσαν τὰ πρὸς διανομὴν δελτία εἰσόδου καί, ἔπειτα, κάθε βουλευτὴς καὶ γερουσιαστὴς εἶχε τοὺς ἴδιους του, τοὺς ἀμέσους πελάτας του. Δὲν μετέβην ἐπομένως νὰ συναντήσω τὸν κύριον Ντὲ Γκόρι⁴, διότι δὲν ἦθελα νὰ διακινδυνεύσω τὴν ἐπιστολὴν σας, ὡς συναλλαγματικὴν μὴ πληρωτέαν ἐν ὅψει, ἀλλὰ ὑπὸ διαμαρτύρησιν. Πρὸ τριῶν ἡμερῶν μετέβην πρὸς συνάντησίν του, κατὰ καλὴν δὲ τύχην, ἀπεδείχθη ὅτι ἔγνωριζόμεθα. Ἡ τοιαύτη γνωριμία μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου κυρίου εἶχε πραγματοποιηθῆ κατὰ τὰς Ἰστορικὰς⁵ ἐσπερίδας τοῦ ἀρίστου κυρίου Βιεσσέ⁶. Ὡς προκαταβολὴν δῆμως τῆς εὐγνωμοσύνης μου, ὁφείλω νὰ σᾶς γνωρίσω, ὅτι ἐν μέρει ἡ ἔξι δλοκλήρου σεῖς εἰσθε ἡ αἰτία νὰ ἐπιτύχω τὸ ἐπιθυμητὸν προνομιοῦχον δελτίον εἰσόδου, καὶ ἵδον πῶς: Διεπίστωσα ὅτι μόνον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, δ. κ. Μιγκέττι⁷, ἐκ Βολωνίας, διένεμεν εἰσιτήρια εἰς σημαίνοντα πρόσωπα, μαρκησίους ἡ κόμιτας. Ἰδοὺ τί ἐμηχανεύθη! Διεπίστωσα μετὰ λύπης τὴν ἐπαίσχυντον εἰς τίτλους γυμνότητά μου, ἀλλὰ τί νὰ προβάλω; Μοῦ ἥλθεν εἰς τὸν νοῦν ἡ ἀρχὴ μιᾶς ἐπιστολῆς σας, ποὺ μοῦ ἐγράψατε εἰς Ἀθήνας: Δὲν σᾶς γράφω εἰς τὴν ἀττικὴν διάλεκτον, τὴν δποίαν δὲν ἥξεύρω, ἀλλ' εἰς τὴν λακωνικήν⁸. Σᾶς

1. Πρόκειται περὶ τῆς πρώτης συνεδρίας τῆς Βουλῆς ἀντιπροσώπων τῶν ἑπαρχιῶν δλοκλήρου σχεδὸν τῆς Ιταλικῆς χερσονήσου, ἥτις συνῆλθεν εἰς Τουρίνον τὴν 17ην Φεβρουαρίου 1861. Ἐνα μῆνα βραδύτερον ἔλαβε χώραν ἡ ψηφοφορία τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεκηρύσσετο ἡ σύστασις τοῦ «Βασιλείου τῆς Ιταλίας».

2. Προσωνυμία τοῦ βασιλέως τῆς Ιταλίας Βίκτωρος 'Εμμανουὴλ τοῦ Β', ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἐπετεύχθη ἡ ἔνωσις τῆς Ιταλίας.

3. Δηλ. ἀδείας εἰσόδου εἰς τὴν Βουλήν.

4. Φίλος τοῦ Θωμαζαίου, πρὸς τὸν ὅποιον εἶχε συστήσει δι' ἐπιστολῆς τὸν Τερτσέτην μεταβαίνοντα εἰς Τουρίνον.

5. Ἡ λέξις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ δυσανάγνωστος.

6. Ὁ Giovan Pietro Vieusseux (1779 - 1863) ἐπεδόθη ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἰς τὰ γράμματα καί, ἐγκατασταθεὶς ἀπὸ τοῦ 1819 εἰς Φλωρεντίαν, ἔγνωρίσθη καὶ συνέδεθη μετὰ τῶν σημαντικωτέρων λογοτεχνῶν καὶ ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς του, μεταξὺ τῶν ὅποιων ἦτο καὶ ὁ Θωμαζαίος. Ἀνεμίχθη εἰς τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν καὶ λογοτεχνικῶν περιοδικῶν καὶ συμμετέσχεν εἰς τὴν δρᾶσιν πνευματικῶν ἰδρυμάτων καὶ συλλόγων.

7. Ὁ Marco Minghetti (1818 - 1886) διεκρίθη ὡς πολιτικὸς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Τῷ 1860 διετέλεσεν ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Καβούρ, τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο διετήρησε καὶ μετὰ θάνατον τοῦ τελευταίου εἰς τὴν διάδοχον Κυβέρνησιν Ricasoli, μέχρι τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1861. Βραδύτερον διετέλεσε πολλάκις ὑπουργὸς καὶ πρωθυπουργός.

8. Ἡ φράσις περιείχετο εἰς ἀπολεσθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου πρὸς τὸν Τερτσέτην.

ἔκλεψα χωρὶς τύψιν τὴν ἔκφρασιν ταύτην καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν ὑπουργόν : Δὲν σᾶς γράφω εἰς τὴν ἀττικήν, μολονότι ἔρχομαι ἐξ Ἀθηνῶν, ἀλλ' εἰς τὴν λακωνικήν. Δύνασθε νὰ μοῦ δώσητε ἐν δελτίον εἰσόδου διὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς αὐριον ; Θὰ εἶμαι ὁ μόνος ἀπὸ τὸ "Εθνος μου, ὅστις θὰ παραστῇ εἰς τὴν ἴστορικὴν αὐτὴν συνεδρίασιν. Δὲν εἶχον παρέλθει πέντε λεπτά, καὶ ἵδού ἔνας νεαρὸς ὑπάλληλος ἔρχεται πρὸς συνάντησίν μου κρατῶν τὸ δελτίον. 'Ο ὑπουργός, μοῦ εἶπεν, δὲν ἔχει τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς γνωρίζῃ, οἵ λόγοι ὅμως τοὺς ὅποιους προβάλλετε εἶναι ἀνεπίδεκτοι ἀρνήσεως κτλ.

"Ἐγραψα ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας, διηγούμενος τὴν καλὴν ἰδέαν, τὴν ὅποιαν ἔχουν δι' ἡμᾶς οἱ « καλοκάγαθοι Ἰταλοί »¹. Εἰς τὴν ἐπιστολήν μου ὑπέγραψα ὡς Βιβλιοθηκάριος², ὅμως πολὺ συνεσταλμένως, θεωρῶν τὴν ὑπογραφὴν ταύτην ὡς ἐστερημένην παντὸς διαδήματος· τὸ λακωνικὸν ὄφος σας ὅμως ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τοῦ ὑπουργοῦ. Δεύτερον ἀγαθὸν ἐπέτυχον ἀπὸ σᾶς μὲ τὴν ἐπιστολήν σας πρὸς τὸν κύριον Κόστα³. Εἰς τὸ βαγόνι τοῦ σιδηροδρόμου ἐγίνετο λόγος διὰ τὰς μεγάλας δυσκολίας πρὸς ἔξεύρεσιν δωματίου εἰς τὸ Τουρίνον ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης συρροῆς ἔνων⁴. Φθάσας εἰς Τουρίνον, ἐπιβαίνω μιᾶς Τσιτταντίνας⁵ μὲ τὰς ἀποσκευάς μου. Καταβαίνω εἰς τοῦ Ροπόλι⁶ διὰ νὰ εῦρω τὸν κ. Κόστα καὶ νὰ ζητήσω τὴν συμβουλήν του. Ζητῶ τὸν κ. Κόστα ! Εἶναι δύο χρόνια τώρα — μοῦ ἀπήντησεν ὁ θυρωδὸς — ποὺ ἔφυγε ! Γιὰ ποῦ ; Διὰ τὴν Σαρδηνίαν, ὡς ὑπάλληλος. Δὲν ἐσκέψθην νὰ τρέξω δύπισω του εἰς τὴν Σαρδηνίαν, διατρέχων ὅμως διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν εἴσοδον τοῦ οἴκου Ροπόλι, εἶδον δὲ τὸ ένοικιάζετο ἔνα δωμάτιον. Ἀνέρχομαι τὴν κλίμακα, τὸ βλέπω : ἔξαισιον ! Τὸ ένοικιάζω ἀμέσως εἰς τὸ εὐτελές, λόγῳ τῶν περιστάσεων, ἐνοίκιον ἐνὸς φράγκου τὴν ἡμέραν. Δὲν ἥμπορεσα ἀκόμη νὰ μάθω εἰς ποίαν πόλιν τῆς Σαρδηνίας εὑρίσκεται ὁ κ. Κόστα, ὅμως εὐθὺς ὡς τὸ πληροφορηθῶ, θὰ τοῦ στείλω τὸ γράμμα διὰ νὰ λάβῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ διαβάσῃ τὸ δόνομά σας.

Εὐλογῶ τὴν ὥραν τοῦ ταξιδίου μου εἰς τὴν Ἰταλίαν, διότι, μεταξὺ τῶν ἀλλων πραγμάτων, τὰ ὅποια μὲ ωφέλησαν καὶ μὲ ηὐχαρίστησαν, ἦτο

1. Αἱ λέξεις « καλοκάγαθοι Ἰταλοί » γράφονται ἐν τῇ ἐπιστολῇ διὰ Ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων.

2. 'Ο Τερτσέτης εἶχε διορισθῆ ἀρχειοφύλαξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς ἀπὸ τοῦ 1846.

3. Φίλος τοῦ Θωμαζαίου, πρὸς τὸν ὅποιον εἶχε συστήσει δι' ἐπιστολῆς τὸν Τερτσέτην.

4. Πολλοὶ Ἰταλοὶ ἀλλὰ καὶ ἔνοι εἶχον συρρεύσει εἰς Τουρίνον, ἵνα παραστοῦν εἰς τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων τῆς Βουλῆς τοῦ νέου Βασιλείου τῆς Ἰταλίας.

5. Τσιτταντίνα, μέσον συγκοινωνίας.

6. Ροπόλι : οἰκία ἐν τῇ ὥρᾳ διέμενεν ὁ φίλος τοῦ Θωμαζαίου Κόστα. 'Ο τελευταῖος ὅμως εἶχεν ἀπὸ διετίας μεταβῆ εἰς Σαρδηνίαν ὡς ὑπάλληλος.

και ἡ συναναστροφή μου μὲ σᾶς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶμαι δφειλέτης διὰ τοῦτο εἰς τὸν δραστήριον, ἵνα μὴ εἶπω τρομερόν, 'Αρισταῖον¹· ἐννοῶ τὸν κόμιτα Μαρεσκόττι², διὰ τὰ δραιότατα πράγματα ποὺ ἥκουσα ἀπὸ τὸ στόμα σας. 'Εγὼ βεβαίως δὲν ἥδυνάμην νὰ ἔκτελέσω τὴν πτῆσιν τοῦ κόμιτος Μαρεσκόττι, αὐτὸς δμως εἶναι Ρωμαῖος, ἐνῷ ἐγὼ εἶμαι "Ελλην, καὶ ἔχει ἔναντι ἐμοῦ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἀνδρείας, ἀφοῦ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ διέσπασαν τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα. 'Αλλὰ τελειώνω, διότι ἀντιλαμβάνομαι ὅτι αἱ παραπομπαὶ μου θὰ καταλήξουν εἰς σχολαστικότητα, ἔστω καὶ κλασσικήν· διὸ σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιβάσητε τὰ σέβη μου εἰς τὴν κυρίαν σύζυγόν σας καὶ νὰ μοῦ φιλήσετε τὰ παιδιά σας. Σᾶς παρακαλῶ, προσφέρετε τοὺς χαιρετισμούς μου πρὸς τὸν κ. Μαρεσκόττι, τοῦ δποίου ζηλεύω τὴν εὐτυχίαν, διότι εἶναι κοντά σας. Μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ ἔκτιμήσεως.

'Ο ὑμέτερος
Τερτσέτης

'Ο Γκόρι σᾶς χαιρετίζει. 'Ο Καῖσαρ Καντού³ διαμένει εἰς Μιλάνον.

Εἰς τὴν οἰκίαν, δπου μένω, ἡ σπιτονοικοκυρὰ ἔχει τέκνα εἰς τρυφερὰν ἥλικιαν. Προχθές, ἐνῷ τὴν ἥκουσον νὰ νανουρίζῃ τὸ μικρότερον τέκνον της, ἥλιθον εἰς τὴν μνήμην μου τέσσαρες ἐλληνικοὶ δημώδεις στίχοι, ποὺ θὰ σᾶς ἀρέσουν, εἶμαι βέβαιος, πολύ, διὰ τὸν ωμόν. "Ο, τι δμως θὰ σᾶς κάμη τούτους περισσότερον ἐνδιαφέροντας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι πρόκειται περὶ στίχων, τοὺς δποίους τραγουδοῦσαν ἥδη Τούρκισσαι γεννηθεῖσαι εἰς τὰς 'Αθήνας⁴, πιθανῶς δὲ αὐτοσχεδίων, μὲ τοὺς δποίους ἐκοίμιζαν τὰ μωρά των, ἥ ἔκεινα τῶν κυρίων των:

"Ελα, ὑπνε μου, καὶ πάρε το καὶ στεῖλτο στοὺς μπαξέδες
Καὶ γιόμιστον τὸν κόρφον τον ρόδα καὶ μενεξέδες.

1. 'Ο 'Αρισταῖος ἡ 'Αριστεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ 'Απόλλωνος καὶ τῆς νύμφης Κυρήνης, δστις, τραφεὶς μὲ ἀμβροσίαν, κατέστη ἀθάνατος. Περὶ αὐτοῦ ὑπάρχουν πολλοὶ μῦθοι.

2. 'Ο Angelo Marescotti (1825 - 1892) ἀνήκεν εἰς τὴν δμώνυμον παλαιὰν καὶ εὐγενὴ οἰκογένειαν τῆς Βολωνίας. Μετέσχεν ἐνεργῶς εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ιταλικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ κατέλαβε σημαντικὰς δημοσίας θέσεις, διετέλεσε δὲ κατ' ἀρχὰς βουλευτὴς καὶ κατόπιν γερουσιαστὴς τοῦ ιταλικοῦ κοινοβουλίου.

3. 'Ο Καῖσαρ Καντού (Cesare Cantù) ὑπῆρξε διάσημος ποιητής, μυθιστοριογράφος, πολιτικὸς καὶ ιστορικὸς συγγραφεὺς τῆς 'Ιταλίας (1804 - 1895), διακριθεὶς διὰ τὰς πατριωτικὰς καὶ φιλελευθέρας ἴδεας, διὰ τὰς δποίας καὶ κατεδικάσθη εἰς φυλάκισιν τῷ 1832 ὑπὸ τῶν Αύστριακῶν. 'Ενωρὶς κατέστη διεθνῶς γνωστὸς καὶ δι' ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ, κατ' ἔξοχὴν δὲ διὰ τὴν μνημειώδη «Παγκόσμιον Ιστορίαν» του ἐκ 32 τόμων, κατανεμημένων εἰς 72 μέρη.

4. Κατωτέρω ὁ Τερτσέτης παρέχει ἐνδιαφέρουσαν περιγραφὴν τοῦ πόνου, τὸν δποῖον αἱ εἰς 'Αθήνας διαμένουσαι Τούρκισσαι ἥσθάνθησαν, δτε ὑπεχρεώθησαν νὰ ἔγκαταλείψουν τὴν 'Ελλάδα, ἵνα μεταβοῦν εἰς Τουρκίαν καὶ ἀναφέρει ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὰ δποῖα ἔκειναι συνήθιζον νὰ τραγουδοῦν.

*Toὺς μενεξέδες νὰ κρατῆ, νὰ δώσῃ τῆς νενές του
Καὶ τὰ χρυσᾶ τριαντάφυλλα νὰ δώσῃ τοῦ μπαμπᾶ του¹.*

Αἱ Τουρκισσαι, αἱ γεννηθεῖσαι εἰς Ἀθήνας, δὲν ὅμιλουν τὴν τουρκικήν, διετήδουν ὅμως τὴν τουρκικὴν προφοράν, εἰς δὲ τὴν ἀττικὴν τῶν γλῶσσαν ἀνεμείγγυον ἐθνικάς των λέξεις. Μέσα εἰς τοὺς τέσσαρας στίχους θὰ ἴδητε τέσσαρας τουρκικὰς λέξεις: μπαξέδες (κῆποι), μενεξέδες (εἶδος ἵων), νενὲ (μητέρα), μπαμπᾶ (πατέρας). Ἡτο πραγματικὴ ἀπελπισία (μοῦ ἔλεγεν ἡ σπιτονοικοχυρά μου εἰς τὰς Ἀθήνας), δταν αἱ Τουρκο-αθηναῖαι αὐταὶ γυναῖκες, αἱ ὅποιαι ἐπέζησαν τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιορκίας, ἦναγκάσθησαν νὰ ἀναχωρήσουν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διατί, ἔλεγον, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γῆν αὐτήν, ὅπου ἐγεννήθημεν; Δὲν εἶμεθα Ἀθηναῖαι; Δὲν ὅμιλοῦμεν καὶ ἡμεῖς τὴν γλῶσσάν σας; Ἡ θρησκεία μας εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἴδικήν σας (ἔλεγον πρὸς τὰς Ἑλληνίδας, φίλας των κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ αἱ ὅποιαι Ἑλληνίδες μετέβαινον τώρα νὰ τὰς χαιρετίσουν, τρόπον τινὰ νὰ δώσουν τὸν τελευταῖον χαιρετισμόν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἡτο καὶ ἡ σπιτονοικοχυρά μου), ἡ θρησκεία μας εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἴδικήν σας, ἀλλὰ κατὰ τί μᾶς ὑπερβάλλετε; Σεῖς ἔχετε πάρα πάνω ἀπὸ ἡμᾶς τὴν Παρθένον Μαρίαν. Αὐτὰ ἐπαναλαμβάνω κατὰ λέξιν. Ὁπως μεταξὺ τῶν Ἑλληνίδων τῶν Ἀθηνῶν, τοιουτορόπως καὶ μεταξὺ τῶν Τουρκισσῶν, ἐπεκράτει μεγάλη εὐγένεια τρόπων συμπεριφορᾶς. Πολλαὶ ἐκ τῶν Τουρκισσῶν αὐτῶν παρέμειναν εἰς Ἀθήνας, ἐνυμφεύθησαν μὲν Χριστιανούς, δταν ἐδουλώθησαν, οὕτε ἡθέλησαν νὰ τοὺς ἐγκαταλείψουν. Συχνά, συνωμίλησα μὲ αὐτάς, καί, δταν ἔλθω εἰς τὴν Φλωρεντίαν, θὰ σᾶς εἴπω πράγματα, τὰ δποῖα θὰ ἡτο μακρὸν νὰ σᾶς περιγράψω. Είμαι βέβαιος δτι, κάποτε, σᾶς είχα στείλει εἰς τὴν Κέρκυραν ἢ εἰς τὴν Βενετίαν ἢ καὶ ἀλλαχοῦ μικρὰν συλλογὴν τῶν ἀθηναϊκοτουρκικῶν τραγουδιῶν. Σᾶς τὰ ἔστειλα διὰ τὴν ἴδιοτυπίαν των. Ὅτι δὲν τὰ ἐλάβετε, ἵσως ἡ ἀποστολὴ ἔγινεν εἰς στιγμὰς πολιτικῶν ἀναβρασμῶν.

Τερτσέτης »².

1. Οἱ στίχοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Τερτσέτη παρατίθενται καὶ ἐν Ἰταλικῇ μεταφράσει.

2. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτοτύπου τῆς ἐπιστολῆς:

* Torino 1 Marzo 1861

Pregiato Amico

Ho tardato di scrivervi, perchè credevo di ritonar presto in Firenze, ma siccome tardo, così vi scrivo mandandovi un Ave

Mitto tibi navem prora puppique carentem

Dopo l'invio della nave salutatoria vi fo noto, che ebbi il vantaggio di assistere alla prima seduta del Parlamento ed udire la voce del Re Marziale. Vi partecipo però, che venuto qui ho considerato che avere biglietto d'intro-

**

Ἡ τοίτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Τουρίνου τῷ 1861, δύο ἑβδομάδας μετὰ τὴν προηγουμένην. Οἱ ποιητὴς εἶχε παρακληθῆ ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Δαλματοῦ, ὃπως ἐπιμεληθῇ τῆς ἐκτυπώσεως εἰς τὴν ἐφημερίδα τοῦ Τουρίνου Il Mondo Illustrato ἐκτενοῦς κριτικοῦ σημειώματός του, ἀφορῶντος εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκδοθέντα Ἀπομνημονεύματα τοῦ

duzione era non solo difficile, ma quasi impossibile ; pochi i biglietti da distribuirsi e poi ogni deputato e senatore aveva i suoi propri, immediati clienti. Non andai quindi a trovare il Signor De Gori, perchè non volevo compromettere la vostra lettera, come cambiale non pagabile a vista, ma protestata. Tre giorni fa sono andato a trovarlo, e per buona fortuna ci siamo trovati conoscenti. Tale conoscenza ebbe luogo fra me e quel gentile Signore nelle veglie istoriche dell'ottimo Signor Vieusseux. Per isconto di gratitudine devo però significarvi che in parte o in tutto siete cagione che ho avuto il desiderato biglietto privilegiato, ed ecco il come. Rilevai che il solo Ministro dell'Interno Signor Minghetti, bolognese, dispensava biglietti a persone raggardevoli, marchesi o conti. Di che mi avviso ! Considerai pur troppo la mia nudità vergognosa di titoli, ma di che mi avviso ? Mi venne in mente il principio di una vostra lettera scrittami in Atene : *Non vi scrivo attico, che non so, ma laconico.* Vi derubai senza rimorso questo giro di frase, e scrissi al Ministro : Non le scrivo attico, quantunque venga da Atene, ma laconico. Può essa darmi un biglietto d'introduzione per la seduta di domani ? Sarò l'unico della mia nazione che assisterà a questa istorica seduta ! Cinque minuti non scorsero ed ecco un giovine funzionario venirmi incontro col biglietto in mano. Il Ministro, mi disse, non ha il bene di conoscerla, ma le sue ragioni sono parentorie ec.

Scrissi subito in Atene narrando il buon concetto che hanno di noi i (*χαλοκάγαθοι* *'Ιταλοί*) calocagati Itali. Nella mia lettera mi sottoscrissi come bibliotecario, molto timidamente però, considerando questa sottoscrizione sfregiata di ogni corona, ma il vostro laconismo trionfò del Ministro. Un'altro bene ottenni da voi colla lettera del Signor Costa. Nel vagone della strada ferrata si parlava già della somma difficoltà di trovare alloggio in Torino, vista l'affluenza molta di forestieri. Arrivato in Torino, monto in una Cittadina col mio bagaglio ; discendo in casa Ropoli (per) trovare il Sig. Costa ed averne consiglio. Domando del Signor Costa ! Sono due anni mi rispose il portinajo, che è partito ! Per dove ? Per la Sardegna impiegato. Non veniva al mio divisamento di corrergli dietro in Sardegna, ma percorrendo cogli occhi l'ingresso di casa Ropoli, vidi che si affittava una stanza. Monto le scale, la vedo, eccellente ; l'affitto tosto per il modico prezzo, viste le circostanze, di un franco al giorno. Non ho potuto ancora sapere in che città della Sardegna si trova il Signor Costa ; tosto che lo sappò, gli invierò la lettera perchè abbia il piacere di leggere il vostro nome.

Io benedico l'ora del mio viaggio in Italia, chè fra le altre cose di mio

Κολοκοτρώνη. 'Ο Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν φίλον του ὅτι πράγματι μετέβη μὲ τὸν διευθυντὴν τῆς ἐφημερίδος εἰς τὸ τυπογραφεῖον καὶ ὅτι, ἔκτὸς τῆς διορθώσεως τυπογραφικῶν τινῶν σφαλμάτων, ἔκρινεν ἀναγκαῖον γὰ προβῆτας τὴν προσθήκην καὶ μιᾶς σημειώσεως ποὺς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸ ἀρθρὸν του, τὸ ὅποιον ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ μνημονεύθεισῃ ἐφημερίδι τὴν 16ην Μαρτίου 1861, ὁ Θωμαζαῖος προτάσσει βραχείας βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ Τερτσέτη, τὰς ὅποιας παραθέτομεν κατωτέρω.

'Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Τερτσέτης ὅμιλει περὶ ἑνὸς μαθήματος ἵερωμέ-

giovamento e delizia furono i miei trattenimenti con voi. È vero che sono debitore all'energico, per non dir feroce Aristeo; intendo il conte Marescotti delle più belle cose, che ho sentito dalla bocca vostra. Certo io non potevo fare il volo del conte Marescotti, ma lui è Romano ed io son Greco ed ha su di me la preminenza della bravura, i suoi proavi ruppero la falange macedone; ma termino perchè mi accorgo che le mie citazioni degenerano in pedanteria, quantunque classica, e vi prego di riverirmi la vostra Signora Consorte e baciarmi i vostri figli. I miei saluti vi prego anco al Signor Marescotti a cui invidio il bene di esservi vicino. Sono con tutto affetto e stima

Il vostro
Terzetti.

Il Gori vi saluta, Cesare Cantù dimora in Milano.

Nella casa ove sto, la padrona ha figli in tenera età; ier l'altro nel sentirla dondolare il più piccolo, mi corsero nel ricordo quattro versi di greco volgare, che vi piaceranno molto, son certo, per la mossa. Ma quello, che ve li renderà pure interessanti si è che sono versi cantati già dalle donne Turche native di Atene, probabilmente composti da esse, con cui addormentavano i loro bamboli, o dei loro padroni:

*"Ἔλα, ὑπνε μου, καὶ πάρος το καὶ στεῖλτο στοὺς μπαζέδες
Καὶ γιόμιστου τὸν κόρφον τον ρόδα καὶ μενεξέδες.
Τοὺς μενεξέδες νὰ κρατῆ, νὰ δώσῃ τῆς νενές του,
Καὶ νὰ χρωσᾶ τριαντάφυλλα νὰ δώσῃ τοῦ μπαμπᾶ του."*

Traduzione

*Vieni oh sonno e prendilo, portalo ne'giardini,
Empi il suo seno di rose e di violette.
Tenga le viole per darle alla madre
E le auree rose le dia al padre.*

Le donne Turche nate Ateniesi non parlavano turco, conservavano però la pronuncia turca e nel loro attico mescolavano parole loro nazionali; nei quattro versi vedrete quattro parole turche: μπαζέδες, giardini - μενεξέδες, sorta di viole - νενέ, madre - μπαμπᾶ, padre. Era una desolazione (mi diceva la mia padrona di casa in Atene) quando queste donne Turche - Ateniesi sopravvissute alle vicende della guerra e dell'assedio dovettero partire per Smirne e Costantinopoli. Perchè dicevano esse dobbiamo lasciare questa terra dove siamo nate? Non siamo noi Ateniesi? Non parliamo noi la vostra lingua?

νου καθηγητοῦ, δστις, κατὰ τὴν διδασκαλίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Τουρίνου, ἀνέφερεν ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Θωμαζαίου, πρὸς μεγάλην ἴκανοποίησιν καὶ χαρὰν τοῦ φίλου του.

Τέλος ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαίον, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος, τὸν ὅποιον ὁ τελευταῖος εἶχε γνωρίσει, ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Σχινᾶ, ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιφήμου δίκης κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« 15 Μαρτίου 1861, Τουρίνον.

‘Αγαπητὲ Θωμαζαίο,

Εὐθὺς ὡς ἔλαβον τὴν ἀγαπητὴν ἐπιστολήν σας, μετέβην πρὸς τὸν κ. Στέφανι¹, δστις μοῦ εἴπεν ὅτι θὰ μὲ ὠδήγηι εἰς τὸ τυπογραφεῖον, διότι τὸ ἀρθρὸν σας εἶχε στοιχειοθετηθῆναι καὶ σελιδοποιηθῆναι². ‘Ἐπῆγα’ μοῦ ἐφάνη ὅτι

La nostra religione è differente dalla vostra (dicevano alle donne Greche, loro amiche nel tempo passato, e che allora esse Greche erano andate per salutarle, come per dar loro l'ultimo addio, tra le quali era la mia padrona di casa), la nostra religione è differente dalla vostra, ma in cosa voi ci superate? Voi avete più di noi la Vergine Maria. Questo è ad litteram. Come nelle donne Greche di Atene, così fra le Turche regnava molta urbanità di maniere. Di queste Turche molte restarono in Atene, si maritarono con Cristiani, quando caddero schiave, nè vollero lasciarli. Ho sovente tenuto discorsi con esse, e quando verrò in Firenze vi farò parola, chè sarebbe lungo lo scrivervi. Sono certo di avervi mandato una volta in Corfù o in Venezia, o altrove una piccola raccolta di queste canzoni Ateniesi - Turche. Ve le mandavo in grazia della loro singolarità. Se non le avete ricevute, forse l'invio accade nei momenti di combustioni politiche.

Terzetti ».

1. 'Ο Guglielmo Stefani (1819 - 1861) διεκδίθη ὡς δημοσιογράφος. 'Χπῆρεν ιδουτῆς και διευθυντῆς πολλῶν ἐφημερίδων, μεταξὺ τῶν ὅποιων και τοῦ Il Mondo Illustrato, ποὺ διηύθυνε κατὰ τὰ ἔτη 1860 - 1861.

2. Πρόκειται περὶ βιβλιογραφικοῦ σημειώματος τοῦ Θωμαζαίου, ἀναφερομένου εἰς τὰ 'Απομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη. Τὸ ἀρθρὸν ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα Il Mondo Illustrato τοῦ Τουρίνου (ἔτος Δ', ἀριθ. 11, τῆς 16ης Μαρτίου 1861, σελ. 170 - 172) και ἀρχίζει μὲ τὴν ἔξῆς εἰσαγωγὴν : « 'Ο Γεώργιος Τερτσέτης ἐκ Ζακύνθου, μαθητὴς τοῦ Ἰωσήφ Barbieri, βραδύτερον δὲ σύντροφος και φίλος τῶν γενναίων πολεμιστῶν, οἵτινες ἥγωνίσθησαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν εἰς Ἑλλάδα, δικαστὴς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη κατὰ τὴν κατηγορίαν εἰς θάνατον, δστις διὰ τοῦ θάρρους του, μὲ ἕνα ἄλλον ἐκ τῶν πέντε δικαστῶν, ἀνθιστάμενος εἰς τὰ ἀπειλητικὰ ἔιφη, ἔσωσεν, δχι τόσον ὀλίγα ἔτη ζωῆς εἰς τὸν ἥρωα, δσον τὴν τιμὴν εἰς τὴν πατρίδα, ἦτο ἐνδεδειγμένος νὰ γράψῃ, καθ' ὑπαγόρευσιν ἐκείνου, τὰ 'Απομνημονεύματα ταῦτα, τὰ ὅποια ἐμπνέονται ἀπὸ τὰ δάση και τοὺς κάμπους, ταυτοχρόνως ὅμως ἐνίστε και ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ και ἡρεμον αὔραν τῆς 'Αρχαίας Ἑλλάδος. 'Εγὼ περιορίζομαι νὰ ἐκλέξω ἀποσπάσματα τινα περισσότερον σημαντικά δι' ἡμᾶς και νὰ τὰ

δλα ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὸ χειρόγραφόν σας· μερικὰ ὄνόματα ἦσαν λανθασμένα, ὅπως Scinà ἀντὶ Schinà, Caliopulo ἀντὶ Coliopulo καὶ ἄλλα, τὰ δποῖα διώρθωσα. Δὲν διαθέτω πλοῦτον λέξεων διὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω καὶ σᾶς ἐκφράσω τὴν χαράν μου διὰ τὴν εὔμενή σκέψιν ποὺ εἴχατε νὰ συνδυάσετε τὸ ὄνομά μου μὲ ἔκεινο τοῦ σεβαστοῦ μου διδασκάλου G. Barbieri¹. Δὲν περίμενα ποτέ, ὅτι ὁ ἐπιφανῆς καθηγητῆς μου θὰ μὲ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θὰ μὲ ὠδήγηει εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅπως πρὸ τεσσαράκοντα ἑτῶν μὲ ἔπαιρνε, σχεδὸν κάθε Σάββατον, μὲ τὸ ἀμάξι του καὶ μὲ ὠδήγηει εἰς τὴν ἀγαπητήν του Τορρέγλια². Ὁδήγει ὁ ίδιος, καὶ ἐπειδὴ συνήθως τὸ ταξίδιόν μας ἐγίνετο μὲ τὴν πρώτην αὐγήν, ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ἐνῷ μοῦ ἐδείκνυε τὸν ροδόχρουν οὐρανόν, ἐμουρμούριζε μεταξὺ τῶν χειλέων του: ἡ αὐγὴ μὲ τὰ ρόδινα δάκτυλα ἦ, κατὰ προτίμησιν, νομίζω ὅτι ἔλεγε dittarosata, ἐπανελάμβανε δὲ καὶ τὸ ἑλληνικόν, ροδοδάκτυλος ἥώς³. Σᾶς βεβαιώνω, ἀγαπητὲ Θωμαζαίο, ὅτι, ἂν θέλῃ ὁ Θεός νὰ προηγηθῶ ἐγὼ ὑμῶν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν — καὶ τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἀντιτίθεμαι εἰς τοῦτο — ἐγὼ καὶ ὁ γερο-Κολοκοτρώνης θὰ ἔλθωμεν πρὸς συνάντησίν σας μετὰ χαρᾶς καὶ δακρύων...

μεταφράσω τὸ κατ' ἐμὲ καλύτερον, διότι ἡ ἐκφρασις δὲν ἀνήκει εἰς ἐμέ, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κολοκοτρώνην» ('Ακολουθεῖ ἡ μετάφρασις ίκανῶν ἀποσπασμάτων ἐκ τῶν 'Απομνημονευμάτων). 'Ανάλογον πρὸς τὸ ἀνωτέρω, εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Θωμαζαίου σφέζεται καὶ ἔτερον σύντομον βιογραφικὸν σημείωμα περὶ τοῦ Τερτσέτη (βλ. κατωτέρω, ἐπιστολὴ Τερτσέτη τῆς 14ης Οκτωβρίου 1867). 'Ιδοὺ καὶ τὸ ιταλικὸν κείμενον :

B I O G R A F I A

*Memorie della vita di Teodoro Colocotroni dettate da lui stesso
a Giorgio Terzetti.*

Giorgio Terzetti di Zante, discepolo a Giuseppe Barbieri, poi compagno, amico ai valenti che combattero la guerra di Grecia; guidice di Teodoro Colocotroni in un'accusa di morte, e che col suo civile coraggio, egli e un altro de'cinque, resistendo alle baionette minaccianti, salvò non tanto, al prode pochi anni di vita, quanto alla patria l'onore, era degno di scrivere sotto la dettatura di lui, queste Memorie, che sentono della foresta e del campo, ma spirano eziandio qua e là l'aura schetta e serena dell'Ellade antica. Io non fo che scegliere talune delle cose a noi più notabili, e recare alla lettera il meglio ch'io so, talchè non mia la dicitura può dirsi, ma d'esso Colocotroni ».

1. Εἰς τὸ ἀνωτέρω σημείωμα τοῦ Θωμαζαίου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Τερτσέτης ἦτο μαθητὴς τοῦ G. Barbieri (1774 - 1852), διαδόχου τοῦ μεγάλου φιλολόγου Cesarotti εἰς τὴν ἔδραν τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Παδούης, εἰς τὴν ὥποιαν ἔδιδαξε κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα.

2. 'Ο Barbieri είχεν ἴδιόκτητον ἔπαυλιν εἰς Torreglia ἐπὶ τῶν Colli Euganei, ἔκει δὲ εὐρισκόμενος ἐπεδόθη ἴδιᾳ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ λαϊκῆς ηγητορικῆς.

3. Ροδοδάκτυλος ἥώς, ἑλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ.

εὐγνωμοσύνης — και περισσότερον ὁ Γέρος παρὰ ἐγὼ — διότι και παρὰ τὴν μεγαλοψυχίαν του και τὴν ἀπεριόριστον φυσικήν ἵλαρότητά του, ὅμως τὸν κατεβασάνιζε κατὰ καιροὺς τὸ παράπονον, ὅτι ὑπέφερε τόσον πολὺ εἰς τὴν ζωὴν του ἐξ αἰτίας τῆς χαμεροῦς συκοφαντίας. Τὸ ἄρθρον σας θὰ διαβασθῇ, θὰ ἔκτιμηθῇ και θὰ εἶναι ὠφέλιμον διὰ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Γέρου λόγῳ τῆς ἔκτιμήσεως και τῆς ἀγάπης, τὴν ὅποιαν τρέφει πρὸς σᾶς ἡ Ἰταλία.

Διὰ νὰ ἀφήσω κατὰ μέρος τὸ ἔλεγειακὸν και εἰδυλλιακὸν ὕφος, και νὰ ὑπογραμμίσω τὴν συνεχῆ ἀνάμνησιν, τὴν ὅποιαν διατηροῦν. δι' ὑμᾶς οἱ συμπατριῶται σας, σᾶς λέγω ὅτι τὴν παρελθοῦσαν Κυριακήν, εἰς τὰς 2 μ.μ., μετέβην εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διὰ νὰ ἀκούσω ἓνα ἰερωμένον καθηγητήν, τὸν Μαζόνε¹, ὁ δοῦλος σᾶς ἀνέφερε δὶς εἰς τὸ μάθημά του. 'Ο Θωμαζαῖος — εἴπεν ὁ καθηγητής — ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος διανύει ἑβδομάδας πνευματικότητος και ἑβδομάδας ὑλισμοῦ (κατόπιν, ἡρμήνευε)'. ἐπικρότησις τῶν πολλῶν ἀκροατῶν. 'Ακόμη, ὁ Θωμαζαῖος εἴπεν (συνεχίζει ὁ καθηγητής) ὅτι ὑπάρχουν ἡμέραι, κατὰ τὰς ὅποιας ὁ ἄνθρωπος ρυπαίνεται (νομίζω, ὅτι ἔχρησιμοποίησε τὴν λέξιν αὐτὴν) ως ρυπαρὸν ζῷον, και ὅτι κατ' ἄλλας ἡμέρας τραγουδεῖ ως ἄγγελος. Γέλωτες και χειροκροτήματα. Τὸ μάθημά του διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ὥρας, τὸ δὲ θέμα του ἦτο « 'Ο Θεὸς ποιητής ». Διὰ νὰ σᾶς εἴπω τὴν ἀλήθειαν, δὲν κατώρθωσα νὰ συλλάβω τὸ νόημα τοῦ μαθήματός του' ἦτο πλῆρες συστημάτων φυσικῶν ἐπιστημῶν' λάθος μου ἐὰν δὲν ἦννόουν, ὅμως δὲν ἔχασμώμην. Τὸ μάθημά του μ' ὅλον τοῦτο μοῦ ἐδημιούργησε τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς στροβίλου, ὅστις ἐστροβίλιζεν ἄλλους στροβίλους.

Τὸ ἄρθρον σας θὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος αὔριον, Σάββατον². 'Οπως σᾶς εἴπον, δὲν διώρθωσα εἰμὴ ὀνόματά τινα ἐσφαλμένα, ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Κολιόπουλος, ἐνῷ ὁ Κολοκοτρώνης λέγει : 'Ἐλυπούμην τὸν Κολιόπουλον κτλ. κτλ., προσέθεσα, δχι εἰς τὸ κείμενον, ἀλλ' ἐν σημειώσει, κάτω : « Συγκατηγορούμενός του, σήμερον γερουσιαστής και ὑπασπιστής τοῦ Βασιλέως »³. 'Η σημείωσις αὕτη μοῦ ἐφάνη ἀπαραίτητος και ἔλαβα τὸ θάρρος νὰ τὴν προσθέσω, διότι, χωρὶς τὴν σημείωσιν, ὁ Κολιόπουλος παρέμενεν ἔνας οἷοσδήποτε ἀγνωστος, ἀπολύτως ἀφανῆς, ή δὲ διή-

1. "Ονομα δυσανάγνωστον ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Τερτσέτη· πάντως πρόκειται περὶ ἰερωμένου, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Τουρίνου.

2. Πράγματι τὸ ἄρθρον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Il Mondo Illustrato τὸ Σάββατον, 16 Μαρτίου 1861, σελ. 171 - 172.

3. 'Αναφερόμενος εἰς τὴν ἐν σελ. 171 φράσιν τοῦ ἄρθρου « Compiangevo il Coliopulo », ὁ Τερτσέτης προσθέτει τὴν ἐξῆς ὑποσημείωσιν : « Suo coaccusato, ora senatore ed aiutante del Re » (Συγκατηγορούμενος τοῦ Κολοκοτρώνη, σήμερον γερουσιαστής και ὑπασπιστής τοῦ βασιλέως).

γησις τοῦ γερο - Κολοκοτρώνη καθίστατο ἀσαφής, διότι οὗτος ὅμιλει εἰς τὸν πληθυντικὸν καὶ δὲν ἥδυνατο κανεὶς νὰ ἐννοήσῃ τὸ διατί. Τέλος, μὲ τὴν διευκρίνησιν δτὶ ὁ Κολιόπουλος οὗτος εἶναι σῆμερον γερουσιαστὴς καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν καταδίκην ἐπὶ ἐσχάτη προδοσίᾳ, καθίσταται ἔμφανὲς τὸ ἀστήρικτον τῆς κατηγορίας καὶ ἡ ἀτιμία τῆς καταδίκης.

Σᾶς εἰδοποιῶ, δτὶ ὁ ἀγαθὸς κύριος Μαυροκορδάτος, δστις ἥλθε μαζί μου νὰ σᾶς ἐπισκεφθῇ εἰς τὸ σπίτι σας, εἶναι ἀνεψιὸς τοῦ ὑπουργοῦ Σχινᾶ¹, υἱὸς δηλ. τῆς ἀδελφῆς του. Είμαι βέβαιος δτὶ οὗτος καταδικάζει τὸ μέρος ποὺ διεδραμάτισεν ὁ θεῖός του εἰς τὴν θλιβερὰν ἔκεινην ὑπόθεσιν², ἐκ λεπτότητος ὅμως δὲν ἔκαμα ποτὲ λόγον μαζί του εἰς τὴν Φλωρεντίαν σχετικῶς μὲτὰ μισητὰ ἔκεινα γεγονότα.

Δὲν ἔξετέλεσα ἀκόμη τὴν παραγγελίαν σας νὰ μεταβῶ εἰς τοῦ x. Τριβέριο³. Θὰ μεταβῶ αὔριον ἢ τὴν προσεχῆ ἔβδομάδα. Τὴν ἔβδομάδα αὐτὴν ἥμην ἀπησχολημένος, καὶ διὰ νὰ γράψω ἐπιστολὰς εἰς Ἀθήνας καὶ διὰ νὰ παρακολουθήσω τὴν Βουλήν. Ὁ συνάδελφός μου Flechia καὶ ὁ Fea, ὁ ὄλλος συνάδελφός μου⁴, σᾶς χαιρετίζουν μετ' ἀγάπης.

‘Υμέτερος
Τερτσέτης⁵.

1. Ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς (1801 - 1857) εἶναι ὁ γνωστὸς “Ελλην ἴστορικὸς καὶ πολιτικός, δστις, ἔκτὸς ἀλλων ἀνωτάτων ἀξιωμάτων τὰ δποῖα κατέλαβε, διετέλεσε καὶ ὑπουργὸς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς περιφήμου δίκης κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη.

2. Ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὰ γεγονότα τῆς δίκης κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὴν ἐναντίον τούτου τηρηθεῖσαν στάσιν τοῦ Σχινᾶ.

3. Φίλος τοῦ Θωμαζαῖου.

4. Στενοὶ φίλοι τοῦ Τερτσέτη. Ὁ Giovanni Flechia (1811 - 1892) ἦτο διάσημος γλωσσολόγος, δστις τῷ 1853 διωρίσθη ἐντεταλμένος καθηγητής, τῷ δὲ 1860 τακτικὸς καθηγητής ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Τουρίου. Ὁ Fea ἦτο συγγενής τοῦ ἀρχαιολόγου Carlo Fea (1753 - 1836).

5. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ιταλικοῦ πρωτοτύπου :

* 15 Marzo 1861, Torino

Caro Tommaseo

Ricevuto che ebbi la cara vostra, andai dal Sig^r Stefani, il quale mi disse di portarmi alla tipografia, perchè l'articolo era impresso, e messo già in colonne. Andai, tutto mi parve conforme al vostro manoscritto; alcuni nomi erano sbagliati, come Scinà invece di Schinà, Caliopulo invece di Coliopulo, ed altri, e corressi. Non ho sufficienti parole da ringraziarvi, ed esprimervi la mia allegrezza, per la benevolia idea, che vi è venuta di accoppiare il mio nome a quello del mio venerato maestro G. Barbieri. Non mi aspettavo mai che il mio illustre Professore mi avrebbe preso per mano e servito d'introduttore in questa Città, come 40 anni fa mi prendeva quasi ogni Sabbatho nella sua biga, e mi conduceva nella sua Torreglia; egli guidava, e siccome ordinariamente il nostro viaggio era ai primi albori, mi ricordo che mostrandomi il cielo rosato, mormorava fra le labbra: l'aurora dalle ditta di rose, o secondo il suo gusto, credo, che dicesse dittirosata, diceva pur l'ellenico φοδοδάκτυλος

Εἶναι, ἀσφαλῶς, εὐτυχὲς τὸ τέλος ποὺ ἔδώσατε εἰς τὴν χεῖρα τοῦ γερο-
Κολοκοτρόνη, τοποθετήσαντες τὴν γραφὴν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν χεῖρά του. Θὰ

ἡώς. Vi assicuro, caro Tommaseo, che se piace a Dio, che io vi preceda nella vita eterna, e per me non metto ostacolo, io ed il vecchio Colocotroni verremo ad incontrarvi con gioia e lagrime... di riconoscenza, e più il vecchio, che io, perchè malgrado la sua magnanimità e l'inestimabile ilarità naturale, pure lo pungeva di tratto in tratto il rammarico di essere stato così malmenato in vita sua dalla vile calunnia. Il vostro articolo sarà letto, stimato, proficuo alle Memorie del vecchio, per la riverenza ed affezione che ha per voi e l'Italia. Per uscire dal suono dell'elegia e dell'idillio, e toccare del ricordo costante che hanno di voi i vostri compatriotti, vi dico che la Domenica scorsa alle ore 2 andai all'Università a sentire un Professor Sacerdote Massone, il quale vi citò due volte nella sua lezione. Il Tommaseo asserisce, disse il Professore, che l'uomo ha delle settimane di spirito e delle settimane di materia (spiegava poi); assenso de' numerosi uditori. Il Tommaseo ancor disse (continua il Professore) che vi sono dei giorni in cui un'uomo gruffola (credo, adoperò questa parola) come animalaccio, canta in altri giorni come angelo. ilarità ed applausi. La sua lezione durò tre ore, il suo tema era Iddio poeta. Per dirvi il vero, non ho potuto raccogliere il contenuto della sua lezione, era zeppo de'sistemi di scienze naturali; è mia colpa se non capivo, non sbagliavo però, ma la sua lezione mi lasciò l'impressione di un turbine che turbinava altri turbini.

Il vostro articolo uscirà alla luce domani Sabato. Come vi dissi non ho corretto che alcuni nomi sbagliati; dove però è il nome di Coliopulo, dove dice il Colocotroni, compiangevo Coliopulo ecc. ecc., ho aggiunto non nel testo, ma in nota giù « suo coaccusato, ora Senatore ed ajutante del Re »; questa nota mi parve indispensabile, e mi presi l'ardire di apporla, perchè senza la nota il Coliopulo restava un ignoto, ignotissimo, il racconto del vecchio Colocotroni si rendeva oscuro, perchè parlava in plurale, e non si poteva bene comprendere il perchè. Finalmente dichiarando che questo Coliopulo è ora Senatore ed ajutante del Re, dopo la condanna di alto tradimento, si rende manifesta la fandonia dell'accusa e l'infamia della condanna.

Vi prevengo che il buon Signor Mavrocordato, che venne con me a visitarvi in casa vostra, è nipote del Ministro Schinà, figlio di sua sorella. Son certo che egli deploра la parte che ebbe suo zio in quel triste affare, ma per delicatezza non mai feci parola in Firenze con lui di quegli odiosi avvenimenti.

Non ho ancora eseguito la vostra commissione di andare dal Sig^r Trivervio, andero domani, o la settimana ventura. Ero occupato in questa settimana e per scrivere lettere in Atene, e per frequentare il Parlamento. Il mio fratello Flechia e il Fea, l'altro mio fratello, vi salutano con affetto.

Il vostro
Terzetti

Felice è certo la fine che avete dato alla mano del vecchio Colocotroni, collocando la scritta di Dio nella sua mano; la stringerà forte, e sarebbe uomo da negarla a Dio se volesse riprenderla e ripeterebbe le scene sopra l'In-foglio del Volfio ».

τὴν σφίξῃ δυνατά, καὶ θὰ ἥτο ἴκανὸς νὰ τὴν ἀρνηθῇ καὶ εἰς τὸν Θεόν, ἀντυχὸν οὗτος θὰ ἥθελε νὰ τὴν ἀποσύρῃ, καὶ θὰ ἐπανελάμβανε τὰς σκηνὰς in - foglio del Volfio¹.

* * *

‘Η τετάρτη ἐπιστολὴ ἐστάλη τὴν 17ην Μαρτίου 1861 ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη, εὑρισκομένου τότε εἰς Τουρίνον (ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲν ἀναγράφεται ὁ τόπος διαμονῆς, οὗτος δῆμος ἥτο γνωστὸς εἰς τὸν παραλήπτην).

Πρόκειται μᾶλλον περὶ συντόμου σημειώματος, διὰ τοῦ δποίου ὁ Τερτσέτης παρέχει βιβλιογραφικάς τινας πληροφορίας εἰς τὸν φίλον του καὶ τοῦ ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν ζητηθέντων βιβλίων.

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει ἔχει ως ἔξῆς :

« 'Αγαπητὲ φίλε²,

Σᾶς στέλλω δὲν δσα κατὰ τύχην ἔχω σχετικῶς μὲ τὸν μαγνητισμὸν³ ὑπὸ τὸν δρον νὰ μοῦ ἐπιστρέψητε συντόμως τὸν 'Οριόλι⁴ καὶ νὰ μοῦ στείλετε ἀμέσως τὸ ἔργον τοῦ Dolenze ποὺ μοῦ χρειάζεται.

‘Ο τίτλος τοῦ ἔργου ποὺ ἐπέστρεψα εἶναι : ‘Ιστορία τῆς ‘Υπνοβασίας ὑπὸ τοῦ κ. Γκωτιέ.

Σᾶς χαιρετίζω καὶ είμαι εὐγνώμων.

17 Μαρτίου

‘Ο φίλος σας
Γ. Τερτσέτης »⁵.

1. Γραφὴ δυσανάγνωστος ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Τερτσέτη. Δὲν ἡδυνήθην νὰ διαλευκάνω τὸ νόημα τῆς φράσεως.

2. Καίτοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲν ἀναφέρονται ἡ πόλις καὶ τὸ ἔτος τῆς ἀποστολῆς, δυνάμεθα εὐκόλως νὰ καθορίσωμεν διτὶ πρόκειται περὶ τῆς πόλεως τοῦ Τουρίνου καὶ περὶ τοῦ ἔτους 1861.

3. Δηλ. ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὸν μαγνητισμόν.

4. Γνωστὸς καθηγητὴς τῆς 'Ιονίου 'Ακαδημίας (βλ. Γερ. καὶ Β. Σαλβάνον, 'Η 'Ιόνιος 'Ακαδημία, ὁ ἰδρυτὴς αὐτῆς κόμης Γύλφορδ, οἱ καθηγηταὶ καὶ σπουδασταὶ αὐτῆς, 'Αθῆναι 1949, σελ. 75 ἐπ.).

5. 'Ιδοὺ τὸ κείμενον τοῦ πρωτοτύπου :

« Caro amico

Vi mando tutto quello che mi trovo avere sul magnetismo, col patto che mi restituiate presto l'Orioli, e che mi mandiate subito l'opera di Dolenze che mi occorre.

Il titolo di quell'opera che restituii è l'Hystoir de Sonnambulisme par Mr Gauthier.

Vi saluto e grato sono.

17 Marzo

Il vostro amico
G. Terzetti ».

‘Η ἑπομένη ἐπιστολὴ ἔσταλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ὀλίγας μόνον ἡμέρας βραδύτερον, ἵνα πληροφορήσῃ τὸν Θωμαζαῖον περὶ τῆς παρατάσεως τῆς παραμονῆς του εἰς Τουρῖνον καὶ τῆς ἀποστολῆς ἐνὸς δέματος διὰ τοῦ καθηγητοῦ Βιλλάρι.

‘Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ προσέθεσεν ὀλίγας γραμμὰς ὁ κοινὸς φίλος Ἀ. Μοράντι, ὅστις, ἐκτὸς τῶν ἴδιων του χαιρετισμῶν, διαβιβάζει τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη, διορισθέντος πρὸ μικροῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν.

‘Η ἐπιστολὴ ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς ἔξῆς :

« Ἀγαπητὲ καὶ πολυπόθητε Θωμαζαῖο,

‘Ἐπειδὴ πρόκειται νὰ παρατείνω ἀκόμη τὴν παραμονήν μου εἰς τὸ Τουρῖνον καὶ, δεδομένου ὅτι ἔχομειάσθηκα νὰ συναντήσω ἕδῶ τὸν καθηγητὴν Βιλλάρη¹, ὁ ὃποῖος ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Φλωρεντίαν, τὸν παρεκάλεσα νὰ πάρῃ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο δέμα τοῦ νέου Αρτεορᾶ². Ὁ Βιλλάρι μοῦ εἶπεν ὅτι θὰ μοῦ γνωρίσῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ νὰ τοῦ τὸ παραδώσω. Ὁ κ. Στέφανι³ μὲ παρεκάλεσε θερμῶς νὰ σᾶς χαιρετίσω.

Μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως

‘Ο ὑμέτερος
Τερτσέτης.

Τουρῖνον 11 Ἀπριλίου⁴.

‘Ηνοιξα ἐκ νέου τὴν ἐπιστολὴν διὰ νὰ σᾶς διαβιβάσω τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς κυρίας Κόστα καὶ τῆς θυγατρός της. Ἡ κυρία Κόστα μεταβαίνει πρὸς συνάντησιν τοῦ κ. Κόστα⁵ εἰς τὴν Σαρδηνίαν.

Πολλοὺς - πολλοὺς χαιρετισμοὺς ἐκ μέρους τοῦ ἀφωσιωμένου φίλου σας
‘Α. Μοράντι⁶.

1. ‘Ο Pasquale Villari (1826 - 1917) διεκρίθη ὡς ἱστορικὸς καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἱστορίας κατ’ ἀρχὰς μὲν εἰς Πίζαν (1859 - 1865), ἀπὸ δὲ τοῦ 1865 μέχρι τοῦ 1913 εἰς τὸ R. Istituto di Studi superiori τῆς Φλωρεντίας. ‘Υπῆρξεν ἐπίσης γερουσιαστὴς καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας.

2. ‘Η γραφὴ τοῦ ὄνοματος δὲν εἶναι σαφῆς.

3. Διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος Il Mondo Illustrato, περὶ τοῦ ὃποίου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

4. Δὲν ἀναγράφεται τὸ ἔτος πρόκειται περὶ τοῦ 1861.

5. Φιλικὴ οἰκογένεια τοῦ Θωμαζαίου, περὶ τῆς ὃποίας ἐγένετο λόγος καὶ ἀνωτέρω.

6. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Τερτσέτη προσέθεσεν ὀλίγας γραμμὰς καὶ ὁ Α. Μοραντί ἐπωφελούμενος, ἵνα ἀποστείλῃ τοὺς χαιρετισμούς του καὶ πληροφορήσῃ τὸν

Ἐπιστρέφω ἐξ Ἀθηνῶν. Εἶδον ἔκει τὸν παλαιὸν κοινὸν φίλον Μάρκον Ρενιέρην, ὃστις μοῦ ἀνέθεσε νὰ σᾶς διαβιβάσω τοὺς χαιρετισμούς του καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι περιεπλάκη, ἐκὼν ἄκων, εἰς τὴν διπλωματίαν καὶ ὅτι ἡγγόει πῶς θὰ κατέληγεν ἡ ἀποστολή του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν¹. Τοῦ εὔχομαι ἐπιτυχίαν, διὰ μίαν ὅμως τόσον καλὴν ψυχῆν [ἡ διπλωματία] δὲν ἦτο "ψωμὶ γιὰ τὰ δόντια του". Χαῖρε»².

Ἡ ἐπιστολὴ φέρει τὴν διεύθυνσιν :

Κον Νικόλαον Θωμαζαῖον
Φλωρεντίαν³.

Θωμαζαῖον περὶ τῶν τελευταίων εἰδήσεων ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπόθεν εἶχεν ἐπιστρέψει πρὸ μικροῦ. Πρόκειται, προφανῶς, περὶ τοῦ Ἀντωνίου Μοράντι (1801 - 1883), πατριώτου καὶ φιλελευθέρου ἀνδρός, ὃστις ἡγωνίσθη εἰς Ἑλλάδα (ἔφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου), τελικῶς δὲ ἐγκατεστάθη εἰς Ἰταλίαν.

1. Περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἐγένετο λόγος ἀνωτέρῳ.

2. Ἰδοὺ τὸ Ἰταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς :

«Caro e desiderato Tommaseo

Siccome prolungherò ancora il mio soggiorno in Torino, così essendomi occorso di incontrare qui il Professore Villari, che fra breve sarà di ritorno in Firenze l'ho pregato di prendere quel piccolo involto del giovane Arteora. Il Villari mi disse che mi farebbe noto il giorno della sua partenza per consegnarglielo. Il Sigr Stefani mi raccomandò caldamente di salutarvi.

Sono con tutto affetto e stima

Il vostro
Terzetti

ii Aprile

Ho riaperto la lettera per scrivervi i saluti della Signora Costa e figlia. La Signora Costa va a trovare il Sigr Costa in Sardegna.

Tanti e poi tanti saluti dalla parte del vostro devotissimo amico

G. Morandi

Ritorno d'Atene; ho visto il comune antico amico Marco Renieri, m'incaricò di farvi i suoi saluti, e mi disse che s'era ingolfato, volerlo o non volerlo, nella deplomazia e che non sapeva come finirebbe la sua missione in Costantinopoli. Gli auguro riuscita, ma per una sì bell'anima non era farina pei suoi denti. - Addio ».

Διεύθυνσις :

Signor Niccolò Tommaseo
Firenze

Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ καλύμματος τῆς ἐπιστολῆς ἀναγράφονται τὰ ἔξης : « Aperta da me - G.T. » (ἥτοι : 'Ηνοίχθη παρ' ἐμοῦ. Γ. Τερτσέτης]). Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ Τερτσέτης εἶχε κλείσει τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἥτοι μάζετο νὰ τὴν ταχυδρομήσῃ, ὅτε ἡναγκάσθη νὰ τὴν ἀνοίξῃ καὶ πάλιν, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ προσθέσῃ ὁ ἴδιος μὲν τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς οἰκογενείας Κόστα, ὁ δὲ Μοράντι ὀλίγας γραμμάς. Ἰνα μὴ παρεξηγήσῃ δὲ ὁ Θωμαζαῖος τὸ ἀνοιγμα — τὸ ὅποιον ἦτο καταφανὲς ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς ἄκρας τοῦ καλύμματος — ἔγραψε τὰς λέξεις ἔκεινας.

**

‘Η ἕκτη ἐπιστολὴ ἔσταλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον 1861, δὲ λίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Ἀθήνας.

‘Ο ποιητὴς παρέχει πληροφορίας πρὸς τὸν Θωμαζαῖον περὶ τοῦ θανάτου τοῦ γνωστοῦ Ἰταλοῦ πατριώτου καὶ λογοτέχνου Σ. Πέλλικο, ἐπισυμβάντος εἰς Παρισίους, καὶ ἀναγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ φύλλου τῆς 2ας Αὐγούστου 1861 τῆς ἐφ. Debats, ἐν τῷ ὅποιώ δημοσιεύεται σχετικὸν ἀρθρον τοῦ Καρόλου Dunoyer.’ Ἐν συνεχείᾳ συνιστᾶ εἰς τὸν Θωμαζαῖον νὰ ἀποστείλῃ ὁ ἕδιος, ὡς καὶ γνωστοὶ αὐτοῦ, μελετήματα καὶ φιλολογικὸν ὑλικὸν περὶ τῆς Ἰταλικῆς λογοτεχνίας πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Dunoyer Ἀνατόλιον, νέον εὐρείας μορφώσεως, ὃςτις θὰ φροντίσῃ διὰ τὴν δημοσίευσιν εἰς γαλλικὰ φύλλα, ὡς ἡ ἐφ. Debats, ή Revue des Deux Mondes κλπ.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του ὁ Τερτσέτης γράφει, ὅτι πρὸ δὲ λίγου ἐπληροφορήθη τὴν κατὰ τὴν προηγουμένην ἐσπέραν γενομένην ὑπὸ τοῦ Δοσίου ἀπόπειραν δολοφονίας τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἐπιστρεφούσης ἐφίππου ἀπὸ τὸν περίπατόν της. ‘Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὁ Τερτσέτης ἐκφράζει τὰ φιλοβασιλικά του αἰσθήματα καὶ ἀποδίδει τὴν πρᾶξιν εἰς διανοητικὴν πάθησιν τοῦ Δοσίου.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« 7 Σεπτεμβρίου (π.η.) 1861¹

‘Αγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Σᾶς γράφω ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου ἔφθασα τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα ἐκ Παρισίων, Μασσαλίας, Μεσσήνης. Πιστεύω, ὅτι θὰ ἐπληροφορήθητε ἦδη τὸν θάνατον τοῦ Σ. Πέλλικο², ἐπισυμβάντα εἰς Παρισίους. Πολλάκις σᾶς εἶχον ὀμιλήσει περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Φλωρεντίαν. ‘Η ἀπώλειά του εἶναι θλιβερὰ καὶ ἀνεπανόρθωτος. Σᾶς ἔστειλα ἐκ Παρισίων ταχυδρομικῶς ἀντίτυπον τῶν Debats, τῆς 2ας Αὐγούστου³, τὸ ὅποιον ἐδημοσίευσεν ἔξαίρετον ἀρθρον τοῦ γέροντος Charles Dunoyer⁴, ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἐκλιπόντα. ’Επέστρε-

1. Καίτοι ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲν ἀναγράφεται ὁ τόπος τῆς ἀποστολῆς, ἐκ τοῦ περιεχομένου προκύπτει σαφῶς ὅτι αὕτη ἀπεστάλη ἐξ Ἀθηνῶν.

2. ‘Ο Σύλβιος Πέλλικο (Silvio Pellico, 1789 - 1854) ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πλέον διαπρεπῶν λογοτεχνῶν τῆς Ἰταλίας καὶ ἀγνὸς πατριώτης. ’Εκτὸς τῆς λοιπῆς δράσεώς του, κατέστη διεθνῶς γνωστὸς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του « Le mie prigioni » (1833), δημοσιευθέντος μετὰ τὴν φυλάκισίν του εἰς τὸ φρούριον τοῦ Σπίλιμπεργκ τῆς Μοραβίας διὰ πολιτικοὺς λόγους.

3. ‘Η νεκρολογία τοῦ Dunoyer διὰ τὸν Πέλλικο ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφ. Debats τῆς 2ας Αὐγούστου 1861.

4. ‘Ο Κάρολος Dunoyer, γνωστὸς φιλέλλην, ἦτο Γάλλος δημοσιογράφος, μετὰ

ψεν ἔξι 'Αθηνῶν εἰς Παρισίους ὁ υἱὸς τοῦ κ. Καρόλου, ὁ 'Ανατόλιος Dunoyer, νέος ἔμπλεως φιλελευθέρων ἀρχῶν, ἀρκετὰ πεπαιδευμένος εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα κτλ. Συνεφωνήσαμεν μὲ τὸν ἐν λόγῳ κ. 'Ανατόλιον νὰ σᾶς γράψωμεν, ἵνα, ἐφ' ὅσον ἔχετε τὴν καλωσύνην, τοῦ στείλετε μελέτας σας ὡς καὶ ἄλλων διακεκριμένων 'Ιταλῶν. 'Επ' αὐτῶν οὗτος θὰ ἔγραφεν ἀρθρα, τὰ ὅποια θὰ ἐδημοσιεύοντο εἰς τὴν ἐφ. Debats ἢ εἰς τὴν Revue des Deux Mondes. Κάμετε λόγον διὰ τὴν καλὴν θέλησιν καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ νέου τούτου καὶ πρὸς τὸν κ. Βιεσσέ¹. ἂς στείλῃ πρὸς τὸν Dunoyer διδήποτε ἄξιον μνείας. 'Η διεύθυνσίς του εἶναι : Anatole Ch. Dunoyer, Rue Madame, 32, Paris. Τὸ ἔργον τοῦ Dunoyer θὰ ὠφελήσῃ τὴν 'Ιταλίαν. Κατὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα ποὺ παρέμεινα εἰς τὴν Γαλλίαν ἀντελήφθην, δτὶ ή 'Ιταλικὴ φιλολογία εἶναι παρημελημένη. 'Η τοιαύτη ἀπασχόλησις θὰ εἶναι ἐπωφελὴς εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς καὶ εἰς τὸν Dunoyer, δεδομένου δὲ δτὶ ὁ νέος οὗτος εἶναι φίλος τῆς 'Ιταλίας καὶ φίλος τῆς 'Ελλάδος, εἶναι ἄξιος τῆς προσοχῆς σας. 'Εχει τὰς ἴδιας μὲ ήμας ἴδεας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημερινὴν λογοτεχνίαν τοῦ 'Ελληνικοῦ Βασιλείου.

Σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιβάσητε τὰ σεβάσματά μου πρὸς τὴν κυρίαν σύζυγόν σας καὶ νὰ ἀσπασθῆτε τὴν κόρην καὶ τὸν υἱόν σας.

Τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπληροφορήθην, δτὶ χθὲς τὸ βράδυ περὶ τὰς δέκα, ἔνας νέος 16 ἔτῶν, υἱὸς τοῦ κ. Δοσίου², μορφωμένου ἀνδρὸς καὶ παλαιοῦ ὑπαλλήλου, ποὺ εὑρίσκεται τώρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν³, ἐπυροβόλησε διὰ περιστρόφου κατὰ τῆς βασιλίσσης, ἥτις, ἔφιππος, ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ περιπάτου της. 'Η θεία Πρόνοια ἡθέλησεν, ὥστε ἡ βασίλισσα νὰ παραμείνῃ ἀθικτος ἐκ τῶν σφαιρῶν⁴. 'Ο νέος συνελήφθη καὶ ὀμολόγησε τὸ ἔγκλημά του, ἀποδώσας τὴν ἀπόπειράν του, δπως εἶπεν, εἰς τὴν θέλησιν του νὰ ἐλευθερώσῃ 11 ἑκατομμύρια 'Ελλήνων. Λέγεται δτὶ ὁ νέος οὗτος πάσχει διανοητικῶς.
‘Υμέτερος Τερτσέτης »⁵.

τοῦ ὅποιου δ Τερτσέτης είχε συνδεθῆ κατὰ τὴν εἰς Παρισίους παραμονήν του (βλ. « Τερτσέτης : 'Απαντα. 'Αναστύλωσε Γ. Βαλέτας », τόμ. Α', ἔνθ' ἀν., σελ. 23).

1. Viesseux, φίλος τοῦ Θωμαζαῖον, περὶ τοῦ ὅποιου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρῳ.
2. 'Ο νέος οὗτος ἦτο ὁ 'Αριστείδης Δόσιος (1844 - 1881), δστις νεαρώτατος ἀνεμείχθη εἰς τὴν ἀντιοθωνικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς. Συλληφθεὶς διὰ τὴν ἀπόπειραν κατὰ τῆς βασιλίσσης κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς 'Οθων μετέτρεψε τὴν ποινὴν εἰς ισόβια δεσμά. Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν ἔτυχεν ἀμνηστίας καὶ μετέβη εἰς 'Ιταλίαν, δπου ἐπεδόθη εἰς οίκονομικάς μελέτας.

3. Πατὴρ τοῦ 'Αριστείδου ἦτο ὁ Κωνσταντίνος Δόσιος, λόγιος καὶ πολιτικὸς (1810 - 1871), διακριθεὶς καὶ διὰ τὴν πλουσίαν συγγραφικὴν παραγωγὴν του.

4. 'Η ἀπόπειρα κατὰ τῆς βασιλίσσης 'Αμαλίας ἐγένετο τὴν ἐσπέραν τῆς 6ης Σεπτεμβρίου, ἐνῷ αὐτῇ ἐπέστρεφεν ἔφιππος ἀπὸ τὸν περίπατόν της.

5. « 7 Settembre S.V. 1861

Mio caro Tommaseo

Vi scrivo da Atene ove giunsi la scorsa settimana da Parigi, Marsiglia

* *

Ακολουθεῖ βραχὺ σημείωμα, διὰ τοῦ ὅποίου ὁ Τερτσέτης, ἀναχωρῶν ἐκ Φλωρεντίας, ὅπου εἶχε συναντηθῆ μὲ τὸν Θωμαζαῖον, τὸν πληροφορεῖ ὅτι μεταβαίνει εἰς Λιβύδνον καὶ ἔπειτα εἰς Γένουν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς ἀναχωρήσεως ἐλήφθη ἀπροόπτως, ὥστε κατέστη ἀδύνατον εἰς τὸν Τερτσέτην νὰ μεταβῇ πρὸς ἀποχαιρετισμὸν τοῦ φίλου του. Τὸ σημείωμα δὲν φέρει οὔτε ἡμερομηνίαν οὔτε ἔνδειξιν τοῦ τόπου ἀποστολῆς, ταῦτα ὅμως προκύπτουν ἀπὸ τὸ ὑστερόγραφον τῆς ἐπιστολῆς : ἐστάλη ἐκ Φλωρεντίας τὴν 5ην Μαρτίου 1862, ἡμέραν Τετάρτην.

Ίδοù τὸ κείμενον τοῦ σημειώματος¹:

Messina. È già a vostra notizia, credo, la morte di S. Pellico, avvenuta in Parigi. Sovente vi parlai di lui in Firenze; la sua perdita è amara e irreparabile. Vi mandai da Parigi per la posta un numero del Debats, due Agosto, contenente un articolo eccellente del vecchio Carlo Dunoyer per il Defunto. È di ritorno da Atene in Parigi il figlio del Sig^r Carlo, Anatolio Dunoyer, giovine pieno di liberali principj, fornito di molta istruzione, classica cultura, ecc. Ci siamo intesi col detto Sig^r Anatolio di scrivervi, che ove vi piaccia mandargli dei scritti vostri e di altri valenti Italiani, lui farebbe degli articoli, che si pubblicherebbero o nel Debats o nella Revue des D. Mondes. Parlate della buona volontà e disposizione del giovine anche al Sig^r Viesseux; manti al Dunoyer qualunque scritto meriti menzione; l'indirizzo è Anatole Ch. Dunoyer, Rue Madame 32, Paris. L'opera del Dunoyer sarà utile all'Italia. Per il poco tempo che restai in Francia mi parve, che la letteratura Italiana è trascurata. Tale occupazione profitterà in Francia anche al Dunoyer, ed il giovine essendo amico dell'Italia e amico della Grecia merita il vostro interesse. Egli ha le stesse nostre idee per la filologia attuale del Regno ellenico.

Vi prego di presentar i miei rispetti alla vostra Signora consorte, baciarmi figlia e figlio.

In questo punto mi vien detto, che ieri sera verso le dieci ore, un giovine di 16 anni, figlio del Sig^r Dossio, uomo di lettere ed antico funzionario che si trova ora in Costantinopoli, tirò un colpo di pistola alla Regina che tornava a cavallo dalla sua passeggiata. La divina Provvidenza fece che la Regina non fu punto tocca dalle palle. Il giovine fu preso e confessò il suo delitto, attribuendo il suo attentato, come si esprime, a liberare 11 milioni di Greci. Corre opinione che quel giovine sia leso nell'intelligenza.

Il vostro Terzetti».

1. Ὁ Τερτσέτης τῷ 1862 ἐπεχείρησε ταξίδιον εἰς Ἰταλίαν. Μετὰ παραμονῆς του εἰς Φλωρεντίαν, μετέβη εἰς Λιβύδνον καὶ Γένουν καὶ ἔκειθεν εἰς Τουρίνον. Ἀναχωρῶν ἐκ Φλωρεντίας, καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ σταθμοῦ, ὁ Τερτσέτης, ἀντὶ ἄλλου χαιρετισμοῦ, ἀπέστειλε πρὸς τὸν φίλον τὸ σύντομον καὶ πρόχειρον σημείωμά του τὴν 5ην Μαρτίου 1862.

« Ὡραι 6 $\frac{1}{2}$.

Ἀναχωρῶ εἰς Λιβύδονον καὶ Γένουαν. Χαιρε.

Ὑμέτερος
Τερτσέτης¹.

Λοκάντα τοῦ ταχυδρομείου ».

* *

Ἡ ὁγδόη ἐπιστολὴ ἐστάλη μετὰ δύο ἑβδομάδας ἐκ Γενούης, ὅπου εἶχεν ἥδη φθάσει ὁ Τερτσέτης. Οὗτος παρέχει εἰδήσεις πρὸς τὸν φίλον του περὶ τῶν σταθμῶν τοῦ ταξιδίου του, καὶ περὶ τῆς συναντήσεως καὶ συνομιλίας μετὰ τῶν G.T. καὶ G.G. Ἀγνωστον διατὶ ὁ Τερτσέτης δὲν ἀναφέρει πλήρως τὰ δύναματα. Ἐπρόκειτο περὶ πολὺ γνωστῶν προσώπων ἢ μήπως ἐπεθύμει, διὰ λόγους πολιτικοὺς ἢ γενικωτέρας προφυλάξεως, νὰ μὴ γίνουν γνωστὰ τὰ δύναματα ταῦτα, ἐὰν τυχὸν ἡ ἐπιστολὴ ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τοίτων; Δύσκολον νὰ δοθῇ ἀπάντησις.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Τερτσέτης βεβαιοῖ τὸν Θωμαζαῖον ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς συνάντησίν του πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐξ Ἰταλίας καὶ παρέχει ἄλλας τινὰς πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα. Τέλος, γνωρίζει εἰς τὸν Θωμαζαῖον τὴν ἀποστολὴν τοῦ προηγούμενου σημειώματος ὡς καὶ τῆς πρὸς τὸν Ρενιέρην ἐπιστολῆς τοῦ τελευταίου.

Ἴδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Κατεβούχθισα κυριολεκτικῶς μὲ ἀπόλαυσιν τὸ ἄρθρον σας ἐκεῖνο ποὺ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Alleanza τῆς 16ης Μαρτίου². Λέγει περισσότερα ἀπὸ δ, τι ἀποσιωπᾷ. Μοῦ τὸ ἔστειλε δὲ ἐκ Μιλάνου ὁ G.T.³.

Δὲν σᾶς ἔγραψα μέχρι τοῦδε, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἔλθω νὰ σᾶς εῦρω καὶ νὰ σᾶς διηγηθῶ τὰ τοῦ ταξιδίου μου, πρᾶγμα τὸ ὅποιον θὰ κάμω, Θεοῦ θέλοντος. Ἐν τῷ μεταξὺ σᾶς λέγω, ὅτι ἀνεχώρησα ἐκ Λιβύδονος τὴν Τετάρτην 5 Μαρτίου, τὸ ἀπόγευμα εἰς Γένουαν. Ἀπὸ τὴν Γένουαν τὴν 6 Μαρτίου ἀνεχώρησα ἀμέσως εἰς Τούρινον. Εἰς τὸ Τούρινον συνήντησα, τὴν ἴδιαν

1. Ἴδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἵταλικοῦ πρωτοτύπου :

« Ore 6 $\frac{1}{2}$

Parto per Livorno e Genova. Addio.

Il vostro
Terzetti

Locanda della Posta ».

2. Ὁ Θωμαζαῖος ἐδημοσίευσεν ἄρθρον εἰς τὴν ἐφημερίδα Alleanza τῆς 16ης Μαρτίου 1862 ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὅποιον εἶχεν εὐρεῖαν ἀπήχησιν.

3. G.T. Ἀγνοῶ τίνα δ Τερτσέτης ὑπονοεῖ ὑπὸ τὰ ἀρχικὰ ταῦτα.

ήμεραν, κατά σύμπτωσιν, τὸν G.T. Συνωμίλησα μαζί του, τοῦ ἔδωσα τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν σας, ἥ δποία τὸν ηὐχαρίστησεν. Ὡτο ἑσπέρας, μοῦ εἶπε νὰ τὸν ἀκολουθήσω εἰς Μιλᾶνον. Ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 6^{1/2} μ.μ. Τὴν Παρασκευήν, 7 Μαρτίου, ἐπανῆλθον εἰς Γένουαν¹, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδω τὸν G.G.². Ὡμιλήσαμεν ἐπ' ὄλιγον, ἀλλὰ συγκεκριμένως.

Ποὺν ἀναχωρήσω ἐκ τῆς Ἰταλίας, θὰ ἔλθω νὰ σᾶς ἐναγκαλισθῶ. Δὲν ἔλαβον ἀκόμη ἐπιστολὰς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Γνωρίζω τί γράφουν αἱ χθεσιναὶ καὶ αἱ σημεριναὶ ἐφημερίδες: τὴν παράδοσιν τῆς Ἀρκας³ κτλ. κτλ. Νομίζω ὅτι τὰ πράγματα εἰσῆλθον ἥδη εἰς τὴν ἀρχικὴν τάξιν, δεδομένου ὅτι ὁ ἔλληνικὸς λαὸς ἐνστικτωδῶς κυβερνᾶται ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὰ λογικὰ συνασθήματα, τὰ δποῖα διὰ τῆς ἐν τῷ ἀρθρῷ σας προβλεπτικότητος ὑπαινίσσεσθε σαφῶς.

Ὑποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ χαιρετίσητε τὴν Κυρίαν σας.

Γ. Τερτσέτης.

Γένουα, 20 Μαρτίου 1862.

Τὴν Τετάρτην, 5ην Μαρτίου, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Φλωρεντίας, σᾶς ἐταχυδρόμησα δύο λέξεις⁴.

Τὴν ἐπιστολὴν σας διὰ τὸν Ρενιέρην⁵ τὴν ἔστειλα διὰ τοῦ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου, τὴν 7ην Μαρτίου, ἀπὸ τὴν Γένουαν»⁶.

1. Ὁ Τερτσέτης περιγράφει οὗτο τὸ δρομολόγιόν του. Ἀνεχώρησεν ἐκ Φλωρεντίας τὴν 5ην Μαρτίου 1862 καὶ μέσω Λιβύδονος ἐφθασεν εἰς Γένουαν τὴν 6ην Μαρτίου. Αὔθημερὸν ἀνεχώρησεν εἰς Μιλᾶνον καὶ, μετὰ συνάντησιν μὲ τὸν G.T., ἐπανῆλθε τὴν ἐπομένην εἰς Γένουαν.

2. G.G. Δὲν γνωρίζω τίνα ὁ Τερτσέτης ὑπονοεῖ ὑπὸ τὰ ἀρχικὰ ταῦτα, πολὺ πιθανῶς ὅμως πρόκειται περὶ τοῦ Giuseppe Garibaldi, μὲ τὸν ὃποῖον είναι γνωστὸν ὅτι ὁ ποιητὴς ἤλθεν εἰς ἐπαφήν.

3. Ἀρκα, θέσις κατεχομένη ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ναυπλίου, καταληφθεῖσα ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τῶν δυνάμεων τοῦ στρατηγοῦ Χάν (Βλ. Π. Καρολίδον, Σύγχρονος ιστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 262).

4. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντος σημειώματος τοῦ Τερτσέτη.

5. Περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἐγένετο λόγος ἀνωτέρῳ.

6. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ Ιταλικοῦ πρωτοτύπου τῆς ἐπιστολῆς :

« Mio caro Tommaseo

Me lo sono veramente pappato saporissimamente quel vostro articolo pubblicato nell'Alleanza, 16 Marzo. Parla più che non dice; me lo mandò da Milano il G.T.

Non vi scrissi finora riservandomi di venire a trovarvi e narrarvi il mio viaggio, il che farò, Dio volendo; Vi dico intanto che partii da Livorno Mercoledì 5 Marzo nel dopo pranzo per Genova. Da Genova 6 Marzo partii per

‘Η ἐνάτη ἐπιστολὴ ἔσταλη τὴν 26ην Ἀπριλίου 1862 ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Γενούης, δπου, ώς ἐλέχθη, οὗτος εὑρίσκετο ἀπὸ τῆς 6ης Μαρτίου 1862.

‘Ο ποιητὴς πληροφορεῖ τὸν φίλον του ὅτι πρό τινος εἶχε λάβει ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν M.P. (πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη), ὅστις τοῦ ἀγγέλλει τὴν λῆψιν τοῦ εἰς τὴν Alleanza δημοσιευθέντος ἀρθρου τοῦ Θωμαζαίου, περὶ τοῦ ὅποιου ἐγένετο ἡδη λόγος, ταυτοχρόνως δὲ ἐκφράζει τὰς ἀνησυχίας του διὰ τὰ ἐν ‘Ελλάδι διατρέξαντα τελευταῖα πολιτικὰ γεγονότα. Προσθέτει δμως ὅτι ἡ κατάστασις βαίνει σταθερῶς βελτιουμένη καὶ ὅτι ἡ ἀσυχία καὶ ἡ τάξις θὰ ἐπανέλθουν ταχέως.

Περαιτέρω ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαίον ὅτι τοῦ ἀπέστειλε τὸν λόγον, τὸν ὅποιον ἔξεφώνησεν ἐν Γενούῃ τὴν 25ην Μαρτίου ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς παροικίας καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐπιστολῇ δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἰταλίας, ποὺν ἡ μεταβῆ νὰ χαιρετίσῃ τὸν φίλον του εἰς Φλωρεντίαν.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Γένοντα, 26 Ἀπριλίου 1862

‘Αγαπητέ μου κ. Θωμαζαίο,

Τελευταίως ἔλαβον ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τοῦ ἡμετέρου M.P.¹. Μοῦ γράφει : “Ελαβον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου καὶ ἔνα ὕδαιον ἀρθρον του

Torino tosto. A Torino nel di stesso trovai per caso il G.T., mi abboccai con lui, gli diedi la vostra lettera commendatizia, gli fu grata ; era sera, mi disse di seguirlo a Milano, partimmo verso le 6^{1/2} p.m. Venerdì 7 Marzo tornai a Genova, ed ebbi poi il bene di vedere il G. G. Abbiamo parlato poco, ma sostanzialmente.

Prima di partire dall’Italia verrò ad abbracciarvi. Non ho avuto ancora lettere dalla Grecia, so, quanto dicono i giornali ieri ed oggi, la resa di Arca ec. ec. Credo che le cose sono già entrate nel primo ordine, il popolo greco essendo dominato istintivamente da tutte quelle ragioni, alle quali la veggenza del vostro articolo saviamente allude.

Sono con tutto affetto, pregandovi di salutare la vostra Signora
G. Terzetti

Genova 20 Marzo 1862

Mercoledì 5 Marzo nel partir da Firenze gettai nella posta due linee per voi.

La lettera vostra per il Renieri la mandai col vapore francese del 7 Marzo da Genova ».

1. M.P. είναι ἀναμφιβόλως ὁ κοινὸς φίλος τοῦ Τερτσέτη και τοῦ Θωμαζαίου Μάρκος Ρενιέρης, περὶ τοῦ ὅποιου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

δημοσιευθὲν εἰς τὴν Alleanza¹. Εῦθὺς ὡς τὰ καθ' ἡμᾶς ἡρεμήσουν, σκέπτομαι νὰ τοῦ γράψω.

Τὴν ἐπιστολήν σας δι' ἔκεινον τὴν ἔστειλα εὐθὺς ὡς ἔφθασα ἐδῶ². 'Ο καημένος δὲ Μ. πρέπει νὰ ἔταράχθῃ πολὺ ἀπὸ τὰ τελευταῖα γεγονότα³, φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα βαίνει βελτιουμένη, ἥ δὲ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία θὰ ἐπανέλθουν ἀναμφιβόλως εἰς τὰς ψυχάς. Περὶ τούτου μὲ διαβεβαιοῦ καὶ δὲ ἡμέτερος Μ.

Σᾶς ἀποστέλλω λόγον μου, τὸν δποῖον ἔξεφώνησα ἐδῶ⁴ εἰς τὰς 25 Μαρτίου⁵ π.ἥ. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ σπουδαίου πράγματος, ἐὰν δὲ σᾶς τὸν ἀποστέλλω, εἶναι μᾶλλον διὰ τὴν πρόποσιν, τὴν δποίαν ἥκουσα εἰς τὴν ἔξοχὴν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως θὰ ἀναγγώσετε εἰς τὸν λόγον, καὶ εἰς τὴν δποίαν πρόποσιν ἔχαλεσα τοὺς συμπατριώτας μου εἰς τὸ ἑθνικόν μας συμπόσιον. Ἐφοβούμην μήπως ἐπανελαμβάνομεν τὸ Συμπόσιον τῶν Λαπιθῶν καὶ τῶν Κενταύρων καί, ἐπομένως, ἐπέδειξα μεγάλην σπουδὴν διὰ νὰ κηρύξω τὴν ὁμόνοιαν καί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, οἱ λόγοι μου δὲν ὑπῆρξαν μάταιοι. Τὸ συμπόσιον ἥρχισε καὶ ἔληξεν εἰρηνικῶς.

Σᾶς γράφω μὲ ἔλληνικὰ καὶ μὲ ἵταλικὰ γράμματα τὴν πρόποσιν εἰς τὴν ὑπαιθρον:

Nὰ ζήσῃ ὁ Θεός καὶ νὰ πεθάνῃ ὁ Χάρος⁶.

Γνώστης τοῦ παρελθόντος καὶ δυνάμενος νὰ προβλέψῃ τὸ μέλλον, ἀσφαλῶς, θὰ εὔρητε τὴν μυστηριώδη ἀρχὴν τῶν αὐτῶν λέξεων.

Τερτσέτης.

Δὲν θ' ἀναχωρήσω εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀν δὲν ἔλθω νὰ σᾶς χαιρετίσω⁷. "Οταν σᾶς ἴδω, θὰ αἰσθανθῇ εὐχαρίστησιν ἥ ψυχή μου. Θὰ σᾶς ἀπασχο-

1. Βλ. προηγουμένην ἐπιστολήν.

2. Βλ. καὶ προηγουμένην ἐπιστολήν.

3. Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς φοβερᾶς στάσεως, ἡτις ἔξέσπασεν ἐν Ναυπλίῳ τὴν 7ην Φεβρουαρίου 1862, μὲ σκοπὸν τὴν συγκρότησιν φιλελευθέρας Κυβερνήσεως καὶ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τὸ δημοκρατικότερον καὶ ἡτις, μετὰ μακρὰς διακυμάνσεις, κατέληξεν εἰς τὴν πλήρη παράδοσιν τῶν ἐπαναστατῶν τὴν 8ην Ιουλίου 1862.

4. Πιθανώτατα πρόκειται οὐχὶ περὶ ἐντύπου, ἀλλὰ περὶ χειρογράφου λόγου, τὸν δποῖον ὁ Τερτσέτης, παρακληθείς, ἔξεφώνησεν εἰς Γένουσαν, ἀπευθυνόμενος ἴδιᾳ πρὸς τοὺς συμπατριώτας του.

5. 'Εφ' ὅσον γνωρίζω, ἡ πληροφορία περὶ τῆς διμιλίας τοῦ Τερτσέτη ἡτο ἄγνωστος μέχρι τοῦδε. Πάντως οὐδὲν περὶ αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῶν Ἀπάντων τοῦ ποιητοῦ.

6. 'Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ τοῦ Τερτσέτη ἡ πρόποσις αὗτη εἰς ἔλληνικὴν γλῶσσαν γράφεται μὲ ἔλληνικὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ λατινικὰ γράμματα.

7. Τὴν αὐτὴν διαβεβαίωσιν παρέχει ὁ Τερτσέτης εἰς τὸ τέλος καὶ τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς.

λήσω ἐπίσης καὶ μὲ τὰς ἔδῶ ὑποθέσεις μου¹, τὰς ὅποιας δὲν θὰ εἰναι δι² ὑμᾶς ἀδιάφορον νὰ γνωρίσητε³.

T. ».

‘Η ἑπομένη ἐπιστολὴ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη τὴν 21ην Μαΐου 1864, ἡτοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως Ὀθωνος, τοῦ ὅποιου ὁ Τερτσέτης ὑπῆρξε πάντοτε ἐνθεόμος διαδός καὶ θαυμαστής.

‘Ο Τερτσέτης ἀγγέλλει εἰς τὸν φίλον του τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ «Χρυσαλλίς», δημοσιεύοντος μετάφρασιν ἐκλογῆς σερβικῶν ἀσμάτων ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου, ώς καὶ ἀντίτυπον τοῦ λόγου τοῦ ἐκφωνηθέντος τὴν 25ην Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὑπὲρ τῶν λεπρῶν. Ἐν συνεχείᾳ, ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα νέας ἐπισκέψεως εἰς Φλωρεντίαν, καίτοι προβλέπει δτὶ ή μετὰ τὴν ‘Ἐνωσιν ἀφιξις τῶν βουλευτῶν τῆς ‘Επτανήσου εἰς τὴν Βουλὴν τῶν ‘Ελλήνων θὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν ἀναχώρησίν του.

Περαιτέρω ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς παλαιοτέρας συζητήσεις μετὰ

1. ‘Ο Τερτσέτης δικαιολογεῖ τὴν μαχράν παραμονὴν του εἰς Γένουαν καὶ ἔνεκα προσωπικῶν ὑποθέσεων.

2. ‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ιταλικοῦ πρωτοτύπου :

« Genova 26 Aprile 1862

Mio caro Signor Tommaseo

Ho avuto lettera ultimamente dal nostro M.R. Mi scrive (Ho ricevuto la lettera del Tommaseo e un suo bell'articolo inserito nell'Alleanza. Appena le cose nostre saranno più tranquille ho intenzione di scrivergli).

La lettera vostra per lui io la mandai tosto, che son venuto qui. Il povero M. deve essere stato molto conturbato dagli avvenimenti corsi, pare però che le cose della Grecia vanno migliorando, e l'ordine e la calma negli animi rinaceranno senza dubbio. Così mi assicura anche il nostro M.

Vi mando un mio discorso detto qui nel 25 Marzo S.V. Non è certamente gran cosa, e se ve la mando è piuttosto per il brindisi da me udito nei prati di Atene come leggerete nel discorso, ed a cui invitai i miei compatriotti nel nostro simposio nazionale. Ero sospettoso, che non rinnovassimo il Convito dei Lapiti e dei Centauri, e quindi gran furia da parte mia per predicare la concordia, e, per dir vero, la mia parola non fu vana. Il convito cominciò e terminò pacificamente.

Vi scrivo in greco e con lettere italiane il brindisi del prato :

Νὰ ζήσῃ ὁ Θεὸς καὶ νὰ πεθάνῃ ὁ Χάρος.

Na zissi o Theos che na pethani o Charos.

Voi veggente del passato e del futuro troverete certo l'origine misteriosa della gravi parole

G. Terzetti

Non partirò per la Grecia se non vengo a salutarvi. Vedendovi si rallegrerà l'anima mia. E trattenervi anco de'miei fatti qui, che non vi sarà indifferente di conoscere.

G.T. »

τοῦ Θωμαζαίου ὅσον ἀφορῷ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος, ἐπαναλαμβάνει δὲ τὴν πίστιν του εἰς τὸν βασιλέα "Οὐδωνα καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ. Πληροφορεῖ τὸν φίλον του, ὅτι παρέμεινεν ἐπὶ μαχρὸν εἰς Πειραιᾶ καὶ ὅτι ἐπανειλημμένως ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ γνωστοῦ ἔργου του Θωμαζαίου « Ἡ δευτέρα ἔξορία ».

Τέλος, μετά τινας ἐκδηλώσεις ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως πρὸς τὸν φίλον του, πληροφορεῖ τοῦτον ὅτι κατὰ τὴν προσεχῆ ἐπίσκεψιν του εἰς Φλωρεντίαν θὰ φέρῃ ἀντίτυπον τοῦ κρητικοῦ Ἑρωτοκρίτου, ώς δῶρον πρὸς τὴν Ἑλληνίδα σύζυγον τοῦ Δαλματοῦ φιλολόγου καὶ ἀποστέλλει τοὺς χαιρετισμούς του πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὴν κόρην αὐτοῦ.

"Ἄξιον νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι ἡ κατωτέρω, ώς καὶ ἡ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14ης Ὁκτωβρίου 1867 ἐπιστολή, δὲν εἶναι τὰ αὐτόγραφα τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ ἀντίγραφα. Ὡς ἀναγράφεται διὰ τρίτης χειρός, τὰ πρωτότυπα ἐδωρήθησαν εἰς τὸν Ἀμερικανὸν Alexander, δστις, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐφρόντισεν ὁ ἴδιος νὰ γραφοῦν τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν διὰ τὸ ἀρχεῖον του Θωμαζαίου :

"Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Σᾶς ἀποστέλλω δύο ἀντίτυπα ἐνὸς περιοδικοῦ¹, περιέχοντος μέρος τῶν μεταφράσεών σας τῶν σερβικῶν ἀσμάτων, καὶ ἐν ἀντίτυπον τοῦ λόγου μου, τὸν ὃποιον ἔξεφώνησα τὴν 25ην Μαρτίου ὑπὲρ τῶν λεπρῶν². Ἐλπίζω νὰ

1. "Ο Τερτσέτης δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ περιοδικοῦ. Πρόκειται περὶ τῆς « Χρυσαλλίδος », ἐν τῇ ὃποιᾳ ἐδημοσιεύθη εἰς συνεχείας μετάφρασις σερβικῶν ἀσμάτων, γενομένη ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου. (Βλ. τόμος Β', φύλλ. 33, τῆς 15ης Μαΐου 1864, σελ. 269 - 270). Τῆς μεταφράσεως προτάσσεται ἡ ἔξῆς σημείωσις τοῦ περιοδικοῦ : « Σερβικὰ ἀσματα. — Εύχαριστως δημοσιεύομεν τὰ ἐπόμενα ποιημάτια τῆς ἀδελφῆς Σερβίας, μεταφρασθέντα ὑπ' ἀνδρὸς ἐπίσημον καὶ διακεκριμένην κατέχοντος θέσιν ἐν τῷ φιλολογικῷ καὶ πολιτικῷ κόσμῳ, τοῦ κυρίου Νικολάου Τομαζαίου. Ο κ. Τομαζαῖος, ώς πληροφορούμεθα, πρὸ τοῦ 40οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του δὲν ἐγίνωσκε τὴν ἀπλοελληνικὴν γλῶσσαν διαμείνας ἐπὶ τινα ἔτη ώς ἔξοριστος ἐν Ἑπτανήσῳ ἐμελέτησε καὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην. Μόνον λοιπὸν ἡ ἀρμονικὴ ψυχὴ καὶ ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ ἐνδόξου Ἰταλοῦ ἔξηγοῦν τὴν χάριν τῆς μεταφράσεώς του. Εἰς τὰ ἐπόμενα φυλλάδια θέλομεν δημοσιεύσει καὶ ἔτερα, μεταφράσεις τοῦ ἴδιου Τομαζαίου ».

2. "Ο λόγος τῆς 25ης Μαρτίου 1864 ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν « Χρυσαλλίς » (ἔτος Β', τῆς 15ης Ἀπριλίου 1864, σελ. 193 - 195) μὲ τὴν ἔξῆς σημείωσιν : « Τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν 29 λήξαντος μηνὸς ἔξεφώνησεν ἐν τῷ Βαρβακείῳ τὸν τῆς 25 Μαρτίου λόγον του ὁ πεπαιδευμένος βιβλιοφύλαξ τῆς Συνελεύσεως κύριος Γ. Τερτσέτης. Ὡς θέμα τοῦ λόγου του ἔλαβε καὶ αὐθις τὴν σύστασιν Λεπροχομείου ἐν Ἑλλάδι, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τινος προσφορᾶς φιλανθρώπου Ἑλληνικῆς καρδίας ἐκ 1100 λιρῶν. Καθ' ἣν ἡμέραν ἔορτάζομεν πάντες οἱ ἐπὶ τῆς ὑφηλίου "Ἑλληνες τὸν ἡρωϊκὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ὁ φιλόκαλος ποιητὴς τοῦ Πινδάρου

ἔχω και ἔφέτος τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶ. 'Η ἄφιξις ἔδω τῶν 'Ἐπτανησίων θὰ μὲ καθυστερήσῃ¹. Δὲν σᾶς ἔγραψα μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐντεῦθεν, διότι δὲν εἶχον ἀφορμήν και τί νὰ σᾶς ἔλεγον; 'Η δευτέρη εἰά σας ἀντελήφθη, δυστυχῶς, δρυθῶς². 'Εὰν λάβω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σᾶς ἐπανίδω, θὰ ὅμιλήσωμεν διὰ μακρῶν. 'Επὶ τοῦ παρόντος νομίζω, δτι οὐδεὶς θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ βασιλέως "Οὐθωνος, δσον ἀφορᾶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν³.

Μετὰ τὴν ἔδω ἄφιξιν μου, ξμεινα κατὰ τὸ θέρος εἰς τὸν Πειραιᾶ, δπου διῆλθον πολὺ εὐχαρίστους ἡμέρας μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν τόμων «Τῆς δευτέρας ἔξορίας»⁴. Μοῦ ἔφαινετο, πράγματι, δτι εὐρισκόμην πάντοτε μαζί σας, πιθανῶς δὲ τοῦτο ἡτο ἡ αὐτία ποὺ μὲ ἡμπόδισε και νὰ σᾶς γράψω ἀκόμη. Θὰ ἡτο τρόπον τινὰ ἀντίφασις, ἐφ' δσον σᾶς εἶχον συνεχῶς πλησίον μου. Συνεπλήρωνε τὴν παραίσθησιν ἡ προσωπογραφία σας⁵ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τόμου, εἰς τὴν δποίαν, συνήθως, ἔστρεφον τὸ βλέμμα, ἐπιτρέπατέ μου νὰ εἴπω, πλῆρες ἀγάπης.

Χαιρετίσατέ μου, παρακαλῶ, τὴν σύζυγόν σας, εἴπατέ της νὰ μοῦ φυλάξῃ τὸ βιβλίον «Ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία», διότι δὲν ἥδυνήθην νὰ εὔρω ἄλλο ἀντίτυπον οὔτε εἰς τὴν Σῦρον οὔτε και ἔδω. "Οταν, δπως ἐλπίζω, ἔλθω, θὰ τῆς φέρω τὸν 'Ἐρωτόκριτον⁶ και θὰ κάμωμεν ἀνταλλαγὴν.

και τῆς Κορίννης ἐνόμισε κατάλληλον, δπως προκαλέσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν 'Ἐλληνικῶν ψυχῶν ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν πλασμάτων τῶν ὑπὸ τῆς δεινῆς νόσου τόσον καταμαστιζομένων· ἡ χάρις και ἡ ποικιλία τοῦ λόγου του συνεκίνησε τὸ ἔκλεκτὸν και πολυπληθὲς ἀκροατήριόν του, ἐκ χυριῶν και χυρίων. 'Ασμένως δημοσιεύομεν τὸν λόγον τοῦτον ἐπικαλούμενοι και ἡμεῖς τὴν συνδρομὴν τοῦ κοινοῦ ὑπὲρ ἐνὸς τόσον φιλανθρωπικοῦ και χριστιανικοῦ ἔργου».

1. Μετὰ τὴν "Ἐνωσιν τῆς 'Ἐπτανήσου, ἀνακηρυχθεῖσαν ἐπισήμως τὴν 21ην Μαΐου 1864, ἐγένοντο ἐν 'Ἐπτανήσῳ ἔκλογαι διὰ τὴν 'Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς 'Ἐπτανήσου ἀφίχθησαν εἰς 'Αθήνας και μετέσχον τὴν 20ην 'Ιουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους τῆς ἔκτακτου συνεδρίας τῆς Συνελεύσεως.

2. 'Ο Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς παλαιοτέρας πολιτικὰς συζητήσεις μετὰ τοῦ Θωμαζαίου περὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς 'Ελλάδος. Φαίνεται δὲ δτι ὁ Δαλματὸς φιλέλλην εἶχε προΐδει τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ βασιλέως "Οὐθωνος.

3. 'Ο Τερτσέτης ὑπεστήριξε πάντοτε τὰ ἀγνὰ και πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ βασιλέως "Οὐθωνος, ὡς προχύπτει και ἐκ μελέτης του, δημοσιευομένης κατωτέρῳ.

4. «Il secondo esilio», τὸ γνωστὸν ἔργον, τὸ δποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν μακρὰν ἀναγκαστικὴν παραμονὴν τοῦ Θωμαζαίου εἰς Κέρκυραν και τὸ δποῖον ἐδημοσιεύθη τῷ 1862.

5. Τὸ ἀνωτέρω ἔργον τοῦ Θωμαζαίου φέρει ἐν τῇ ἀρχῇ τὴν γνωστὴν προσωπογραφίαν αὐτοῦ.

6. 'Ως γνωστὸν ἡ σύζυγος τοῦ Θωμαζαίου ἡτο 'Ελληνίς, φαίνεται δὲ δτι ἡρέσκετο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν κειμένων λίαν διαδεδομένων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς ἡτο 'Ἐρωτόκριτος.

Φιλῶ τὸν υἱόν σας καὶ τὴν γλυκόλογον κορούλαν σας, ἐνῷ ὑποφαίνομαι μετ' ἀγάπης καὶ ἔκτιμήσεως.

‘Ο ὑμέτερος
Τερτσέτης »¹.

*Αθῆναι, 21 Μαΐου 1864²
(Βιβλιοθηκάριος)

* *

Τὸ ἔπόμενον σημείωμα τοῦ Τερτσέτη δὲν ἀναγράφει οὕτε τόπον οὕτε ἡμερομηνίαν ἀποστολῆς, εἰμὴ μόνον τὴν ἡμέραν « Παρασκευήν ». Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἔγραψῃ ὅτε ὁ Τερτσέτης εὑρίσκετο εἰς Φλωρεντίαν, πιθανῶς δὲ ἀπεστάλη δι’ ἀνθρώπου· αὗτη περιεῖχε τὴν εἰδησιν, ὅτι ὁ κόμις Ρώμας, ἀναχωρῶν προφανῶς ἐκ Φλωρεντίας, μεταβαίνει εἰς Μιλāνον καὶ Μάντουαν.

Τὸ σημείωμα ἔχει οὕτω :

1. ‘Ως πληροφορεῖ σημείωμα εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς « Τὸ αὐτόγραφον ἔδωρήθη εἰς τὸν κ. ’Αλεξάντερ, ’Αμερικανόν ».

2. ’Ιδοὺ τὸ ιταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς :

« Mio caro Tommaseo

Vi mando due copie di un giornale periodico contenente parte delle vostre traduzioni delle canzoni serbe, ed una copia del mio discorso del 25 Marzo in grazia dei lepprosi. Spero di avere anche quest'anno il piacere di venire a farvi una visita. La venuta qui dei settinsulari farà che io ritardi. Non vi ho scritto dopo la mia partenza da costì, perchè non avevo motivo; e che potevo dirvi? La vostra veggenza colse pur troppo nel vero. Se avrò il piacere di rivedervi parleremo a lungo. Presentemente, credo, nissuno mette in dubbio la lealtà del Re Ottone nel concetto nazionale.

Dopo il mio arrivo qui, restai l'estate nel Pireo, ove passai giorni deliziosi colla lettura dei volumi del Secondo esilio. Mi pareva veramente d'essere sempre con voi, e questo probabilmente mi impedì anco di scrivervi. Era una contraddizione se vi avevo sempre a canto. Coronava l'illusione il vostro ritratto in fronte del volume, a cui ordinariamente davo un'occhiata, se volete, piena d'amore.

Salutatemi, vi prego, la vostra Signora, ditegli che mi salvi la Dottrina Cristiana, perchè non ho potuto trovare altra copia in Sira, nè qui. Quando, come spero, verrò, gli porterò l'Erotocrito, e faremo baratto.

Bacio il vostro figlio e l'aureo - parlante vostra fanciulla, e sono con tutto affetto e stima

Atene 21 Maggio 1864
(Bibliotecario)

Δι’ ἄλλης χειρὸς ἔχει προστεθῆ :

L'autografo, donato al Sig. Alexander Americano.

Il vostro
G. Terzetti ».

« 'Ο φίλος μας κόμις Ρώμας ἀναχωρεῖ τὴν Τρίτην εἰς Μιλᾶνον καὶ
Μάντοναν.

'Ο υμέτερος

Παρασκευή.

Τερτσέτης »¹.

* *

Ἡ ἔπομένη ἐπιστολὴ ἀπεστάλη ἐπίσης ἐξ Ἀθηνῶν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1864. Ο Τερτσέτης ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ « Χρυσαλλίς », περιέχοντος συνέχειαν τῆς μεταφράσεως σερβικῶν ἀσμάτων ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου, ἀκολούθως δὲ διμιλεῖ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος κατακρίνων τοὺς ἀρχαῖζοντας τῆς ἐποχῆς του.

Ἄγγέλλει ἐπίσης τὴν ἀποστολὴν τοῦ περιοδικοῦ « Η Ἀνατολή », ἐν τῷ ὅποιφ δημοσιεύεται ὁ παρ' αὐτοῦ ἐκφωνηθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὁρκωμοσίας του λόγος, ὅτε ἔξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς ἴδιαιτέρας του πατρίδος Ζακύνθου, βεβαιοῖ δὲ τὸν φίλον του, ὅτι ἔξελέγη παρὰ τὴν θέλησίν του καὶ ὅτι, μόνον ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ὅπως φανῆ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα του, ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογήν του ταύτην.

Ίδον τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Δεκέμβριος 1864, Ἀθῆναι ².

Πολυπόθητε κ. Θωμαζαῖο,

Πρὸς καιροῦ ἔλαβον τὴν ἀγαπητὴν ἐπιστολήν σας, μακροχρόνιος ὅμως ἀσθένεια, ἐκ τῆς ὅποιας τώρα ἔχω τελείως ἀποκατασταθῆ, καὶ ἄλλαι ἀσχολίαι μὲ ἔκαμαν νὰ ἀργήσω, νὰ ἀργήσω πολύ, νὰ ἀπαντήσω.

Ταχυδρομικῶς σᾶς στέλλω ἐν ἄλλῳ τεῦχος τῆς « Χρυσαλλίδος », περιέχον τὴν συνέχειαν τῆς μεταφράσεώς σας τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν ³. Ἡ μετάφρασίς σας ἥρεσεν εἰς τοὺς λογίους τῶν Ἀθηνῶν, δύναμαι δὲ νὰ σᾶς εἴπω πραγματικά, ὅτι ἔξέφραζον τὸν θαυμασμόν των, καὶ δικαίως. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν, δεδομένου, ὅτι θὰ ἔβλεπον εὐχαρίστως νὰ διαδοθῇ δ τοιοῦτος τρόπος χρησιμοποιήσεως τῆς δημώδους καὶ εἰς τὸν γραπτὸν λόγον, καθ' ὃσον οὗτος θὰ ἀπέβαινε μοιραῖος διὰ τὴν καθαρὰν γλῶσσαν, τὴν ὅποιαν οἱ ἴδιοι δημιουργοῦν. Ἐνας "Ομηρος δημοτικιστὴς σήμερον θὰ ἀπετέλει (ὅπως σᾶς εἶπον καὶ ἄλλοτε), κατὰ τὴν γνώμην των, καταστροφήν. Ἀντίο μαστέλλα μὲ ὅλα τὰ πιάτα! Πάντες θὰ ἥκολούθουν τὸν "Ομηρον

1. Ίδον τὸ ιταλικὸν πρωτότυπον τοῦ σημειώματος :

« Il nostro amico Co. Roma parte Martedì per Milano e Mantova.

Venerdì

Il vostro Terzetti ».

2. Δὲν ἀναγράφεται ἡ ἡμέρα, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ Δεκέμβριος καὶ τὸ ἔτος 1864.

3. « Χρυσαλλίς », τόμ. Β', φύλλ. 40, τῆς 30ης Αύγουστου 1864, σελ. 494 - 495

(βλ. ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τῆς 21ης Μαΐου 1864). Συνέχεια τῆς μεταφράσεως τοῦ Θωμαζαίου ἐδημοσιεύθη ἐπίσης εἰς τὴν « Χρυσαλλίδα », τόμ. Γ', φύλλ. 55, τῆς 15ης Απριλίου 1865, σελ. 212 - 213 καὶ φύλλ. 56, τῆς 30ης Απριλίου 1865, σελ. 244.

αὐτόν, ἥ δὲ παρουσία τοῦ ἀνεπιθυμήτου τούτου θὰ ἀπετέλει τὸ σῆμα τῆς χρεωκοπίας τῆς μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ σοφίας ἔξεζητημένης καὶ ἔξωραϊσμένης γλώσσης των¹. Ἡ μεταφυσικὴ ὑπερπατοιωτικὴ πολιτικὴ των εὑρίσκεται εἰς σύγχρουσιν μὲ τὴν εὐθυκρισίαν, ἥ εὐθυκρισία ὅμως πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς πατρίδος. Θὰ σᾶς ἔκαμνα νὰ γελάσετε, ἂν εἶχον διάθεσιν διὰ γέλωτα, ἀλλὰ δὲν ἔχω καθόλου. Τὰ πράγματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄριστε κ. Θωμαζαίο, βαίνουν κακῶς, l'avenir projette des ombres... ὡς ἔκφεύγει τῆς γραφίδος μου.

Σᾶς ἀποστέλλω ταχυδρομικῶς ἀντίτυπον τοῦ περιοδικοῦ « Ἡ Ἀνατολή »², περιέχον τὸν λόγον μου, ὃτε ὠρχίσθην εἰς τὴν Βουλὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ζακύνθου³. Ἐξελέγην τελείως παρὰ τὴν θέλησίν μου, ὅπως θὰ σᾶς ἀναπτύξω, δταν θὰ ἔχω τὸ μέγα ἀγαθὸν νὰ ἔλθω νὰ σᾶς χαιρετίσω κατὰ τὴν ὁραίαν ἐποχήν, ὅπως ἔλπιζω. Εἰς τὸν λόγον μου εἶχον νοερῶς ὡς βάσιν τὸ ρητὸν τοῦ Τακίτου: κοινὸς κίνδυνος, δμόνοια⁴. Τοῦτο ἡμέλησα νὰ ἐμπνεύσω κτλ. Χαιρετίζω μετ' ἀγάπης τὴν κ. σύζυγόν σας, τὴν κόρην καὶ τοὺς υἱούς, καὶ ὑποφαίνομαι.

‘Ο ὑμέτερος

Τερτσέτης.

Μετ' ἀγάπης σᾶς χαιρετίζει ὁ Ρενιέρης. Σᾶς συνιστῶ τὸ ἐσώκλειστον⁵ ταχυδρομήσατέ το⁶.

Τερτσέτης»⁶.

1. ‘Ο Τερτσέτης ἐπωφελεῖται τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα διατυπώσῃ τὰς ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς πεποιθήσεις του καὶ καυτηριάσῃ τοὺς ὄπαδούς τῆς καθαρευούσης.

2. « Ἀνατολή », ἐφημερίς πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐκδιδομένη ἀπὸ τοῦ 1852 μέχρι τοῦ 1867.

3. ‘Ο βουλευτικὸς λόγος τοῦ Τερτσέτη ἔδημοσιεύθη εἰς τὴν Ἐπίσημον Ἐφημερίδα τῆς Συνελεύσεως (τόμ. Σ', 1864, σελ. 655^β - 657^α) καὶ εἰς τὴν ἐφημερίδα ‘Ἀνατολή ». ‘Ο Τερτσέτης, ὅστις είχεν ἐκλεγῆ ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του ἀντιπρόσωπος τῆς Ζακύνθου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν, ἐβράδυνε νὰ δώσῃ τὸν νενομισμένον δρόκον τοῦ βουλευτοῦ καὶ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν πρῶτον βουλευτικὸν λόγον του, διότι — ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ ἴδιος — « ἄχαρις ἀσθένεια μὲ ἡμπόδισεν ἕως τώρα νὰ ἔλθω » (ἐνώπιον τῆς Βουλῆς).

4. Bk. Τάκιτος, Agricola, 29,3. Τὸ πλῆρες χωρίον ἔχει ὡς ἀκολούθως: « Nam Britanni nihil fracti pugnae prioris eventu et ultionem aut servitium expectantes, tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant ».

5. Φαίνεται ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὁ Τερτσέτης είχεν ἐσωκλείσει καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν πρὸς γνωστόν του πρόσωπον εἰς Ἰταλίαν, παρακαλεῖ δὲ τὸν Θωμαζαίον νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐπίδοσιν ταύτης.

6. ‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτοτύπου:

« Dicembre 1864, Atene.

Desideratissimo Sig^r Tommaseo

Ho ricevuto tempo fa la cara vostra, una lunga malattia di cui ora però sono perfettamente ristabilito, ed altre occupazioni mi resero lento, più che lento, a rispondervi.

**

‘Η δεκάτη τρίτη ἐπιστολή, σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη τὴν 10ην Σεπτεμβρίου — προφανῶς τοῦ ἔτους 1865 — παρουσιάζει ὅλως ἴδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἐν αὐτῇ ὁ Τερτσέτης, μετά τινας πληροφορίας, ἀναγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ τεύχους τῆς Χρυσαλλίδος, ἐν τῷ ὅποι φόροι καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Στέφανος Κουμανούδης, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ Θωμαζαίου, ἐδημοσίευσε μετάφρασιν σερβικῶν τραγουδιῶν, ἀσχολεῖται δὲ διὰ μακρῶν περὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος. Πιστὸς πάντοτε ὀπαδὸς τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔξωσίν του, αἰσθάνεται μεγάλην πικρίαν καὶ καταδικάζει τὰς κατὰ τοῦ πρώην βασιλέως τῆς Ἑλλάδος αὐστηρὰς κατηγορίας ἔκείνων, οἵτινες ἡθέλησαν νὰ κατακρίνουν τὴν παρ’ αὐτοῦ χαραχθεῖσαν κατὰ καιροὺς πολιτικήν, θεωροῦντες αὐτὸν οὐ μόνον δργανον πότε τῆς μιᾶς καὶ πότε τῆς ἄλλης ἔνης Δυνάμεως, ἄλλα καὶ προδότην τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων. Ἐξωργισμένος κατὰ τῆς τοιαύτης στάσεως τῶν ἀντιοθωνικῶν εἶχε σκεφθῆ νὰ ἀναλάβῃ δημοσιογραφικὸν ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Ὁθωνος, ἔγραψε μάλιστα καὶ πρόχειρον

Per la posta vi mando un altro fascicolo della Crissalide, contenente la continuazione della vostra traduzione delle poesie serbiche. La vostra traduzione piacque ai letterati di Atene, e posso dirvi davvero, che facevano le meraviglie, e con ragione. Questo però non importa, chè sarebbe lor grato, che quella maniera di scrivere volgare fosse in voga, perchè riuscirebbe fatale alla lingua corretta, che essi vanno creando. Un Omero *v[ol]g[are]* ne' tempi presenti sarebbe (come anche altre volte vi dissi), sarebbe al dir loro, una catastrofe: addio mastelle con tutti i piatti: tutti seguirebbero quell'Omero, e la presenza di questo mal venuto sarebbe il segnale della bancarotta della lingua loro studiata ed abbellita con tanta diligenza e dottrina. La loro politica trascendentale ultra patriottica è in cozzo col buon senso, ma il buon senso deve cedere alla patria. Vi farei ridere, se avessi disposizione al ridere, ma non ne ho affatto. Le cose in Grecia, ottimo Sigr Tommaseo, vanno male, *l'avenir projette des ombres...* mi esce dalla penna.

Vi mando per la posta un numero del foglio ‘Η Ἀνατολή, contenente il mio discorso quando ho dato il giuramento nell'Assemblea come rappresentante di Zante. Fui eletto molto mio malgrado, come vi dirò quando avrò il bene di venire a salutarvi nella buona stagione, come spero. Nel mio discorso avevo mentalmente per base il detto di Tacito, *commune periculum, concordia*; questo ho voluto ispirare ec. ec.

Saluto caramente la vostra Signora consorte, figlia e figli.

Sono il vostro
G. Terzetti.

Vi saluta caramente il Renieri. Vi raccomando l'accusato; gettatelo nella posta.

Terzetti'».

σχεδίασμα ἄριθμου. Φίλος του ὅμως, γνωρίζων καλὰ τὰ πράγματα, τὸν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ νὰ προβῇ εἰς τὴν δημοσίευσιν, διότι ἡτο δυνατὸν αὕτη νὰ γεννήσῃ ζητήματα καὶ νὰ προκαλέσῃ εὐρυτέραν καὶ ἐπιβλαβῆ πολεμικῆν. Διὰ τοῦτο ὁ Τερτσέτης ἀποστέλλει τὸ προσχέδιόν του πρὸς τὸν Θωμαζαῖον, ὑποδεικνύων πρὸς αὐτὸν ὃτι, ὡς ἔνος, οὗτος χρησιμοποιῶν τὸ σημείωμα θὰ ἡτο ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας.

‘Οπωσδήποτε τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Τερτσέτη ἀποτελεῖ σύντομον μελέτην, περιέχουσαν τὰς γενικωτέρας ἴδεας τοῦ συγγραφέως, καὶ πρέπει νὰ περιληφθῇ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δοκιμών.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀθῆναι, 10 Σεπτεμβρίου¹.

‘Αγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

‘Υπελόγιζα νὰ ἔλθω εἰς Φλωρεντίαν κατὰ τὸ ἐφετεινὸν θέρος, ἵνα σᾶς ἐναγκαλισθῶ ἀδελφικῶς² ἢ μεγάλη ἐνόχλησις ὅμως τῆς καραντίνας διὰ τὴν χολέραν μοῦ ἐστέρησε τὴν εὐχαρίστησιν καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο. Μετὰ τὴν παρ’ ἐμοῦ ἀποστολὴν τοῦ τεύχους τῆς « Χρυσαλλίδος », τοῦ περιέχοντος τὴν μετάφρασίν σας τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν³, ὁ διευθυντὴς τῆς « Χρυσαλλίδος » μοῦ εἶπεν, ὃτι σᾶς ἔστειλε τὰ ἐπόμενα τεύχη, τὰ περιέχοντα τὰ ὑπόλοιπα τραγούδια. Τὸ παράδειγμά σας ἐνεθάρρυνε καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁴ νὰ δημοσιεύσῃ καὶ ὁ ἴδιος μετάφρασίν του σερβικῶν τραγουδιῶν, σᾶς ἀποστέλλω δὲ τώρα ταχυδρομικῶς τὸ τεῦχος ποὺ τὴν δημοσιεύει⁴. Καὶ ἂς ἔλθωμεν εἰς ἄλλα.

1. Τὸ ἔτος δὲν ἀναγράφεται σαφῶς, ἀλλ’ ἐκ τῶν παρεχομένων εἰδήσεων συνάγεται ὃτι πρόκειται περὶ τοῦ 1865.

2. Βλ. ἀνωτέρω, ἐπιστολὰς τῆς 21ης Μαΐου καὶ τοῦ Δεκεμβρίου 1864.

3. ‘Υπονοεῖται ὁ Στέφανος Κουμανούδης (1818 - 1899), ἐπιφανῆς φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος, διορισθεὶς τῷ 1854 καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας. Παροιμιώδης παρέμεινεν ἡ ἀρχαιομάθειά του.

4. « Χρυσαλλίς », τόμ. Γ', φύλλ. 52, τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1865, σελ. 109 - 110. ‘Η μετάφρασις συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἔξῆς προλόγου: « Μεταφράσεις Σερβικῶν δημοτικῶν ἀσμάτων. — Κύριοι Συντάκται τῆς Χρυσαλλίδος. — Εἰς δύω τῶν προηγουμένων τευχῶν τοῦ περιοδικοῦ σας ἐδημοσιεύσατε, καλῶς ποιοῦντες, μεταφράσεις τινάς Σερβικῶν ἀσμάτων, ἐκπονηθείσας παρὰ τοῦ ἀξίου ἐν Ἰταλοῖς γραμματολόγου Τωμασέου. ’Εκ τῆς ἀναγνώσεως ἐκείνων ἔλαβα καὶ ἐγὼ τὸ ἐνδόσιμον νὰ ἐνθυμηθῶ τινάς μου ὅμοίας μεταφράσεις, ἀς εἶχα κάμει πρὸ ἐτῶν, καὶ σήμερον σᾶς τὰς στέλλω πρὸς δημοσίευσιν. Καλὸν βέβαια εἶναι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ πλησιάζωμεν τὰς φυσικὰς πηγὰς τῆς λαογενοῦς ποιήσεως, καθ’ ὃσον τὰ περίτεχνα, ἥ, μᾶλλον εἶπεῖν, τὰ κατατηξίτεχνα ποιητικὰ προϊόντα, ἐνίστε πληθυνόμενα ὑπερμέτρως, ἀπειλοῦν τὴν τοῦ ἐν ἡμῖν φυσικοῦ αἰσθήματος ἀπάμβλυνσιν, ἀν δχι καὶ αὐτὴν τὴν ἀπόσθεσίν του. Περὶ δὲ τῶν ἐμῶν μεταφράσεων ἄλλοι ἀς κρίνωσιν ἐγὼ τόσον μόνον παρατηρῶ, ὃτι ἐπροσπάθησα νὰ μεταφράσω κατὰ λέξιν, εἰς τὰ πλεῖστα δὲ τῶν σήμερον πρὸς ὑμᾶς στελλομένων ἐτήρησα καὶ τὸν μετρικὸν ωθμὸν τῶν πρωτοτύπων. ’Ἐν Ἀθήναις, τῇ 19 Φεβρουαρίου 1865. Στέφανος Κουμανούδης ».

Εἰς τελευταίαν πολεμικὴν τῶν δημοσιογράφων τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὰ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, δι βασιλεὺς Ὁθων κατηγορεῖται, ὅτι ἐπρόδωσε τὴν ἔθνικὴν Ἰδέαν διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Αὐστρίαν κατὰ τὸ 1854 καὶ, κατόπιν, ὅτι ἐπρόδωσε τὸ ἔθνος κατὰ τὸ 1862 διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ ἀνακρίβεια, δι παραλογισμὸς καὶ ἡ κακοθουλία κυριαρχοῦν εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν κατηγόρων τοῦ Ὁθωνος. Ἡθέλησαν γράψω ἀριθμὸν κατὰ τῶν ἀδίκων κατηγοριῶν διὰ νὰ εἴμαι ἀκριβέστερος, ἔχάραξα τὸ σχέδιον ἐνὸς ἀριθμού καὶ τὸ ἔδειξα εἰς φίλον, γνώστην περισσότερον ἐμοῦ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Ὁ φίλος οὗτος μὲ ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ νὰ δημοσιεύσω τὸ ἀριθμὸν αὐτό, κυρίως διὰ τὸν λόγον ὅτι τοῦτο, γραμμένον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ Ἑλληνα, θὰ ἥδυνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς ἀκαίρους συζητήσεις. Ἐνέδωκα εἰς τὴν συμβουλήν του, στέλλω ὅμως τὸ σχέδιόν μου εἰς σᾶς, μόνον διότι, εἰς περίπτωσιν, κατὰ τὴν διποίαν ἥθελετε αἰσθανθῆ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀφιερώσητε κανένα ἀριθμὸν εἰς τὰ ἔλληνικὰ πράγματα, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ἵσως δὲν θὰ σᾶς ἥτο περιττὸν νὰ λάβητε ὑπ' ὅψιν τὸ προσχέδιόν μου¹.

Τὸ ἀπαισιώτατον θράσος, νὰ προδώσῃ δηλ. κανεὶς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς πολίτας δι' ἴδιον ὅφελος, ἀσφαλῶς ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῶν δεινῶν τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ ἀτιμία δὲ αὐτὴ οὐδέποτε ἔλειψε πρὸς βλάβην τῆς Ἑλλάδος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἐπόμενον κατάλογον τῶν προδοτῶν^a). Ἀκολούθει ἐν τῷ κεφαλαίῳ τοῦ Παυσανίου ἡ μακρὰ σειρὰ τούτων, καὶ ἔπειτα ὁ Παυσανίας συνεχίζει : Οὗτος (Παυσανίας) οὐδέποτε ἔλειψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ πάσχοντες ἐκ προδοσίας.

Ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν ταύτην πάσχουν ἀσφαλῶς οἱ κατήγοροι τοῦ βασιλέως Ὁθωνος καὶ ἐκείνων ποὺ εἶχον κοινὴν μετ' αὐτοῦ τὴν Ἰδέαν νὰ δράσουν ὑπὲρ τῆς ἔλευθερίας τῶν ἐπαρχιῶν, αἱ διοῖαι ἥσαν ὑπόδουλοι εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἀνέμενον τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατάλληλον εὐκαιρίαν. Ὅτι αἱ προθέσεις τοῦ βασιλέως Ὁθωνος ἥσαν κατ' ἔξοχὴν ἀγναὶ καὶ ἔθνικαὶ τὸ καταδεικνύει ἡ κατάληψις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1854 ὑπὸ τῶν ἄγγλο-γαλλικῶν στρατευμάτων. Τὸ ἐπικρατοῦν τότε πνεῦμα τοῦ κατατρεγμοῦ τῶν δύο κυβερνήσεων, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς, κατὰ τοῦ Ὁθωνος τὸ καταδεικνύει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ λόρδου Russel² τὸν Αὔγουστον τοῦ 1862, ἡ

^{a)} Παυσανίου, Ἀχαικά, κεφ. I'.

1. Αἱ κατωτέρω ἐκτιθέμεναι γνῶμαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αὐτοτελὲς δοκίμιον τοῦ Τερτσέτη ἐπὶ τῆς ἔξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ τότε ἐκπτώτου βασιλέως Ὁθωνος, περιέχουν δὲ καὶ σημαντικὰς εἰδήσεις περὶ τῶν κατὰ τὴν ἔποχὴν ἐκείνην γεγονότων, διὸ καὶ προσλαμβάνουν δλως ἔξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον.

2. Ὁ Russel ἦτο τότε ὑπουργὸς τῶν ἔξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας. Περὶ τῆς

ἐκθρόνισις τοῦ βασιλέως "Οθωνος μετὰ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἐπιστολῆς, ὡς κεραυνὸς ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν ἀστραπήν β). Πρὸς μεγαλυτέραν διευκρίνησιν¹, πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸς ὁ ἀκόλουθος διάλογος μεταξὺ τοῦ "Οθωνος καὶ μᾶς ὑψηλῆς προσωπικότητος πιστῆς εἰς αὐτόν. Τὸ πρόσωπον αὐτὸν ἀνέφερεν (εἶχεν ἐντολὴν πρὸς τοῦτο) ὅτι, εἰς περίπτωσιν, καθ' ἥν ἐγκατέλειπε τὴν ἐθνικὴν ἴδεαν, καὶ ἀφοῦ ἔδιδε τὸν λόγον τῆς τιμῆς του, ὅτι θὰ ἐγκατέλειπε τὴν ἴδεαν ταύτην, ἢ "Αγγλία θὰ τοῦ προσέφερε τὴν κυριαρχίαν τῶν Ιονίων Νήσων καὶ πᾶσαν ἄλλην φιλικὴν συνδρομήν. "Ο βασιλεὺς τοῦ ἀπήντησεν: « Σεῖς εἶσθε "Ελλην πολίτης, ἐγὼ βασιλεύς" ἀπόκειται περισσότερον εἰς ἐμὲ παρὰ εἰς ἓνα πολίτην νὰ ἀνησυχῇ διὰ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. Σεῖς, καίτοι ὀλιγότερον ἐμοῦ ὑπεύθυνος, θὰ ἡδύνασθε νὰ δώσητε τὸν λόγον αὐτὸν τῆς τιμῆς καὶ νὰ ὑποσχεθῆτε πρᾶγμα ἀνάξιον καὶ ἀδύνατον; » "Ο συζητητὴς ἐσιώπησεν².

Τὸ ὅτι ἡ "Αγγλία ἀσκεῖ ἴδιαν ἐθνικὴν πολιτικὴν δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν,

β) Σᾶς ἀντιγράφω τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Russel πρὸς τὸν Scarlett*. Σᾶς στέλλω ἐπίσης ταχυδρομικῶς τὴν ἐφημερίδα « "Η Ελλάς" », ποὺ τὴν δημοσιεύει. Εἶδον τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου 1862. Μοῦ τὴν ἔθειξεν ὁ "Ελλην ὑπουργός":

Londres 2/14 Août 1862.

Monsieur, j'ai reçu la lettre sous le n° 29 en date du 19/31 dernier de Mr Drummond sur l'agitation, qui règne en Grèce, et je vous incite à prévenir le gouvernement grec des conséquences graves qui seraient le résultat de toute attaque de la part de la Grèce contre la Turquie. Faites savoir particulièrement au Roi de la Grèce, qu'une guerre contre la Turquie aménerait dans un court délai sa déposition et son abdication.

Tout mouvement dans les Iles Ioniennes aidé par le gouvernement grec exposérait ce gouvernement au danger d'être appelé par le gouvernement britannique à lui rendre un compte sévère.

Russel.

* "Ο ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναφερόμενος σὲρ Πέτρος Σκάρλετ (Scarlett) Campbell ἦτο διπλωμάτης "Αγγλος, εὐγενοῦς καταγωγῆς, δοτις ἐχρημάτισε πρεσβευτὴς τῆς "Αγγλίας εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰ ἔτη 1862 - 1865.

ἔναντι τῆς "Ελλάδος ἀσκηθείσης παρ" αὐτοῦ πολιτικῆς βλ. Π. Καρολίδον, Σύγχρονος ίστορία τῶν "Ελλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς "Ανατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 273 ἐπ.

1. "Ελληνικὴν μετάφρασιν τῆς ἐπιστολῆς μετὰ σχετικῶν περὶ τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς πρὸς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν "Εξωτερικῶν τῆς "Ελλάδος N. Δραγούμην πληροφοριῶν βλ. εἰς Π. Καρολίδον, Σύγχρονος ίστορία τῶν "Ελλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς "Ανατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 299 ἐπ.

2. Προφανῶς ὁ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ "Οθωνος καὶ τοῦ N. Δραγούμη συνδιάλεξιν, περὶ ἣς βλ. καὶ Π. Καρολίδον, Σύγχρονος ίστορία τῶν "Ελλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς "Ανατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 301 ἐπ.

είναι γεγονός φυσικόν· ή ἀγγλικὴ δῆμος πολιτικὴ δύναται νὰ εἶναι καὶ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ βασιλέως της: 'Η ἐλληνικὴ πολιτικὴ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς δροκούς δὲ λων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ ἔτος 1821, ἐπεσφραγίσθη δὲ ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸν αἷμα τόσων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων. Εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀντεποσώπευσαν τριάκοντα πέντε διάφορα Ἔθνη τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης, δπως δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐπὶ τοῦ μνημείου τῶν Φιλελλήνων τοῦ συνταγματάρχου Τhouret¹.

Είναι ἀληθές, δτι εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἴδεων τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν ὅποιαν ἡτο προσηλωμένος ὁ βασιλεὺς. Ὁθων, δυνατὸν νὰ ἀντέκειτο ἡ σκοπιμότης τῆς στιγμῆς ὅποια ὑπῆρξεν δῆμος ἡ δρᾶσίς του; Παρεσκεύαζε τὰ μέσα διὰ τὴν κατάλληλον στιγμήν, ἐπομένως δπλα, πολεμοφόδια, συμμαχίας ἀκολούθως, συνειργάζετο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰς κατάλληλον στιγμήν, δπως ἔκεινος καὶ οἱ προσκείμενοι εἰς αὐτὸν ἐσκέπτοντο, δ πολιτισμὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ τῆς θείας συγκαταβάσεως. Ὁθεν είναι προδόται ὅλοι ἔκεινοι, οἵτινες, κατὰ τὸν ἔνα ἡ τὸν ἄλλον τρόπον, ἐκ δολιότητος, φθόνου, δουλικότητος εἰς ξένην πολιτικήν, ἐσυκοφάντησαν, παρενέβαλον ἐμπόδια, ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν ξένον τὴν ἐθνικὴν ἴδεαν τοῦ Ὅθωνος καὶ τόσων Ἑλλήνων πολιτῶν. Ἐπομένως, είναι δίκαιον, δπως, εἰς νέαν ἔκδοσιν τοῦ Παυσανίου, προστεθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν νεωτέρων προδοτῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ ἥδη ὑπὸ τοῦ περιλάμπου Παυσανίου καταστάντα ἀπαίσια.

Σημειώσατε:

Μία ἐλληνικὴ προσωπικότης ὑπεδείκνυε πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν τοὺς κινδύνους, τοὺς ὅποιους διέτρεχον κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ ἐθνικοῦ τῶν σχεδίου. Συνεκρούοντο ἐπιχειρήματα ὑπὲρ καὶ κατά. Τέλος, ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα, εἰς στιγμὴν ἔξαψεως, τοῦ εἶπον: « Δὲν εἴσθε Χριστιανός; »

Σᾶς στέλλω ταχυδρομικῶς τὸ φύλλον ὑπὸ τὸν τίτλον: « Ἔθνικὴ Φρουρά », δπου δ Ὅθων κατηγορεῖται διὰ διπλῆν προδοσίαν· δὲν ἡδυνήθην νὰ ὑπερνικήσω τὴν ἀνίαν νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν Ἰταλικήν. Μεταξὺ τῶν ἀποδείξεων τῆς προδοσίας ἀναφέρεται καὶ ἡ ἔχθρα τῶν Ἰταλῶν κατὰ τοῦ Ὅθωνος καὶ δτι δ κ. Λομβάρδος τὸν κατηγόρησεν ὡς προδότην εἰς ἀρθρον του². Οὐδέποτε δ Λομβάρδος, οὔτε κατ' ὄναρ, δπως μὲ διεβεβαίωσεν, ἔξεφρασε

1. Ό συνταγματάρχης Ἰλαρίων Τουρέ (Thouret) ἦτο Γάλλος φιλέλλην (1797 - 1857), μετασχὼν εἰς πολλὰς μάχας κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐπέστρεψεν εἰς Γαλλίαν, δπου ἡσχολήθη εἰς τὴν σύνταξιν καταλόγου τῶν ἐθελοντῶν εἰς τὸν ἐλληνικὸν ἄγωνα. Ἀπέθανεν εἰς Πειραιᾶ, καθ' ἥν στιγμὴν ἤγκυροβόλει τὸ ἀτμόπλοιον, δι' οὖ ἐπέστρεψεν εἰς Ἑλλάδα.

2. Περὶ τῆς ἐν γένει στάσεως τοῦ Κ. Λομβάρδου, βλ. Π. Καρολίδον, Σύγχρονος Ιστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 283 ἐπ.

παρομοίαν κατηγορίαν κατὰ τοῦ "Οθωνος, δποίας δὲ ἀξίας εἶναι ή ἔχθρα μερικῶν Ἰταλῶν, εἰσθε εἰς θέσιν νὰ τὸ κρίνητε σεῖς καλύτερον ἐμοῦ. Ἀπὸ τὰ ὅλιγα αὐτὰ ποὺ σᾶς λέγω δύνασθε νὰ ἐννοήσητε ὄλόκληρον τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀριθμοῦ.

"Ο "Οθων δὲν ἐπενέβαινεν εἰς τὸ ζήτημα τῶν 'Ιονίων Νήσων' ὑπό τινων μάλιστα ὑποστηρίζεται, δτι ἔκεινος εἶπεν δτι αἱ 'Ιόνιοι Νῆσοι ὑπόκεινται ὑπὸ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, αἱ δὲ ἡμέτεραι βλέψεις πρέπει νὰ τείνουν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν Ἐπαρχιῶν, ὑποκειμένων ὑπὸ μὴ χριστιανικὴν κυριαρχίαν.

"Ο αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι ωργισμένος κατὰ τοῦ "Οθωνος διὰ τὴν ἐκ μέρους του ἀναγνώρισιν τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου.

Καθ' ἂν ακούω, περὶ τούτου ὑπάρχει βεβαιότης.

*Υποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης
ὑμέτερος

Γ. Τερτσέτης.

"Ο Ρενιέρης σᾶς χαιρετίζει μετ' ἀγάπης" μὲ παρεκάλεσε νὰ σᾶς τὸ γράψω.

"Ἐὰν ἔχητε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδητε τὸν στρατηγὸν Türr¹, σᾶς παρακαλῶ νὰ τοῦ διαβιβάσητε τὰ σέβη μου καὶ ἀνακοινώσητε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Russel.

Λέγουν δτι, εὐρισκόμενος δ "Οθων εἰς τὴν Βιέννην πρὸ τοῦ 1854, ἐνθαρρύνθη εἰς τὰ σχέδιά του ἐκ μέρους τῆς ἀρχιδουκίσσης Σοφίας καὶ ὑπὸ τοῦ νεαρωτάτου τότε αὐτοκράτορος, ἀργότερον ὅμως, μὲ τὰς διαταραχὰς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτικοῦ δρίζοντος, ἔγκατελείφθη εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ. Τοῦτο ὅμως εἶναι βέβαιον, δτι ὁ βασιλεὺς "Οθων, κατὰ τὸ 1854, δὲν ἐπέσπευδε τὴν κίνησιν, ἐπειδὴ ἥθελε νὰ σχηματίσῃ σαφεστέραν ἴδεαν καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς διαθέσεις τῆς γενικῆς πολιτικῆς" ἢ κίνησις ὅμως ἐπραγματοποιήθη, ὑποδαυλισθεῖσα ὑπὸ ἄλλων περισσότερον ἀνυπομόνων.

Τὰ ὅσα σᾶς γράφω, σκεφθῆτε τα, διότι ἔγὼ δὲν ἔγραψα ἔνα ἀριθμον, ἀλλ' ἀπλῶς σημειώσεις, αἱ δποῖαι θὰ μοῦ ἥσαν, ἵσως ὅμως καὶ ὅχι, χρήσιμοι διὰ τὴν σύνταξιν ἐνὸς ἀριθμοῦ»².

1. *Ο Stefano Türr (1825 - 1908) ἦτο ἐνθεόμος πατριώτης Οδγγρος, δστις, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐστριακὴν κυριαρχίαν, ἀπέδρασε τῷ 1848 ἀπὸ τὸν αὐστριακὸν στρατὸν καὶ, μεταβάς εἰς Πεδεμόντιον, ἀπέκτησε βραδύτερον τὴν ἰταλικὴν ίθαγένειαν. Διωρίσθη λοχαγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Σαρδηνίας, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ, μετὰ περιπετειώδη βίου, ἔφθασε μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Κατέλαβε καὶ ἄλλας σημαντικὰς θέσεις. Οὗτος ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ὑποθέσεως (Π. Καρολίδος, Σύγχρονος Ιστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι 1921, τόμ. Ε', ἐνθ' ἀν., σελ. 284).

2. *Ιδοὺ τὸ κείμενον τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτοτύπου:

Ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς ὑπάρχει ἡ ἔξῆς διεύθυνσις :

Κύριον Νικόλαον Θωμαζαῖον

Φλωρεντίαν

« Atene 10 Settembre 1865

Mio caro Tommaseo,

Contavo venire a Firenze quest' estate darvi un abbraccio fraterno, ma il gran fastidio della quarantena atteso la malattia della colera mi contese questo piacere e vantaggio. Dopo che vi mandai il fascicolo della Crissalide contenente la vostra traduzione dei canti servici, il Direttore della Crissalide mi disse avervi mandato i susseguenti fascicoli contenenti il rimanente dei canti. Il vostro esempio fece ardito un professore dell'Università d'Atene pubblicare lui pure la sua traduzione di canti servici, e che ora per la posta vi mando il fascicolo che li contiene. Passiamo ad altro.

In una recente polemica dei giornalisti di Atene rispetto agli avvenimenti politici del passato, il Re Ottone viene accusato di avere tradito l'idea nazionale per piacere all'Austria nel 1854, e poi avere tradito la nazione nel 1862 per piacere all'Inghilterra. L'inesattezza, la sciocchezza, e la malvagità sono dominanti negli argomenti degli accusatori di Ottone. Ho voluto fare un articolo contro le ingiuste accuse, per dir meglio ho esteso lo schizzo d'un articolo e lo mostrai ad un amico più avanzato di me nelle cose del passato e del presente ; quest'amico mi dissuase dal fare questo articolo principalmente per la ragione, che, scritto in Grecia da Greco, potrebbe dare pretesto a inopportune discussioni ; mi arresi al suo consiglio, ma vi mando il mio schizzo per il solo caso nel quale, essendo voi in vena di scrivere qualche articolo per la cose greche come per lo passato, forse non vi sarà inutile prendere in considerazione il mio abbozzo.

La scelleratissima fra le audacie tradire la patria ed i cittadini per i propri vantaggi, doveva pure dare principio ai mali degli Achei ; questa scelleraggine mai venne a mancare a danno della Grecia, come è manifesto dalla seguente serie dei traditori^{a)}. Segue nel capitolo di Pausania la lunga lista di essi ; Pausania poi continua : In questo modo (Pausania) mai mancarono alla Grecia gli inferni di tradimento.

Di questa malattia sono certamente infermi gli accusatori del Re Ottone, e di coloro, che avevano con lui comune l'idea di agire in favore della libertà delle province soggette alla Turchia, e stavano spiando opportunità acconcia. Che le intenzioni del Re Ottone fossero eminentemente pure e nazionali ne è prova l'occupazione di Grecia nel 1854 dalle truppe anglo-francesi. Lo spirito di persecuzione allora dei due gabinetti inglese e francese contro Ottone ne è prova la lettera di Lord Russel nell'Agosto 1862, la caduta del Re Ottone dal trono dopo la minaccia della lettera, *qual fulmine che tiene dietro al baleno*^{b)}. È necessario in grazia di maggiore evidenza far noto il seguente dialogo tra Ottone e persona eminente a lui devota. Questa persona gli significò

^{a)} Pausania, Acaje. Cap. X.

^{b)} Vi trascrivo la lettera di L. Russel a Scarlett. Vi mando anco il giornale la Grèce per la posta, che la pubblica. Ho veduto questa lettera verso la fine dell'Agosto 1862 mostratami dal Ministro Greco.

(Ἄκολουθεῖ τὸ κείμενον τῆς ἀνωτέρῳ παρατιθεμένης ἐπιστολῆς τοῦ Russel).

**

Τὸ ἔπόμενον χειρόγραφον εἶναι τὸ πρόχειρον ἐπιστολῆς, τὴν δποίαν ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τερτσέτην ὁ Θωμαζαῖος, εἰς ἀπάντησιν τῆς παρ' αὐτοῦ ἀποσταλείσης τὴν 10ην Σεπτεμβρίου 1865.

Ο Θωμαζαῖος ὑπεραμύνεται καὶ αὐτὸς τῆς πολιτικῆς τοῦ "Οθωνος,

(aveva missione a ciò fare) che ove desistesse dalla idea nazionale, dopo la sua parola d'onore che metterebbe da parte questa idea, l'Inghilterra gli avrebbe concesso il dominio delle Isole Ionie e qualunque altro concorso amichevole. Il Re gli rispose: Voi siete cittadino di Grecia, io Re, a me incombe più che a un cittadino preoccuparsi dell'interesse nazionale; voi meno responsabile quindi di me, potreste voi dare questa parola d'onore e promettere cosa indegna e impossibile? L'interlocutore ammutì.

Che l'Inghilterra abbia una politica propria nazionale non è da meravigliarsi, è nell'ordine delle cose; ma la politica Inglese può essere la politica della Grecia e del suo Re? La politica Greca è dettata di giuramenti di tutti gli Elleni nell'anno 1821, sancita dal sangue Cristiano di tanti Elleni e Fileleni. In Grecia questi ultimi rappresentarono trentacinque nazioni differenti della colta Europa, come può vedersi nel monumento dei Fileleni del colonnello Thouret.

È vero che all'esecuzione delle idee di libertà ellenica di cui era ligio il Re Ottone può opporsi l'opportunità dell'ora, ma quale era l'operato suo? Preparava i mezzi per l'ora opportuna, quindi armi, munizioni di guerra, alleanze; cospirava poi al successo nell'ora opportuna come pensava lui e i suoi aderenti la civiltà del Mondo Cristiano e la clemenza divina. Sono quindi traditori tutti coloro che in una maniera od in altra per perfidia, invidia, servilità a straniera politica calunniarono, attraversarono, comunicarono allo straniero l'idea nazionale di Ottone e di tanti cittadini Elleni. È quindi giusto che in una nuova edizione di Pausania si aggiungano i nomi dei traditori recenti di Grecia ai nomi già resi infami dall'illustre Pausania.

Notate:

Un personaggio di Grecia indicava al Re e alla Regina i pericoli in cui correva nel loro progetto nazionale. Lottavano di argomenti pro e contro. Finalmente il Re e la Regina in un accesso d'impazienza gli dissero: Non siete Cristiano?

Vi mando per la posta il foglio che porta nome: Guardia Nazionale, ove Ottone è accusato del doppio tradimento; non ho potuto superare la noia di tradurlo in Italiano. Fra le prove del tradimento vi è l'inimicizia degli Italiani contro Ottone, e che il Sr Lombardo lo accusò come tale in un suo articolo. Mai il Lombardo, neppure per sogno, come mi assicurò, asserì tale accusa contro Ottone, e di che valore sia l'inimicizia di qualche Italiano siete in caso di giudicarlo meglio di me. Da queste poche cose che vi dico conoscete tutto il contesto dell'articolo.

Ottone non s'ingeriva nella quistione delle Isole Ionie, anzi da qualche-

κατηγορεῖ δὲ τοὺς ἀντιοθωνικοὺς καὶ κυρίως τὴν Ἀγγλίαν, τὴν ὥποιαν θεωρεῖ αἰτίαν πολλῶν κακῶν καὶ ἀσκοῦσαν δολίαν πολιτικήν. Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς κρίνει αὐστηρῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη ἐπιχειρηθεῖσαν μετάφρασιν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Σερβίας.

*Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Γ. Τ[ερτσέτην]

Γ. Τερτσέτην

Βιβλιοθηκάριον Ἀθηνῶν

14 Δεκεμβρίου 1865¹

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Russel ἀποτελεῖ τεκμήριον τοῦ γεγονότος, τὸ ὅποιον ἦδη ἐκ τῶν πραγμάτων σαφῶς διεφαίνετο, ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἀγγλία, φοβουμένη τὴν Ρωσίαν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, γίνεται προστάτις τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι ἀπὸ τὰς

duno viene asserito aver egli detto, che le Isole Ionie sono addette a dominio cristiano, le nostre mire devono tendere alla liberazione di Province soggette a dominio non cristiano.

L'Imperatore d'Austria è sempre adirato contro Ottone per il riconoscimento che fece del Regno Italiano.

Di ciò si ha certezza a quanto sento.

Sono con tutto affetto

Il vostro

G. Terzetti

Renieri vi saluta caramente; mi raccomandò di scrivervelo.

Avendo occasione di vedere il General Türr vi prego di dirgli i miei ossequj, e fategli nota la lettera del Russel.

Dicono che Ottone, essendo in Vienna prima del 1854, fu incoraggiato ai suoi progetti dall'arciduchessa Sofia e dall'Imperatore giovanissimo allora, ma poi conturbandosi l'orizzonte politico Europeo fu lasciato ai freschi. Questo però è certo, che Re Ottone nel 54 non affrettava il movimento, volendo chiarirsi meglio delle intenzioni della politica generale; ma il movimento ebbe luogo eccitato da altri più impazienti.

Quanto vi scrivo, pesatelo, perchè io non ho fatto un articolo ma annotazioni, che mi avrebbero potuto servire, o non servire per farne un articolo».

*Ἐπὶ τῆς ἐπιστολῆς διεύθυνσις :

Signor Nicolò Tommaseo

Firenze

1. Τὸ κείμενον εἶναι τὸ πρόχειρον ἐπιστολῆς, τὴν ὥποιαν ὁ Θωμαζαῖος ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τερτσέτην ὄλιγον μετὰ τὴν λῆψιν τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς του. Δέον νὰ ὑπογραμμισθῇ, ὅτι μεταξὺ τῶν καταλοίπων τοῦ Θωμαζαίου εὑρέθησαν τὰ πρόχειρα δύο μόνον ἐπιστολῶν, ἀναφερομένων εἰς ζητήματα μεγαλυτέρας σημασίας, ὡς τὸ τῆς ἑσωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ κατωτέρῳ τῆς συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι μόνον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ὁ Δαλματὸς φιλόλογος συνήθιζε νὰ συντάσσῃ πρόχειρα, ἐνῷ κατὰ τὰς λοιπὰς περιπτώσεις ἔγραφεν ἀπ' εὐθείας καὶ ἀπέστειλε τὰς ἐπιστολάς του, ἀνευ προχείρου ἢ ἀντιγράφου.

Αθήνας μέχοι τῆς Καλκούττας διατρέχει ἐν ἡλεκτρικὸν καλώδιον φόβων καὶ παγίδων. Οἱ Ἑλληνες τοῦ Φαναρίου μεταφέρουν εἰς Ἀθήνας τὴν Τουρκίαν μᾶλλον παρὰ τὸ Βυζάντιον· δὲ Ὅθων, ὁ Γερμανός, ἵτο περισσότερον ἔκείνων Ἑλλην. Ο βασιλεὺς Ὅθων, κατηγορηθεὶς εὐρύτατα ἐκ μέρους τῶν φιλελευθέρων ὡς τύραννος καὶ δπισθοδρομικός, ἐτιμωρήθη ὡς ἐπαναστάτης κατὰ τῆς δῆθεν φιλελευθέρας ἔκείνης τυραννίδος, ἥτις χρησιμοποιεῖ τὴν εἰρήνην ὡς ὅπλον διὰ πόλεμον καί, μὲ τὸ αἷμα τὸ χυθὲν εἰς τὸν πόλεμον, γράφει ἐπαισχύντους συνθήκας εἰρήνης.

Ἡ Ἑλλάς, εἰσακουσθέντων τῶν τολμηρῶν αὐτῆς πόθων, ἐτιμωρήθη, λαμβάνοντα ὡς δῶρον ἕνα νέον βασιλέα καὶ τὰς Ἰονίους Νήσους, ἐπταπλοῦν κόμβον, ὁ ὅποιος περιπλέκεται μὲ τοὺς παλαιοὺς κόμβους, καὶ τὸν ὅποιον ἥ σπάθη δὲν δύναται νὰ λύσῃ. Ἡ Ἑλλὰς ἐτάφη ὅχι τόσον ὑπὸ τὰ ἴδια ἀρχαῖα αὐτῆς ἔρείπια, ὃσον ὑπὸ τὰ νέα, τὰ ὅποια ἐπ' αὐτῆς ἐγείρει ὁ ψευδὴς πολιτισμός. Ἡ πραγματικὴ Ἑλλὰς εὑρίσκεται μέσα εἰς τὸν λαόν. Ὁ, τι σήμερον βλέπομεν εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν εἶναι παρὰ ὑπολείμματα ἥ ἀποκόμματα ἥ δείγματα τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γερμανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας. Τὸ ἰταλικὸν στοιχεῖον θὰ ἥτο τὸ ὀλιγώτερον διαβρωτικόν, ὅμως τοῦτο ἔχει τώρα μικροτέραν παρουσίαν ἢ ὅλων. Ἡ μετάφρασις ἥ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος ἔκείνου τῶν σερβικῶν τραγουδιῶν μοῦ φαίνεται πολὺ ὀλιγώτερον σερβικὴ καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ἐλληνική, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ταπεινὴν ἴδικήν μου προσπάθειαν¹.

Σᾶς ἀναμένομεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοὺς πολλούς μου χαιρετισμοὺς εἰς τὸν Ρενιέρην. Ἀγαπᾶτε τὸν εὔπειθέστατον

Ὑμέτερον
Τ »².

1. Ὁ Θωμαζαῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κουμανούδη μετάφρασιν σερβικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, περὶ τῆς ὅποιας ἐγένετο ἥδη λόγος ἀνωτέρῳ.

2. Παραθέτομεν τὸ κείμενον τοῦ ἰταλικοῦ πρωτοτύπου :

« G. Terzetti ».

Giorgio Terzetti
Bibliotecario d'Atene

14 dic. 65

La lettera del Signor Russel è documento di quel chè già chiaramente appariva da' fatti, cioè che Inghilterra, temendo la Russia e nelle Indie e in Costantinopoli, si fa protettrice de' Turchi contro i cristiani, e che da Atene a Calicut corre un filo elettrico di paure e di tranelli. I Greci del Fanari portano in Atene, più che Bisanzio, la Turchia; e Ottone il Tedesco era più Greco di loro. Re Ottone, spacciato per tiranno e retrogrado da' liberali, fu punito come ribelle a quella tirannide liberalesca che fa della pace arma di guerra, e che col sangue sparso in guerra scrive trattati di pace vituperosi.

La Grecia fu punta coll'esaudire le incaute sue brame, col regalarle un nuovo Re e le isole Ionie, settemplice nodo che co' vecchi nodi s'avvolge, nè può la spada reciderlo. La Grecia è sepolta non tanto sotto le proprie rovine

**

Ἡ δεκάτη πέμπτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Ρώμης, τὴν 29ην Ἰανουαρίου 1867.

Ο Τερτσέτης ἀγγέλλει εἰς τὸν φίλον του, ὅτι εὑρίσκεται εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἔργασθῇ ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως καὶ ζητεῖ συστατικὴν ἐπιστολὴν διὰ λόγιον ἰερωμένον, τοῦ ὅποίου τὴν γνωριμίαν καὶ βοήθειαν ἔθεώρει χρήσιμον εἰς τὴν ἀποστολὴν του.

« Ρώμη, 29 Ἰανουαρίου 1867

Ἀγαπητὲ Θωμαζαῖο,

Ἐνρίσκομαι εἰς Ρώμην καὶ κινοῦμαι ὅσον δύναμαι διὰ νὰ προωθήσω ἐπωφελῶς τὴν ὑπόθεσιν τῶν Κρητῶν¹.

Διὰ λόγους, τοὺς ὅποίους θὰ σᾶς ἀναπτύξω, ὅταν θὰ ἔχω τὴν εὐτυχίαν νὰ σᾶς ἴδω, ἔχω ἀνάγκην μιᾶς ἐπιστολῆς ἀπλῆς συστάσεως διὰ τὸν πατέρα Curzi, λόγιον ἰεροκήρυκα εἰς Ρώμην². Ἐὰν σᾶς εἶναι εὔκολον νὰ μοῦ προμηθεύσετε τὴν σύστασιν ταύτην θὰ μὲ ὑποχρεώσετε πολύ, ἐὰν ὅμως σᾶς δημιουργῆτε τυχὸν ἐνόχλησιν ἢ βάρος ἢ παράκλησίς μου, μὴ ἀσχοληθῆτε μὲ αὐτήν, ὡς νὰ μὴ σᾶς εἴχον γράψει τίποτε.

Μέσω τοῦ νέου Πελεκάση ἐγγάρισα ἐδῶ τὸν ἀριστὸν ἰερέα Devit, φίλον σας. Διαβιβάσατε τοὺς ἐγκαρδίους χαιρετισμούς μου εἰς τὴν οἰκογένειάν σας.
Διατελῶ

“Υμέτερος
Γ. Τερτσέτης»³.

antiche, quanto sotto le nuove che la civiltà falsa ammonta su lei. La Grecia vera è nel popolo; quel ch'ora si vede in Atene non è che avanzi o ritagli o saggi di Turchia e di Germania, di Francia e di Russia. L'elemento Italiano sarebbe il men discrepante; e quello ora men di tutti ci ha parte. La versione da quel Greco fatta de'canti Serbici mi pare men Serbica e men Greca della povera mia.

V'aspettiamo in Italia. Salutatemi tanto il Renieri; e amate il vostro
Dev.
T. »

1. Ο Τερτσέτης είχε μεταβῆ εἰς Ρώμην τῷ 1866 καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1867, ἐλπίζων νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συμπαράστασιν τοῦ πάπα ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως· αἱ ἐλπίδες του ὅμως διεψεύσθησαν ἐξ δλοκλήρου.

2. Σημαίνων λόγιος καὶ ἰερωμένος, διὰ τοῦ ὅποίου, φαίνεται, ὅτι ὁ Θωμαζαῖος ἥλπιζε νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν Ἀγίαν Ἔδραν.

3. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἵταλικοῦ πρωτοτύπου :

« Roma 29 Gennaio 1867

Caro Tomaseo

Sono in Roma, e mi agito quanto posso per giovare alla causa dei Creteni.

Per motivi che vi spiegherò, quando avrò il bene di vedervi avrei biso-

Ἡ δεκάτη ἔκτη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Πίζης, τῇ
εὐ Ὁκτωβρίου 1867, μετὰ τὸν γάμον του μὲ τὴν Γαλλίδα Ἀδελαΐδα
Ζερμέν.

Ο ποιητὴς πληροφορεῖ τὸν φίλον του, ὅτι ἀποστέλλει μεταφράσεις
τινὰς ποιημάτων του, τὰς ὁποίας εἶχε κάμει ἡ λογία σύζυγός του καὶ τὸν
παρακαλεῖ νὰ κρίνῃ μετ' ἐπιεικείας καὶ εὔμενείας τὰ ἔργα του, ἀφιερώνων
εἰς αὐτά, ἀν τὸ κρίνη σκόπιμον, βραχεῖαν κριτικὴν εἰς ἐφημερίδα ἢ περιο-
δικὸν τῆς Φλωρεντίας.

Ίδοὺ τὸ κείμενον τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς ἐπιστολῆς :

«Φίλτατέ μου κ. Θωμαζαῖο,

Ἡ κυρία Ἀδελαΐς¹ μοῦ συνιστᾶ θερμῶς νὰ στείλω ἀντίγραφον τῆς
μεταφράσεώς της μερικῶν ποιημάτων μου εἰς σᾶς πρῶτα ἀπὸ οἰονδήποτε
ἄλλον, καὶ ἐγὼ πολὺ εὐχαρίστως τὴν ὑπακούω. Αὕτη δὲν δύναται νὰ μοῦ
παράσχῃ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὰ αἰσθήματά της αὐτὰ ἔκτιμή-
σεως καὶ σεβασμοῦ πρὸς σᾶς καί, δύναμαι νὰ σᾶς εἴπω, ἐν ταύτῳ καὶ εὐγνω-
μοσύνης, διὰ τὰ τόσα δείγματα καλωσύνης ποὺ μοῦ προσέφερεν ἡ φιλία
σας. Τὰ προλεγόμενά σας εἰς τὸ δρᾶμα τοῦ Σωκράτους² καὶ τὸ δρᾶμα τὸ
ἴδιον ἀπετέλεσαν μεταξὺ τοῦ ὑπογεγραμμένου στοργικωτάτου φίλου σας καὶ
τῆς μεταφραστρίας μου τὸν δεσμὸν τῆς Ἱερᾶς καὶ ζωηρᾶς φιλίας μας.

Εἰς τὰ συνθέματά μου φοβοῦμαι, ὅτι θὰ ἔχητε νὰ προβάλητε πολλὰς
ἀντιρρήσεις· θὰ μοῦ ἀποδώσητε ὅμως δικαιοσύνην, διαβλέποντες τὰς προσ-
παθείας μου νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν φύσιν κλπ. κλπ.

Ἐὰν τυχὸν διαθέτετε ὀλίγας ὕρας σχολῆς καὶ ἐὰν ἡ ἔργασία μου καὶ

gno di una lettera di semplice raccomandazione per il padre Curzi, dotto pre-
dicatore di Roma. Se vi è facile di procurarmi questa raccomandazione mi
farete cosa grata, ma se per avventura vi dà noja, o molestia la mia domanda
non vi occupate, come se niente vi avessi scritto.

Ho fatto qui conoscenza per mezzo del giovane Pelecassi, dell'ottimo
sacerdote Devit, vostro amico.

Salutatemi distintamente la vostra famiglia e sono

Il vostro

G. Terzetti ».

1. Πρόκειται περὶ τῆς Adélaïde Germain, Γαλλίδος λογίας, τὴν ὁποίαν δ Τερ-
τσέτης ἐνυμφεύθη εἰς ἥλικιαν 67 ἐτῶν τὴν 17ην Φεβρουαρίου 1867. Τῷ 1869 τὸ
ζεῦγος ἀπέκτησε τέκνον, τὸν Σπυρίδωνα.

2. Πρόκειται περὶ τοῦ εἰς ἵταλικὴν γλῶσσαν γραφέντος δράματος τοῦ Τερτσέτη
«Ο θάνατος τοῦ Σωκράτους» (La morte di Socrate), τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη,
συνοδευόμενον μὲ προλεγόμενα τοῦ Θωμαζαίου, τῷ 1866 (βλ. ἀνωτέρω).

ἡ μετάφρασις τὸ ἀξίζουν, χύσατε ὑπὲρ αὐτῶν κάποιαν σταγόνα ἐκ τῆς ἀδεκάστου μελάνης σας εἰς κάποιαν ἔφημερίδα¹ κλπ. κλπ. κλπ.

‘Ασπάζομαι μετ’ ἀγάπης τὸν κ. Τυπάλδον² καὶ ὑποβάλλω τὰ σεβάσματά μου εἰς τὴν οἰκογένειάν σας. Μετ’ εὐγνωμοσύνης ὑποφαίνομαι.

‘Υμέτερος
Γ. Τερτσέτης³.

Πίζα 6 Ὁκτωβρίου
Πλατεῖα ‘Αγ. Αἰκατερίνης».

* * *

Kai ἡ ἔπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Πίζης, δλίγας ἥμέρας μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς προηγουμένης καὶ ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε λάβει ἀπάντησιν τοῦ Θωμαζαῖου.

‘Ο Τερτσέτης ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν βιβλίων ὡς καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων του μετὰ μεταφράσεως, παρέχει δὲ πληροφορίας δι’ ἄλλα τινὰ ἔργα του, διὰ τὰ δποῖα φαίνεται, ὅτι εἶχε ζητήσει εἰδήσεις δ Θωμαζαῖος. Ἐπαναλαμβάνει ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν γαλλικὴν εἶχεν

1. ‘Ο Τερτσέτης ἐκφράζει πρὸς τὸν Θωμαζαῖον τὴν παράκλησιν νὰ δημοσιεύσῃ κριτικὴν περὶ τῆς ὑπὸ τῆς συζύγου του ‘Αδελαΐδος μεταφράσεως εἰς γαλλικὴν τῶν ποιημάτων του. ‘Ο Δαλματὸς φίλος, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰσήκουσε τὰς παρακλήσεις του.

2. Δηλ. τὸν Ἰούλιον Τυπάλδον, δστις, ὡς γνωστόν, διὰ λόγους ὑγείας, μετέβη τῷ 1867 εἰς Ἰταλίαν, κατ’ ἀρχὰς μὲν εἰς Νεάπολιν, βραδύτερον δὲ εἰς Φλωρεντίαν, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ 1881.

3. ‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἵταλικοῦ πρωτοτύπου:

« Mio carissimo Signor Tomaseo

La Signora Adele mi raccomanda caldamente di mandarvi una copia della sua traduzione di alcune mie poesie a voi prima di tutti, ed io molto volentieri le obbedisco. Non può essa farmi cosa più grata di questo suo sentimento di stima e divozione per voi, posso dirvi eziandio di riconoscenza per le tante prove di bontà offertemi dall'amicizia vostra. I vostri prolegomeni al dramma di Socrate, e il dramma stesso furono tra il vostro affezionatissimo qui sottoscritto e la mia *traduttrice* il nodo della nostra santa e viva amicizia.

Ne' miei componimenti troverete più cose a ridire, temo, ma almeno mi renderete giustizia scorgendo i miei sforzi di far ritorno alla natura ec. ec. ec.

Se per caso vi avanzasse qualche ora oziosa e se pure il lavoro mio, e la traduzione lo meritano versate su di essi qualche goccia del vostro unguento incorruttibile in qualche giornale ec. ec. ec. ec.

Saluto caramente il Sor Tipaldo, e riverisco la vostra famiglia, e sono il vostro riconoscente

G. Terzetti

Pisa 6 ottobre

25 Piazza Sta Caterina ».

ἡ σύζυγός του Ἀδελαΐς, ἥτις θὰ ἔθεώρει τιμήν της, ἀν προσωπικότης τῆς ἀξίας καὶ φήμης τοῦ Θωμαζαίου ἀπεφάσιζε νὰ κάμῃ μνείαν τοῦ ὄνοματός της.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῆς ἐπιστολῆς :

« (Τὸ αὐτόγραφον ἐδωρήθη. Αὐτὸ εἶναι ἀντίγραφον).

Προσφιλέστατέ μου κ. Θωμαζαῖο,

“Ἐλαβον τὴν ἀγαπητὴν ἐπιστολήν σας τῆς 13ης, καὶ σᾶς ἀποστέλλω δύο βιβλιάρια, ἐκ τῶν ὅποιων τὸ ἐν περιέχει τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον τῆς Κορίννης καὶ τοῦ Πινδάρου καὶ τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου¹, τὸ δὲ ἄλλο, ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ ‘Ἀπλῆ γλῶσσα², τὰ ἐλληνικὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὅποιων εὑρίσκονται τὰ μεταφρασθέντα ὑπὸ τῆς κ. Ἀδελαΐδος εἰς τὰς σελ. 9. 13. 15. 19. 25. 28. 29. 43. Τὰ ποιήματα τῶν σελίδων 7. 8. 31. 32. 33. 41. 59 δὲν εἶναι ἴδια μου. Σᾶς ἐσωκλείω ἐπίσης δύο ἄλλα ποιήματα δημοσιευθέντα ὑπὸ τῆς Χρυσαλλίδος κατὰ τὸ 1865³, περιοδικοῦ, τὸ ὅποιον δὲν ἔκδιδεται πλέον. Εἰς τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τῆς Κορίννης καὶ τοῦ Πινδάρου ὑπάρχουν πολλὰ σχόλια ληφθέντα ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλιαρίου εὑρίσκονται ἐπίσης παρατηρήσεις τινὲς ἀναφερόμεναι εἰς τὸν δεκαπεντασύλλαβον στίχον. Τὴν φόδην εἰς τὸν Σίναν διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας δὲν τὴν ἔχω⁴. Τὴν ἐδημοσίευσα τότε εἰς λυτὰ φύλλα· εἶπον εἰς τὴν κ. Ἀδελαΐδα τὸ περιεχόμενον, καὶ ἐκείνη τὴν μετέφρασεν εἰς τὴν γαλλικήν. Τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον εἶναι εἰς σαπφικὸν μέτρον. Τὸ ἴδιον σᾶς

1. Ἀμφότερα τὰ ποιήματα ταῦτα τοῦ Τερτσέτη ἐτυπώθησαν εἰς φυλλάδιον, περιέχον καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον: « Λόγος τῆς 25ης Μαρτίου 1955. — Οἱ γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. — Κορίννα καὶ Πίνδαρος. — Ἐκδίδονται ὑπὸ Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως. » Εν Ἀθήναις. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, 1856 », σχ. 8ον, σελ. 104.

2. « Ἀπλῆ Γλῶσσα. — Συλλογὴ ποιημάτων καὶ διηγήσεων. » Εν Ἀθήναις. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, 1847 », σχ. 32ον, σελ. 5' + 103. « Ο τόμος περιέχει ποιήματα καὶ πεζὰ τοῦ Τερτσέτη, ὡς καὶ ἐκλογὴν ἔργων ἄλλων συγγραφέων. » Η ἔκδοσις εἶναι ἀνώνυμος καὶ μόνον εἰς τὸ τέλος ἀναγράφονται τὰ ἀρχικὰ Γ. Τ.

3. Βλ. Χρυσαλλίς, τόμ. Γ', φύλλ. 49 τῆς 15ης Ιανουαρίου 1865, σελ. 17 - 18 (δημοσιεύεται τὸ ποίημα “Ονειρον”) καὶ Χρυσαλλίς, τόμ. Γ', φύλλ. 50, τῆς 30ης Ιανουαρίου 1865, σελ. 51 - 52 (δημοσιεύεται τὸ ποίημα “Η καταστοφὴ τῶν Ψαρῶν (κατὰ μίμησιν τῶν τοῦ Τυρταίου) μὲν μόνα τὰ ἀρχικὰ Γ. Τ.).

4. « Ὡδὴ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν » ἐτυπώθη εἰς χωριστὸν φύλλον μετὰ γαλλικῆς ἐν πεζῷ μεταφράσεως, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ὡδὴ εἰς τὴν πανήγυριν τῆς θεμελιώσεως τῆς Ἀκαδημίας τῆς ἀνεγειρομένης ἐν Ἀθήναις παρὰ τοῦ φιλογενοῦς κυρίου Σ. Σίνα. — Ode pour la cérémonie de la pose de fondements de l'Academie établie par M. le baron de Sina. A Athènes le 14 Août 1859. — Εἰς τὸ τέλος: ‘Εν Ἀθήναις 2 Αύγούστου 1859. Γ. Τερτσέτης, ‘Αρχειοφύλαξ τῆς Βουλῆς. — ‘Εν τῇ φᾳ ὑπάρχει ἡ σημείωσις: « Τὸ μέτρον κατὰ τὸν ωυθμὸν τῆς φόδης “Ποικιλόθρον” ἀθάνατον Ἀφρόδιτα” ».

λέγω και διὰ τὸ ἄσμα «'Η πλήμμυρα τοῦ Ἀλφειοῦ». Δὲν ἐνθυμοῦμαι τοὺς στίχους. Ὁφείλω νὰ σᾶς εἴπω ὅτι ἡ μεταφράστρια μετέφρασεν ὠρισμένα σημεῖα ἐλευθέρως, και τοῦτο, ἵνα προσαρμοσθῇ καλύτερον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Σᾶς παρακαλῶ, δταν τὰ βιβλιάρια ταῦτα δὲν θὰ σᾶς εἶναι πλέον χρήσιμα, νὰ μοῦ τὰ ἐπιστρέψῃτε. 'Η κ. Ἀδελαΐς θεωρεῖ ὡς τὸν καλύτερον οἰωνὸν διὰ τὴν λογοτεχνικήν της ζωὴν (ἡ ζωὴ αὕτη ἀποτελεῖ τὸ Ἰδεῶδες της), ἀν τὸ ὄνομά της θεωρηθῇ ὅξιον νὰ ἀναφερθῇ ἐκ μέρους ἀνδρὸς τοσαύτης φήμης και ὡς πρὸς τὴν σοφίαν και ὡς πρὸς τὴν ἀρετήν¹.

Διατελῶ μετὰ πάσης ἀγάπης

“Υμέτερος

Τερτσέτης»².

Πίζα, 14 Ὀκτωβρίου 1867

1. 'Ο Θωμαζαῖος ἐδημοσίευσε σχετικὸν ἀρθρον, ὡς ὁ ἕδιος μᾶς πληροφορεῖ εἰς τὴν ἐπιστολήν του τῆς 13ης Ιανουαρίου 1868.

2. 'Ιδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἴταλικοῦ πρωτοτύπου :

«(Donato l'autografo :
questa è la copia)

Mio carissimo Sig. Tommaseo

Hō ricevuto la cara vostra del 13, e vi mando due libretti, l'uno contenente l'originale greco di Corinna e Pindaro, e le Nozze d'Alessandro, l'altro intitolato 'Η ἀπλῆ γλῶσσα, le canzoni greche, tra le quali sono le tradotte dalla Sig. Adelaide pag. 9. 13. 15. 19. 25. 28. 29. 43. Le canzoni pag. 7. 8. 31. 32. 33. 41. 59 non sono mie. V'includo anche due altre canzoni pubblicate dalla Crissalide del 1865, giornale periodico che non si pubblica più. Nel greco di Corinna e Pindaro sono più note, tolte da scrittori antichi. Alla fine del libretto sono pure alcune considerazioni sul verso di quindici sillabe. L'ode a Sina per la fondazione dell'Accademia, non l'ho ; la stampai allora in fogli volanti ; dissi alla Sig. Adele il senso, e la fece in francese. L'originale greco è in metro Saffico. Lo stesso vi dico della Canzone *Lo straripamento dell'Alfeo*. Non mi ricordo dei versi. Devo dirvi che la traduttrice prese alcune libertà traducendo per conformarsi meglio allo spirito della lingua francese.

Vi prego quando questi libretti non vi serviranno più, di rimandarmeli. La Sig. Adele considera come il più felice augurio della sua vita letteraria (questa vita è il suo ideale), se il suo nome può meritare di essere menzionato da un nome di fama così insigne per sapienza e per virtù. Sono con tutto affetto

Pisa 14 8bre 1867

Copija Il vostro Terzetti».

*Ἀκολουθεῖ τὸ κατωτέρῳ σύντομον βιογραφικὸν σημείωμα περὶ τοῦ ποιητοῦ :

* Giorgio Terzetti, di Zante, scolaro di Giuseppe Barbieri in Padova, Segretario del General Church nella guerra di Grecia, famigliare di parecchi tra i più illustri de' Greci combattenti, uomo mite, giudice coraggioso, autore di versi e di prose nella lingua greca vivente, non senza sentore degli spiriti antichi; autore d'un dramma italiano : La morte di Socrate. Una pia Sa-

Τὸ πρωτότυπον τῆς ἀνωτέρῳ ἐπιστολῆς ἔδωρήθη ὑπὸ τοῦ Θωμαζαίου, τὸ δὲ σφεόμενον χειρόγραφον, ὃς μᾶς πληροφορεῖ σχετικὸν σημείωμα, εἶναι ἀντίγραφον.

Ἐπὶ τοῦ χειρογράφου ὁ Θωμαζαῖος προσέθηκεν, εἰς Ἰταλικήν, σύντομον βιογραφικὸν σημείωμα, τοῦ ὅποιου παραθέτομεν ἐλληνικὴν μετάφρασιν :

«Ο Γεώργιος Τερτσέτης, ἐκ Ζακύνθου, μαθητὴς τοῦ Giuseppe Barbieri εἰς Πάδουαν, γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Church κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἄγῶνα, φίλος πολλῶν διακεκριμένων Ἑλλήνων ἄγωνιστῶν, ἀνὴρ ἡρεμος, θαρραλέος δικαστῆς, συγγραφεὺς ποιημάτων καὶ πεζογραφημάτων εἰς δημώδη Ἑλληνικήν, μὴ ἐστερημένος ἐπιδράσεως τῶν ἀρχαίων· συγγραφεὺς τοῦ Ἰταλικοῦ δράματος «'Ο θάνατος τοῦ Σωκράτους». Μία εὐλαβὴς γυνὴ ἐκ Σαβοΐας, ἥτις τὸν εἶχε γνωρίσει εἰς Ἀθήνας, τὸν ὑπανδρεύθη εἰς Ρώμην, γέροντα πλέον, ἔκτιμῶσα τὸ πνεῦμά του. Ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ ἐστάλη ἐκ Πίζης»¹.

* *

Καὶ ἡ ἐπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Πίζης, μετὰ τὴν λῆψιν ἀπολεσθείσης ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου, ὅστις, ὃς φαίνεται, εἶχε κάμει ὀρισμένας παρατηρήσεις διὰ τὰ ἔργα, τὰ ὅποια τοῦ εἶχεν ἀποστείλει ὁ ποιητής.

Ο Τερτσέτης ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, προσθέτων ὅτι αὗται θὰ εἶναι πάντοτε εὐπρόσδεκτοι, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀν ἀποτελοῦν ἐπαίνους ἢ κατακρίσεις. Ἐν συνεχείᾳ, ἀπαντῶν προφανῶς εἰς σχετικὴν ἐρώτησιν τοῦ Θωμαζαίου, τὸν πληροφορεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου πυρπολητοῦ Κανάρη ἦτο Κωνσταντῖνος, ἐνῷ Γεώργιος ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ίδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

«Προσφιλέστατε κ. Θωμαζαῖο,

Ἀνέγνων. Οἱ λόγοι σας, εἴτε ἥσαν κατηγορία εἴτε ἔπαινος, θὰ ἥσαν ἐξ ἵσου εὐπρόσδεκτοι· τὸ χέρι σας, καὶ πλῆττον ἀκόμη, θὰ ὠφελοῦσεν. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως οἱ λόγοι εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε νὰ ἐμπνέουν εἰς ἐμὲ καὶ εἰς τὴν κ. Ἀδελαΐδα τὴν βαθυτέραν εὐγνωμοσύνην. Αὕτη σᾶς εὐχαριστεῖ καὶ σᾶς ἐκφράζει τὸν ἐγκάρδιον σεβασμόν της.

Τὰ ἴδιωτικὰ πράγματα, ὅπως ἀναφέρονται, ἔχουν καλῶς.

voiarda, che lo conobbe in Atene, si sposò in Roma a lui vecchio per rivenienza all'ingegno: questa lettera è data da Pisa ».

1. Ἀνάλογον σημείωμα περὶ τοῦ Τερτσέτη ὁ Θωμαζαῖος εἶχε δημοσιεύσει ἐν τῷ ἀρχῇ τοῦ εἰς τὸ Il Mondo Illustrato δημοσιευθέντος ἀρθρου του τὴν 16ην Μαρτίου 1861 (βλ. ἀνωτέρω).

Τὸ κατ' ἐμὲ σᾶς εἶμαι ἀκόμη περισσότερον εὐγνώμων, διότι συνηνώσατε τὸ ὄνομά μου μὲ ἔκεῖνο τοῦ κ. Ἰουλίου¹, ὃπος εἶμεθα τοῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Μετ' ἀγάπης
‘Ο υἱότερος
Τερτσέτης.

Πίζα 11 Νοεμβρίου

Σημ. Τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦ Κανάρη εἶναι Κωνσταντίνος. Γεώργιος ἡτο δ ἀδελφός του.

‘Η κ. Ἀδελαΐς ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς γράψῃ ἴδιοχείρως², δύο γραμμάς»³.

* *

‘Ακολουθεῖ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τῆς Ἀδελαΐδος, ἣτις ἔχφράζει τὰς εὐχαριστίας της διὰ τὰς ἀφορώσας εἰς τὰς μεταφράσεις της εὑμενεῖς κρίσεις τοῦ Θωμαζαίου.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν τῷ γαλλικῷ πρωτοτύπῳ:

« Monsieur,

Je ne saurais vous exprimer la joie, que j'éprouve du jugement favorable que vous daignez porter sur moi et sur ma traduction. Quoi de plus désirable que la bonne opinion d'un homme, qui joint à la vertu la plus pure le goût le plus exquis !

Si ce petit travail a dû me coûter quelque peine, comme il vous plait de l'observer vous même, j'ai me récompense au delà de tout ce que j'aurai osé espérer, dans les bonnes paroles dont vous voulez bien m'honorer.

1. Δηλ. τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου.

2. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἔχει συναφθῆ καὶ ἐπιστολὴ τῆς Ἀδελαΐδος, εἰς γαλλικήν, τὴν ὥποιαν δημοσιεύομεν κατωτέρῳ.

3. Παραθέτομεν τὸ ἵταλικὸν πρωτότυπον:

« Carissimo Signor Tomaseo

Ho letto. Le vostre parole fossero biasimo o lode sarebbero ugualmente accette, la vostra mano percotendo sanerebbe, ma in vero sono tali da ispirare a me ed alla Signora Adelaide la più profonda riconoscenza; essa vi ringrazia e vi è devota di cuore.

Le cose private come sono riferite, va bene.

Io viemaggiormente vi sono grato per aver unito il mio nome a quello del Signor Giulio sacristani come siamo della stessa Chiesa.

Con affetto

Pisa 11 Novembre 67

Il vostro Terzetti

N. B. Il nome battesimale di Canaris è Costantino; Giorgio era suo fratello.

La Signora Adelaide vuole scrivervi due linee essa stessa ».

En me recommandant toujours à votre bienveillance, je suis Monsieur avec le plus profond respect.

Votre très humble servante
Adélaïde Terzetti

Pise 11 9bre 1867 ».

* *

Ἡ ἔπομένη ἐπιστολὴ εἶναι ἡ τελευταία, τὴν ὅποιαν ὁ Τερτσέτης ἀπέστειλε πρὸς τὸν φίλον του ἐκ Πίζης, ἐνῷ προητοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ δι' Ἀθήνας, μέσῳ Βολωνίας καὶ Ἀγκῶνος.

Ἄγγέλλει τὴν ἀποστολὴν τοῦ λόγου του « Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς », παρακαλεῖ δὲ τὸν εἰς Φλωρεντίαν εὑρισκόμενον Ἰούλιον Τυπάλδον νὰ ἀναγνώσῃ εἰς τὸν φίλον του, ὅστις εἶχε πλέον ἀπολέσει σχεδὸν τὴν ὁρασίν του, τὰ κυριώτερα σημεῖα. Ἐπαναλαμβάνει τέλος τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ σεβασμοῦ τῆς συζύγου του πρὸς τὸν μέγαν Δαλματὸν φιλέλληνα.

Ίδοù τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐν μεταφράσει :

« Προσφιλέστατε κ. Θωμαζαῖο,

Ἀναχωρῶ ἀπόψε εἰς Βολωνίαν, Ἀγκῶνα καὶ Ἀθήνας. Σᾶς στέλλω ταχυδρομικῶς τὸν λόγον μου « Περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς »¹, τὸν ὅποιον παρακαλῶ τὸν κ. Τυπάλδον² νὰ σᾶς διαβάσῃ εἰς ὡρας σχολῆς. Ἐλπίζω νὰ είμαι πάντοτε ἀξιος τῆς φιλίας σας.

Πρὸ ἥμερῶν σᾶς ἐπέστρεψα τὸ εὐνοϊκὸν χειρόγραφόν σας.

« Η κ. Ἀδελαΐς σᾶς ἐκφράζει τὸν σεβασμόν της.

« Υποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης

Πίζα, 25 Νοεμβρίου 1867

« Ο ὑμέτερος

Γ. Τερτσέτης »³.

1. Τὸ ἔργον ἔξεδόθη ὑπὸ τὸν τίτλον : « Λόγος περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐκφωνηθεὶς τῇ 19ῃ Δεκεμβρίου 1865 ἐν τῷ Βαρβακείῳ ὑπὸ Γ. Τερτσέτη. Ἀθήνησι. Ἐξ τοῦ τυπογραφείου τῆς Χρυσαλλίδος, 1865 », σχ. 8^{ον}, σελ. 16.

2. Ἐννοεῖται ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος.

3. Παραθέτομεν τὸ ἵταλικὸν πρωτότυπον :

« Carissimo Signor Tommaseo

Parto questa sera per Bologna - Ancona, e Atene. Vi mando per la posta il mio discorso dell'Immortalità dell'anima, che in qualche vostra ora di ozio, prego il Sr Tipaldo di leggervi. Confido di meritarmi sempre la vostra amicizia.

Vi rimandai giorni fa il vostro benevolo manoscritto.

La Signora Adelaïde vi riverisce.

Io sono con tutto affetto.

Pisa 25 novembre 1867.

Il vostro

G. Terzetti ».

**

‘Η ἑπομένη ἐπιστολὴ ἔσταλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1867, μετὰ τὴν ἐπιστροφῆν του εἰς τὰς Ἀθήνας.

‘Ο ποιητὴς ἀποστέλλει πρὸς τὸν Θωμαζαῖον ἄρθρον τοῦ φίλου του Ν. Νάζου, ὃστις ὑπεστήριξεν ἐν αὐτῷ τὴν ἀνάγκην νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τῆς χριστιανικῆς διαιρέσεως. Πρὸς τοῦτο ἐπρότεινεν, ὅπως συγκληθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ἥ ὅποια νὰ προβῇ εἰς τὴν “Ἐνωσιν καὶ ὁρίσῃ ὡς ἀνωτάτην ἔδραν, οὐχὶ πλέον τὸ Βατικανόν, ἀλλὰ τὴν Ἱερὰν πόλιν τῆς Ἱερουσαλήμ. ‘Ο ἄρθρογράφος ἐφρόνει ὅτι τοιαύτη λύσις θὰ ἥτο εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τοὺς καθολικούς, διότι οὕτω θὰ ἐτίθετο τέρμα εἰς τὰς μεταξὺ Βατικανοῦ καὶ Ἰταλικοῦ Κράτους διενέξεις, αἵτινες, ὡς γνωστόν, κατέληξαν βραδύτερον εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Γαριβαλδη. ‘Ο Τερτσέτης σπεύδει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδιάμεσον πρόσωπον καὶ νὰ ἀποστείλῃ τὸ ἄρθρον εἰς τὸν Θωμαζαῖον κατὰ παράκλησιν τοῦ Νάζου.

‘Η ἐπιστολή, ἐν μεταφράσει, ἔχει ὡς ἔξῆς :

« Προσφιλέστατε κ. Θωμαζαῖο,

‘Ο κ. N. Νάζος, Τήνιος, ἀνθρωπος σπανίας καλωσύνης, ἔγραψεν ἄρθρον, τὸ ὅποιον ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς ἀποσταλῇ. Τὸ περιεχόμενον μαρτυρεῖ περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀγαθοῦ Τηνίου. Τὸ αἷμα ποὺ ἔχύθη εἰς Monte Rotondo¹ λυπεῖ, καταπιέζει τὴν εὑαισθησίαν του. ‘Οθεν ἐπιθυμεῖ νὰ εῦρῃ κάποιαν λύσιν τοῦ Ἰταλο-ρωμαϊκοῦ θέματος. ‘Ελπίζει, πιστεύει νὰ τὴν εῦρῃ εἰς τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ὅλων τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων. ‘Η σύνοδος αὗτη θὰ ὀριζεν ὡς ὑπάτην ἔδραν τῆς ὑπάτης ἐκκλησιαστικῆς ἔξουσίας τὴν ἀγίαν πόλιν τῆς Ἱερουσαλήμ, κοινὴν καὶ ἀδιαίρετον πατρίδα τοῦ Χριστιανισμοῦ. ‘Ο Ἀγιος Πέτρος θὰ ἀφίνει εὐχαρίστως τὰ λαμπρὰ μέγαρα τῆς Ρώμης διὰ τοὺς πτωχοὺς τόπους, τοὺς ἐμποτισθέντας μὲ τὸ αἷμα τοῦ θείου Διδασκάλου. ‘Η Ρώμη² θὰ καθίστατο ἥ πρωτεύουσα τοῦ Ἰταλικοῦ Βασιλείου, ἥ θρησκευτικὴ δὲ καὶ ἥ πολιτικὴ ὅμονοια θὰ ἐκυριάρχει μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου. ‘Ο κ. Νάζος εἶναι φίλτατός μου. Θέλει τὸ ἄρθρον του νὰ φθάσῃ εἰς χεῖράς σας μέσω ἐμοῦ ἐγὼ δὲ προσφέρομαι εὐχαρίστως νὰ χρησιμεύσω ὡς σύνδεσμος.

1. ‘Αναφέρεται εἰς τὴν ἐτεῖ 1867 παρὰ τὴν τοποθεσίαν ταύτην μάχην τῶν παπικῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Γαριβαλδη, οἵτινες ἀπέβλεπον εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ρώμης καὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ παπικοῦ κράτους. ‘Η σύγκρουσις, καίτοι ἐστερεῖτο εὐρυτέρας στρατιωτικῆς σημασίας, ἔσχε τεραστίαν πολιτικὴν ἀπήχησιν.

2. ‘Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναγράφεται Italia προφανῶς ἐξ ἀβλεψίας ἀντὶ Roma.

‘Η κ. Ἀδελαΐς σᾶς ἐκφράζει τὸν σεβασμόν της. Εὐχόμενος εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος, διατελῶ.

‘Αθῆναι, 20 Δεκεμβρίου (π.η.) 1867

‘Ο ὑμέτερος
Τερτσέτης »¹.

* *

Τὸ ἔπόμενον χειρόγραφον εἶναι τὸ πρόχειρον ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου πρὸς τὸν Τερτσέτην, ὅλιγον μετὰ τὴν λῆψιν τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς αὐτοῦ.

‘Ο Θωμαζαῖος, τοῦ ὅποίου ἦτο γνωστὴ ἡ θεοσέβεια καὶ ἡ πλήρης ἀφοσίωσις πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν πάπαν, εἰς ὕφος μᾶλλον αὐστηρόν, κατακρίνει ἐν πρώτοις τὴν ἐφημερίδα, εἰς τὴν ὅποιαν εἶχε δημοσιευθῆ τὸ ἀρθρὸν τοῦ Νάζου δι’ ἀντικαθολικὰ αἰσθήματα καὶ ἀπρεπῆ ἀρθρογραφίαν κατὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Ἐν συνεχείᾳ ἀντικρούει τὴν πρότασιν περὶ συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ μεταφορᾶς τοῦ κέντρου τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, διότι ὑποθάλπει κίνητρα καθαρῶς πολιτικά, φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ πολιτική, ίδια τῆς Ρωσίας, ζητεῖ ὑπούλως καὶ δολίως νὰ ὑποσκάψῃ τὸν καθολικισμὸν καὶ τὸ πατικὸν γόητρον.

Πληροφορεῖ ἐπίσης τὸν Τερτσέτην, ὅτι τὸ περὶ τῆς μεταφράσεως τῆς κ. Ἀδελαΐδος ἀρθρον του θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς.

Τὸ δοκίμιον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς Ἑξῆς :

1. ‘Ιδοὺ τὸ Ιταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς :

« Carissimo Signor Tomaseo

Il Signor N. Nasos di Tino, persona di rara bontà di cuore, è autore di un articolo, che ama vi sia spedito. Il contenuto fa fede dell'animo del benevolo Tinioto. Il sangue sparso a Monte Rotondo afflige, offende la di lui sensibilità, aspira quindi a trovare una soluzione al tema Italo - Romano ; spera, crede trovarla nella convocazione di un concilio ecumenico di tutte le comunità Cristiane. Questo concilio decreterebbe qual sede suprema del supremo potere ecclesiastico la Santa Città di Gerusalemme, patria comune, indivisa del Cristianesimo. S. Pietro lascierebbe volentieri i splendidi palagi di Roma per i poveri luoghi inaffiati del sangue del suo divino Maestro. Italia sarebbe la capitale del Regno Italico, e la concordia religiosa e civica regnerebbe tra le nazioni Cristiane del mondo. Il Signor Naso è mio amicissimo ; vuole che il suo articolo vi pervenga per mezzo mio ed io volentieri mi offro a servirgli qual *trait d'union*.

La Signora Adelaide vi riverisce distintamente. Augurandovi felice l'anno nuovo sono

Il vostro Terzetti

Πρὸς τὸν Γεώργιον Τερτσέτην¹

13. '68

« Γ. Τερτσέτην»

‘Ο κ. Νάζος (ἐφ’ ὅσον σεῖς τὸν θεωρεῖτε ἄξιον) πρέπει νὰ εἶναι τίμιος ἀνθρωπος, ἐγὼ δὲ πιστεύω εἰλικρινῆ καὶ σοβαρὰν τὴν πρότασίν του. ‘Η ἔφημερὶς ὅμως, εἰς τὴν ὅποιαν τὴν δημοσιεύει, παρέχει ἀμέσως σκληρὰν διάψευσιν, μὲ τὸ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν δημοσίευσιν εἰς τὸ ἴδιον φύλλον της ὕβρεων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ὕβρεων, αἱ ὅποιαι ἀποτελοῦν μίμησιν οὐχὶ ἀρκετὰ εὐγενῶν γαλλικῶν εἰρωνειῶν, μίμησιν οὐχὶ πολὺ ἀττικήν. ‘Οπως κατὰ τὸ 1847 ὁ στρατηγὸς Duranto ἥθελε νὰ δωρήσῃ εἰς τὸν πάπαν τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ πολλῶν ιταλικῶν νήσων, οὕτω μερικοὶ σκέπτονται τώρα νὰ ἔξορίσουν αὐτὸν τὸν ἴδιον πάπαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ διὰ νὰ ἀπαλλάξουν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν παρουσίαν του, πιστεύοντες ὅτι οὕτω θὰ ἀπομακρύνουν δλόκληρον τὴν καθολικὴν κοινωνίαν. ‘Η καθολικὴ ὅμως κοινωνία εἶναι περισσότερον σοβαρὰ παρ’ ὅ,τι νομίζουν μερικοί. Καὶ ἀφ’ ὅτου τὴν ἀποκαλοῦν μεγαλοφώνως νεκράν, αὕτη εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἵδῃ πίπτοντας νεκροὺς ὅχι ὀλίγους ἐκ τῶν φονέων της. ‘Αποτελοῦν ἔξι ἄλλους ὅμολογίαν σοβαροῦ φόβου αἱ ὕβρεις, τὰς ὅποιας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἐπιφρίπτουν μετὰ προσποιητῆς περιφρονήσεως “Αγγλοι καὶ Ρῶσοι, κατὰ δυστυχίαν σύμφωνοι μόνον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Νομίζετε ὅμως ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ἀπεδέχετο τὴν συμβουλὴν τοῦ κ. Νάζου, παρακαθημένη εἰς οἰκουμενικὴν σύνοδον μὲ διαθέσεις σεβασμοῦ πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν; Λέγω ἡ Ρωσία, ἡ ὅποια ἐκ φόβου καὶ ἐκ μίσους πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν (τὸ μῖσος εἶναι φόβος) θέλει μετὰ βαρβαρικῆς ἀμαθείας νὰ ἵδῃ ἀφαιρούμενον ἐκ τῆς Πολωνίας τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον καὶ, διὰ νὰ πλήξῃ τὸν πάπαν, τὰ βάζει μὲ τὸν ἥλιον καὶ, ὅπως οἱ ἄγριοι ἐκεῖνοι, τοῦ ἔξαπολύει βέλη; ‘Η οἰκουμενικὴ σύνοδος δὲν θὰ ἥτο παρὰ πολιτικὸν συνέδριον, μᾶλλον ἀνόσιον καὶ μᾶλλον ἀνίσχυρον τῶν ὀχλοκρατικῶν συνεδρίων τῶν ὀχλοκρατῶν ἡγεμόνων, δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι ὀλιγότερον ὀχλοκρατικόν, διότι τάχα εἶναι ὀλίγοι οἱ ἡγεμόνες. Οὗτοι ζοῦν μὲ ὑπονοίας, τὴν δὲ ἀσθένειαν τῆς ὑπονοίας ἀποκαλοῦν δόγμα τῆς ἰσορροπίας· εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην αἱ συνήθεις ὑπόνοιαι θὰ ἐπεβάρυνον μὲ ὑπερβολικὸν καὶ οὐχὶ ἀδικαιολόγητον φόβον, διότι, προκειμένου περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ περὶ τῶν καθολικῶν τῶν διεσπαρμένων εἰς τὰς πέντε Ἡπείρους τοῦ κόσμου, ἡ ἰσορροπία δὲν θὰ ἥτο πλέον εὐρωπαϊκή, ἀλλ’ ἀσιατική καὶ λιβυκή καὶ μεξικανική καὶ αὐστραλιανή, μαζὶ δὲ μὲ τὴν Αὐστραλίαν καὶ μὲ τὴν Αὔστριαν θὰ ἐπρεπε νὰ ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὴν σύνοδον καὶ αἱ φυλαὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Κίνας. ‘Επειδὴ ὅμως δλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου προχωροῦν βαθμιαίως, ἐγὼ θὰ ηὐχαριστούμην ἐπὶ τοῦ

1. Τὸ πρόχειρον τοῦτο ἔχει γραφῆ ἐπὶ φύλλου ἐπιστολῆς, ἀποσταλείστης πρὸς τὸν Θωμαζαῖον. ‘Ἐν αὐτῷ ἀναγράφεται ἡ ἡμερομηνία 13 - '68, ἡ τοι 13 Ιανουαρίου 1868.

παρόντος, ή εὐρωπαϊκή ισορροπία νὰ καθίστατο ἀσιατική, δπως και ἡ Ρωσία, ήτις, μ^ο δλον ὅτι εἶναι κατὰ κυριαρχίαν περισσότερον ἀσιατική, προσπαθεῖ νὰ καταστῇ ὑπερβολικῶς εὐρωπαϊκή. Δὲν γνωρίζω, πράγματι, ἂν εἶναι ὑπερβολὴ ἡ εἰρωνεία τὸ ρητορικὸν σχῆμα, δυνάμει τοῦ δποίου δ' Ἀλέξανδρος τῶν Ρωσιῶν, ὁ εὐλαβὴς παιδαγωγὸς τοῦ πολωνικοῦ ἔθνους, φωνάζει ἐναντίον τῆς βασιλείας τῶν παπῶν, ως δῆθεν βλαβερᾶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν και διὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους. Δύναται ἵσως ἕνας πραγματικὸς καθολικὸς νὰ ἐπιθυμῇ, δπως οἱ πάπαι καταλύσουν τὴν βασιλείαν διὰ νὰ ὀρθωθοῦν μᾶλλον ως ποντίφηκες, ὁ ποντίφηξ ὅμως, ὅχι πλέον βασιλεὺς, δύναται νὰ παραμείνῃ καλῶς τόσον εἰς τὴν Ἰταλίαν δσον και εἰς ἄλλην χώραν, ἡ δὲ Ἰταλία ἐκδιώκουσα ἡ ἀφίνουσα αὐτὸν νὰ ἀναχωρήσῃ δὲν θὰ ἀπέκτα οὕτε δόξαν οὕτε εἰρήνην, ἂν δὲν ἥδυνατο δι' ἄλλων φαρμάκων νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἔκουσίας αὐτῆς πληγὰς και νὰ δικαιώσῃ τὰ δφέλη της. Μέχρις δτου αὐτῆς θὰ συμπολεμῇ μετὰ τῆς Αὐλῆς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης ἡ θὰ ἐπιτρέπῃ εἰς τοὺς ἀγροίκους και εἰς τοὺς φαύλους, οἱ δποῖοι αὐτοκαλοῦνται ἐκδικηταὶ τῆς Ἰταλικῆς τιμῆς, νὰ συγχέουν τὰ δύο πράγματα, θὰ αὖξανη εἰς βάρος της τὴν αἰσχύνην και τὰς θεομηνίας, οἱ δὲ ἴσχυροὶ και τὰ ἔθνη, τὰ δποῖα πραγματικῶς ἡ ὑποχριτικῶς θὰ τὴν εύνοήσουν, δὲν θὰ πράξουν ἄλλο, εἰμὴ νὰ αιμάσουν αὐτὰ ἔαυτά. Ἡ μανία ὅμως αὐτὴ τῆς ὑλικῆς ἔνώσεως, ήτις δὲν ἔχει παρασκευασθῆ ἀπὸ τὰς ἡθικὰς διαθέσεις και ήτις ἔξωθεν μερικοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης νὰ συνενωθοῦν πολιτικῶς διὰ νὰ διαχωρισθοῦν ἵσως ὕστερον κατὰ τρόπον περισσότερον ἀγέρωχον και νὰ ἔξοντωθοῦν κατὰ τρόπον σκληρότερον· ἡ μανία αὐτή, ἡ δποία καταλαμβάνει τὸν κόμιτα Βίσμαρκ νὰ εἰσβάλῃ εἰς δουκᾶτα και βασίλεια και δημοκρατίας, ἐν φ χρόνῳ ἡ πεῖνα, συνοδευομένη ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν και τὸν θάνατον, εἰσβάλλει εἰς τὴν γηραιάν του Πρωσσίαν, ώσει καλὸς οἰωνὸς τῆς εὐτυχίας, ήτις ἀναμένει τὴν νέαν Πρωσσίαν· ἡ μανία αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐπίσης ἀπόδειξιν τῆς ἀκατανικήτου ἀνάγκης, ἵνα αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ αἰσθανθοῦν τὴν ἐσωτέραν και πραγματικήν, τὴν θρησκευτικὴν δηλαδὴ ἔνότητα. Οὐχὶ ἡνωμένη, ἀλλὰ πιεζομένη ἀπὸ τὴν τουρκικὴν τυραννίδα και τὴν μακραίωνα ἄγνοιαν, ἡ Ἑλλάς, ἀργὰ ἡ σύντομα, θὰ αἰσθανθῇ τὴν σωτηρίαν ταύτην ἀνάγκην, χειραφετουμένη δὲ ἐκ τῆς σχολαστικότητος τῆς ἀπομιμήσεως τῶν ἀρχαίων και ἐκ τῆς δουλικότητος τῶν νεωτέρων ἀπομιμήσεων, θὰ ἀποκτήσῃ ἀποστολὴν ἀξίαν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς δόξης, ἐμπνεομένην ἀπὸ τὸ φῶς τῆς θεολογικῆς και πεπολιτισμένης σοφίας, και ἀπὸ τὴν θέρμην τῆς κοινωνικῆς και καθολικῆς ἀγάπης.

Οἱ ἐκδόται τῆς ἐφημερίδος, ἡ δποία θὰ δημοσιεύσῃ τὸ μικρὸν ἀρθρον μου ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τῆς κυρίας Ἀδελαΐδος¹, εὑρίσκονται τώρα εἰς Παρι-

1. Πράγματι ἐν τῷ ἐπομένῃ ἐπιστολῇ ὁ Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν φίλον του, ὅτι ἔλαβε τὸ τεῦχος τῆς ἐφημερίδος, ἐν τῷ δποίῳ καταχωρίζεται τὸ σχετικὸν ἀρθρον.

σίους, ἐξ οὗ ἡ ἀργοπορία. Τὸν Φεβρουάριον δύμως θὰ δημοσιευθῇ καὶ θὰ τὸ λάβητε. Εὐχάς δι' ἔκείνην καὶ διὰ σᾶς»¹.

* * *

‘Η εἰκοστὴ δευτέρα ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐξ Ἀθηνῶν, δλίγον μετὰ τὴν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θωμαζαίου.

‘Αφοῦ πρῶτον ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας του διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ μνημονευθέντος ἀρθρου τοῦ φίλου του περὶ τῶν κατ’ ἐκλογὴν μεταφράσεων ὑπὸ τῆς Ἀδελαΐδος ποιημάτων αὐτοῦ, δ Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὸν κομματικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν συμπατριωτῶν Ζακυνθίων κατὰ τὰς προσεχεῖς πολιτικὰς ἐκλογάς. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τῆς συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου, ζητεῖ νὰ ἀποδεῖξῃ τὰς ἀγνὰς καὶ εἰλικρινεῖς προθέσεις τοῦ Νάζου, ἀπαλλάσσων αὐτὸν τῆς κατηγορίας δι’ ἀσκησιν ἀντιπαπικῆς πολιτικῆς καὶ ὑστεροβούλους διαθέσεις.

1. Τὸ ἵταλικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἔξῆς:

« A Giorgio Terzetti

G[iorgio] T[erzetti]

13 - 68

Deve il Signor Nasos essere (giacchè voi lo pregiate) uomo onesto; e io credo sincera e seria la proposta di lui: ma il giornale dov'egli la stampa, le da subito una dura mentita, lasciandosi nel medesimo foglio andare a schernire contro la Chiesa di Roma, scherni che sono una imitazione di non assai fini facezie francesi, imitazione non attica molto. Siccome nel 1847 il generale Durando voleva donare al papa il regno di parecchie isole italiane, così tali intendono confinare esso papa in Gerusalemme per liberarne l'Europa, credendo così di trattar via la società cattolica tutta quanta. Ma la società cattolica è cosa alquanto seria che a certuni non paia; e da quando la gridano morta, ella ha avuto l'agio di veder cascari morti non pochi de'suoi uccisori. Sono altresì confessione di paura seria gli scherni che contro questa chiesa gettano con affettato disprezzo Inglesi e Russi, disgraziatamente concordi in quest'unica cosa. Ma credete voi che la Russia ubbidirebbe al consiglio del Signor Nasos, sedendo nel concilio ecumenico con intenzioni rivolgenti alla chiesa cattolica; la Russia, dico, che per paura e per odio della chiesa cattolica (l'odio è paura) vuole con barbarica ignoranza schiantato della Polonia il calendario gregoriano, e, per ferire il papa, se la piglia col sole, e, come que' selvaggi facevano, gli avventa saette? Il concilio ecumenico non sarebbe che un congresso politico, più profano e più impotente che i volgari congressi de' re volgari; giacchè non sono men volgo, per essere pochi i re. Costoro che campano di sospetto, e la malattia del sospetto chiamano dottrina dell'equilibrio, in questo caso gli ordinarii sospetti aggraverebbero con una straordinaria paura e non illegittima; giacchè trattandosi di Gerusalemme e de' cattolici sparsi per le cinque parti del mondo, l'equilibrio già più non sarebbe Europeo, ma Asiatico e Libico e Messicano ed Australico; e insieme coll'Australia e coll'Austria dovrebbero essere nel concilio

‘Η ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἔξῆς, ἐν μεταφράσει :

2 Μαρτίου 1868 (ν.η.)

« Προσφιλέστατέ μου Θωμαζαίο,

“Ελαβον τὸ τεῦχος μὲ τὸ ἀρθρον, τόσον δὲ ἔγῳ ὅσον καὶ ἡ κ. Ἀδελαΐς σᾶς εἶμεθα βαθύτατα εὐγνώμονες¹.

‘Η ἀγωνία, τὴν δποίαν μοῦ ἔγέννα ἡ σκέψις, ὅτι εἰς τὴν Ζάκυνθον θὰ ἐφονεύοντο κατὰ τὰς προσεχεῖς ἑκλογάς, μοὶ ἐνέπνευσε τὴν ἐπιστολήν, τὴν δποίαν σᾶς ἐσωκλείω, ἀφιερωμένην ὀλόκληρον εἰς τοὺς Ζακυνθίους καὶ μὲ θέματα Ζακύνθια. Ἐθεώρησα ἐπίσης, ὅτι μία φωνὴ χωρὶς κομματικὸν πνεῦμα θὰ ἥδυνατο κάπως νὰ ἀσκήσῃ εὑμενῆ ἐπίδρασιν.

rappresentate le tribù Africane e la China. Ma giacchè tutte le cose mondane vanno per gradi, io mi contenterei che per ora l'equilibrio Europeo diventi Asiatico, così come la Russia, di potentato ch'ella è più che Asiatico, tende a diventare iperbolicamente Europeo. Non so, invero, se sia iperbole o ironia la figura rettorica in virtù della quale Alessandro delle Russie, l'educatore pio della nazione Polacca, declama contro il regno de' papi siccome molesto alla libertà e all'unità della nazione Italiana. Può bene un cattolico schietto desiderare che i papi si disfacciano del regno per meglio edificarsi in pontefici, ma il pontefice non più re tanto bene può stare in Italia quanto in altro paese, e l'Italia dal cacciarlo o dal lasciarlo andar via non avrebbe nè gloria nè pace se non sapesse con altri rimedii sanare le volontarie sue piaghe e onestare i suoi vanti. Finch'essa combatterà con la corte insieme la chiesa di Roma, o permetterà agli ignoranti e a' mascalzoni che si gridano vindici dell'onore italiano confondere le due cose, moltiplicherà a se vergogna e calamità; e i potentati e le nazioni che davvero o per finta favoriranno lei, non faranno che disonorare sè stessi. Ma questa smania d'unità materiale, non preparata dalle morali disposizioni, che spinge alcuni popoli d'Europa a politicamente confondersi, per poi forse respingersi più fieramente e più crudelmente straziarsi; questa smania che invade il Conte di Bismarck a invadere ducati e regni e repubbliche, intanto che la fame traendo dietro a se la disperazione e la morte invade la sua vecchia Prussia felice augurio delle beatitudini che aspettano la Prussia novella; questa smania è una prova anch'essa dell'invitto bisogno che le anime umane sentono dell'intima e vera, cioè della religiosa unità. Non unita, ma compressa dalla tirannide Turca e dalla secolare ignoranza, la Grecia sentirà tosto o tardi questo salutare bisogno, e, emancipandosi dalla pedanteria dell'imitazione antica e dalla servilità delle imitazioni moderne, avrà un sacerdozio erede degno delle antiche sue glorie, con luce di teologica e civile sapienza, con fervore di sociale e cattolica carità.

Gli editori del giornale che deve stampare il mio scrittarello sulla versione della Signora Adelaide, stanno ora a Parigi, quindi il ritardo. Ma nel Febbraio uscirà, e voi l'avrete. Auguri a lei insieme e a voi».

1. ‘Ο Τερτσέτης ἀναφέρεται εἰς τὴν δημοσίευσιν ἔγχωμιαστικοῦ ἀρθρου τοῦ Θωμαζαίου περὶ μεταφράσεων τῆς συζύγου του, τὴν δποίαν ὁ τελευταῖος εἰχεν ἀναγγείλει εἰς τὸ τέλος τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς του.

Ταχυδρομικῶς σᾶς στέλλω τὸ φύλλον, τὸ περιέχον τὸ παλαιὸν ἀρθρον τοῦ κ. Νάξου. Σᾶς τὸ στέλλω διὰ νὰ ἴδητε, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὸ φύλλον αὐτὸν γίνεται λόγος διὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ νὰ ἀπαλλάξω τῆς κατηγορίας τὸν καημένον Νάξον. "Ισως εἰς ἄλλο τι φύλλον τῆς ἔφημερίδος ὑπάρχουν οἱ ἀστεῖσμοὶ τοῦ ἀνοήτου συντάκτου.

"Υποφαίνομαι μετὰ πάσης ἀγάπης

‘Υμέτερος
Τερτσέτης »¹.

* *

‘Η ἔπομένη ἐπιστολὴ ἔγραφη δύο μόνον ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνωτέρῳ ἐπιστολὴν ὑπὸ τῆς Ἀδελαΐδος Τερτσέτη, εἰς γαλλικήν.

‘Η νεαρὰ σύζυγος τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ, ἀφοῦ ἐκφράσῃ μὲ τὴν σειράν της τὴν εὐγνωμοσύνην της διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀρθρον τοῦ Θωμαζαῖον περὶ τῆς μεταφράσεως ποιημάτων τοῦ Τερτσέτη², περιγράφει τὴν εὐμενὴν ὑποδοχήν, μὲ τὴν ὅποιαν ἐγένετο δεκτὴ εἰς Ἀθήνας, καὶ βεβαιοῖ τὸν μεγάλον φιλέλληνα, ὅτι μοναδικὴ αἵτία τοῦ γάμου της εἶναι ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ συζύγου της καὶ ἡ ἐνθεόμος ἐπιθυμία νὰ φανῇ χοήσιμος πρὸς ἄνδρα, τοῦ ὅποιου βαθύτατα ἐκτιμᾷ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὑρεῖαν μόρφωσιν. Τοιουτούρπως, ἔχομεν τώρα καὶ τὴν ἀμεσον μαρτυρίαν περὶ τῆς εἰλικρινοῦς ἐκτιμήσεως καὶ ἀφοσιώσεως, τὴν ὅποιαν ἡ Ἀδελαΐς ἥσθάνετο

1. Παραθέτομεν τὸ ἵταλικὸν κείμενον :

« Atene 2 Marzo 1868 S.N.

Mio carissimo Tomaseo

Ho ricevuto il fascicolo coll'articolo, e tanto io che la Signora Adele vi siamo gratissimi.

L'ansia, che mi dava il sospetto che in Zante si ammazzassero nelle venture elezioni, mi ispirò la lettera che vi includo tutta all'indirizzo dei Zantiotti, e con argomenti Zacintj. Ho creduto pure, che una voce spoglia di spirito di parte poteva avere qualche influenza in bene.

Per la posta vi mando il foglio contenente l'articolo antico del Signor Naso; ve lo mando affinchè vediate che in nessuna maniera si parla in quel foglio della Chiesa Cattolica, e per discolpare il povero Naso. Forse in qualche altro numero del giornale esistono le facezie dello stupido redattore.

Son con tutto affetto

Il vostro
Terzetti ».

2. Φαίνεται ὅτι ἡ Ἀδελαΐς ἔξηκολούθησε καὶ βραδύτερον νὰ ἀποστέλλῃ τὰ δημοσιεύματά της πρὸς τὸν Θωμαζαῖον. Οὗτο ἐν τοῖς καταλοίποις τοῦ τελευταίου σόφεται τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον « Necrologie - Denis Beretta, Athènes, Imprimérie J. Cassandrées, 1869 », ἐν τῷ ὅποιῳ δημοσιεύεται νεκρολογία ὑπὸ τῆς Adélaïde Terzetti (σελ. 3 - 6).

πρὸς τὸν σύντροφον τῆς ζωῆς, καὶ περὶ τῆς ὁποίας μέχρι τοῦτο ὑπῆρχον μόνον ἔμμεσοι εἰδήσεις.

‘Η ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἔξῆς :

« Monsieur,

J'ai reçu votre aimable lettre et le journal contenant l'article dont vous avez bien voulu m'honorer.

Je suis infiniment heureuse de votre bienveillance, Monsieur, à laquelle je ne cesserai pas de me recommander. Nous avons reçu un excellent accueil des Athéniens et bien que tout le monde ait su dès le lendemain de notre arrivé notre mariage à Rome, personne n'y a fait la moindre observation et tous les enfants baptisés par Mr Terzetti me reconnaissent avec plaisir pour leur marraine.

Ma petite traduction relsaussée par l'article que vous avez eu la bonté d'écrire fait connaître le but de notre mariage. Je suis heureuse de pouvoir m'occuper uniquement d'études avec un homme dont l'instruction et les vertus maintiennent dans mon coeur une estime profonde et une amitié sans bornes.

Daigner agréer, Monsieur, l'hommage de mon respect et de ma reconnaissance, j'espère qu'un jour j'aurai le bonheur de vous exprimer de vive voix mes sentiments pour vous. Votre très humble servante.

Adélaïde Terzetti

Athènes le 20 Février - 4 Mars 1868 »¹.

‘Η ἐπομένη ἐπιστολὴ ἦστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐκ Ζακύνθου, τὴν 4ην Αὐγούστου 1869.

‘Ο ποιητὴς ἐπωφελεῖται τὴν μετάβασιν τοῦ Π. Χιώτου εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀποστείλῃ τὸν χαιρετισμούς του εἰς τὸν παλαιὸν φίλον. Τὰ ἔτη ἔχουν παρέλθει καὶ ἀμφότεροι πλησιάζουν τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος, διὰ τοῦτο ὁ Τερτσέτης εὔχεται νὰ τὸν δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπανιδωθοῦν εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ἀκόμη δὲ καλύτερα ἀν καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἄλλον.

‘Ἐν συνεχείᾳ ἀναγγέλλει τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ του — πρὸ δύο περίπου ἑβδομάδων — δινομασθέντος Σπυρίδωνος.

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον :

« Ζάκυνθος 4 Αὐγούστου 1869

Σεβαστέ μου Θωμαζαῖο,

‘Ἐπωφελοῦμαι τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ καθηγητοῦ Χιώ-

1. ‘Η Ἀδελαΐς ἀναγράφει τὴν παλαιὰν καὶ νέαν ἡμερομηνίαν.

του¹, ἵνα σᾶς ἀποστείλω τὰς γραμμὰς ταύτας καὶ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι κατέχομαι ὑπὸ ἴσχυροτάτης ἐπιθυμίας νὰ σᾶς ἐπανίδω πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μας ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτον. "Ἄν πάλιν ὁ Θεὸς θέλῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον καὶ εἰς τὸν ἄλλον, τόσον τὸ καλύτερον.

"Ἡ κυρία Ἀδελαΐς σᾶς χαιρετίζει μετ' εὐλαβείας" ἀπὸ δέκα ἑπτά ἡμέρῶν εἶναι μήτηρ τέκνου, τὸ δποῖον ὠνομάσαμεν Σπυρίδωνα². Χαιρετίζω μὲ ἀγάπην τὴν οἰκογένειάν σας καὶ εἴμαι

ὅ ἀφωσιωμένος

Χαιρετίζω τὸν Κον καὶ τὴν Καν Τυπάλδου³. Γ. Τερτσέτης »⁴.

* * *

"Ἡ ἔπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐπίσης ἐκ Ζακύνθου, μετὰ παρέλευσιν διετίας περίπου.

"Ο Τερτσέτης βεβαιοῖ ἐν πρώτοις τὸν φίλον του, ὅτι ἡ μακρὰ σιωπὴ του δὲν δφείλεται εἰς λησμοσύνην" ἀντιθέτως ἡ σκέψης του στρέφεται ἐπανειλημμένως πρὸς αὐτόν, ἐπωφελεῖται δὲ τὴν νέαν μετάβασιν τοῦ Π. Χιώτου εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀποστείλῃ τοὺς φιλικοὺς χαιρετισμούς του. "Ἀπαντῶν προφανῶς εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Θωμαζαίου, δπως καὶ ἡ Ἑλλὰς συμμετάσχῃ εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντος πρὸς τιμὴν τοῦ Σαβαναρόλα, ὁ Τερτσέτης, κατόπιν συνεννοήσεως καὶ μετὰ τοῦ Ρενιέρη, παρατηρεῖ ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ τι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐν Ἀθήναις. Τέλος

1. Παναγιώτης Χιώτης (1814 - 1896) δ γνωστὸς ἰστορικὸς συγγραφεύς, δικαίως θεωρούμενος ὡς ὁ κατ' ἔξοχὴν ἰστοριογράφος τῆς Ἐπτανήσου. Διετέλεσε καθηγητὴς τοῦ Λυκείου Ζακύνθου καὶ βραδύτερον ἑλληνοδιδάσκαλος καὶ ἔφορος τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης τῆς νήσου ταύτης. Κατὰ καιροὺς περιώδευσε τὴν Ἰταλίαν δι' ἐπιστημονικοὺς σκοπούς.

2. Ὁ Σπυρίδων Τερτσέτης, βραδύτερον προξενικὸς ὑπάλληλος, ἡγάπησε τὸ ἔργον τοῦ πατρός του, τοῦ δποίου ἐπεδίωξε νὰ ἐκδώσῃ τὰ "Ἀπαντα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ.

3. Ὅπονοεῖται ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος καὶ ἡ σύζυγός του.

4. Παραθέτομεν τὸ ἵταλικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς:

« Zante 4 Agosto 1869

Mio rispettabile Tomaseo

Profitto della partenza del Professor Sciotti per mandarvi queste linee e dirvi che fortissimo è il mio desiderio di rivedervi prima della nostra partita da questo mondo noto. Se poi in questo mondo e nell'altro Dio voglia meglio.

La Signora Adele distintamente vi riverisce e sono già diciassette giorni che è madre di un bambino a cui abbiamo dato il nome di Spiridione. Saluto caramente la vostra famiglia e sono vostro

devotissimo
G. Terzetti ».

Saluto il Sre e Sra Tipaldo.

πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαῖον ὅτι ἡ σύζυγός του τὸν βοηθεῖ πάντοτε εἰς τὰς ἔργασίας του καὶ καθιστᾶ εὐχάριστον τὴν ζωήν, ὅτι κάμνουν πολλὰ σχέδια διὰ τὸν μικρὸν Σπυρίδωνα καὶ ὅτι θὰ ἐθεώρουν μεγάλην εὔτυχίαν νὰ τὸν ὁδηγῆσουν μίαν ἡμέραν εἰς Φλωρεντίαν, ἵνα ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα τοῦ μεγάλου φίλου.

Γράφει ὁ Τερτσέτης :

« Μὴ νομίσετε, ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο, ὅτι ὀφείλεται εἰς ἀμέλειαν ἢ λησμοσύνην, ἂν δὲν σᾶς ἔγραψα ἀπὸ μακροῦ. Ἀντιθέτως, δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι ὀλίγαι εἶναι αἱ ἡμέραι, κατὰ τὰς ὅποιας ἡ σκέψις μου δὲν στρέφεται πρὸς σᾶς μὲ ἀφοσίωσιν καὶ εὐγνώμονα ἀνάμνησιν. Ἄν δὲν σᾶς ἔγραψα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀμέσου ἀφορμῆς. Τώρα ἐπιφελούμαι τὴν εὐκαιρίαν τοῦ φίλου καθηγητοῦ κυρίου Χιώτου¹ διὰ νὰ σᾶς γράψω τὰς γραμμὰς αὐτὰς πρὸς φιλικὸν χαιρετισμὸν ὑμῶν καὶ τῆς καλῆς οἰκογενείας σας.

Τὴν ἐπιστολὴν διὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Σαβαναρόλα² τὴν ἔλαβον ἐν καὶ ἥμισυ ἔτος μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν της, διότι, ἐν ἀγνοίᾳ μου, παρέμεινεν εἰς τὸ γραφεῖον ἀκτοπλοίας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔζήτησα τὴν γνώμην τοῦ Ρενιέρη³ καὶ ἐσκέφθημεν ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν εἰς Ἀθήνας ἐπὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.

Ο φίλος Χιώτης θὰ σᾶς δώσῃ νέα μου, ἀλλὰ συνοψίζων ὅλα εἰς ἔνα, νομίζω ὅτι θὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι ὅσα ηὐχήθητε εἰς τὸ εὔνοικὸν ἀρθρὸν σας ἐπηλήθευσαν: ἡ σύντροφός μου καθιστᾶ εὐτυχῆ τὴν ὕπαρξίν μου, ἀπεκτήσαμεν τέκνον, ὁνόματι Σπυρίδων, κάμνομεν πολλὰ σχέδια διὰ τὴν μόρφωσίν του, τὸ δὲ προσφιλέστερον διὰ τὴν μητέρα του εἶναι νὰ τὸ ὁδηγῆσῃ εἰς Φλωρεντίαν, νὰ σᾶς τὸ παρουσιάσῃ καὶ νὰ ἀσπασθῇ τὴν χεῖρά σας.

Διατελῶ μεθ' ὅλης τῆς ἀφοσιώσεώς μου.

‘Υμέτερος

Γ. Τερτσέτης⁴.

Ζάκυνθος 31 Ιουλίου 1871 ».

1. Πρόκειται περὶ τοῦ Παναγιώτου Χιώτου, διὰ τοῦ ὅποιου ὁ Τερτσέτης ἀπέστειλε καὶ τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Θωμαζαῖον.

2. Ο Ιερώνυμος Σαβαναρόλας (Savonarola, 1452 - 1498) ὑπῆρξε διάσημος ιερωμένος καὶ ιεροχήρυς ἐν Φλωρεντίᾳ, δοτις, διὰ τὴν εὐρεῖαν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ τὸ αὐστηρὸν ἥθος, ἥσκησε τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συγχρόνων του, ὥστε νὰ θεωρηθῇ « προφήτης ». Ταχθεὶς κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐπεχείρησε νὰ ίδρυσῃ θεοκρατικὴν δημοκρατίαν. Διαβληθεὶς ὑπὸ τῶν φραγκισκανῶν μοναχῶν ὡς αἱρετικός, ἀφωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα, βραδύτερον δὲ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, τὸν ὅποιον ὑπέστη ἀπαγχονισθεὶς καὶ φυρθεὶς κατόπιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

3. Υπονοεῖται ὁ Μάρκος Ρενιέρης, περὶ τοῦ ὅποιου ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

4. Ιδοὺ τὸ ιταλικὸν κείμενον :

« Non crediate, mio caro Tomaseo, che sia negligenza od oblio se non vi ho scritto da lungo tempo. Vi posso anzi assicurare, che rari sono i giorni

‘Η ἔπομένη ἐπιστολὴ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐξ Ἀθηνῶν, κατὰ Μαΐου τοῦ 1872.

‘Ο Τερτσέτης πληροφορεῖ τὸν φίλον του ὅτι, ἀμα τῇ ἐπιστροφῇ του εἰς Ἀθήνας, εὑρέθη ἡναγκασμένος νὰ ἔτοιμασῃ λόγον διὰ τὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ ὅποίου θέλει ἀποστείλει ἀντίτυπον, εὐθὺς ὡς δημοσιευθῆ. Περαιτέρω εὐχαριστεῖ διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ φύλλου τῆς «Σκηνῆς» τῆς Τεργέστης, περιέχοντος εὐμενέστατον ἀριθμον τοῦ δράματος του «Ο θάνατος τοῦ Σωκράτους».

‘Ιδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς :

« Ἀθῆναι, 26 Μαΐου 1872

Φίλτατε καὶ ἀγαπητότατε κ. Θωμαζαῖο,

Εὐθὺς ὡς ἔφθασα ἐδῶ, ἡναγκάσθην νὰ ἀσχοληθῶ, ἵνα παρασκευάσω διμιλίαν μου διὰ τὸ Πανεπιστήμιον, τὴν ὅποιαν ἀνέγγιωσα τὴν παρελθοῦσαν Κυριακήν, καὶ, ἀν δημοσιευθῆ, θὰ θεωρήσω τιμήν μου νὰ σᾶς τὴν ἀποστείλω μὲ τὴν εὐχὴν νὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας σας.

“Ελαβα τὸ φύλλον μιᾶς ἔφημερίδος τῆς Τεργέστης, τῆς «Scena», περιέχον εὐνοϊκώτατον ἀριθμον περὶ τοῦ δράματος μου¹. τὸ ὄνομά σας² μοῦ

ne³ quali il mio pensiero non ricorra a voi con senso di affettuosa e riconoscente rimembranza. Proviene la mia mancanza di scrivervi dal non avere determinata causa a ciò fare. Profitto ora dell'occasione dell'amico Signor Professor Chioti onde scrivervi queste linee di caro saluto inverso voi e la vostra buona famiglia.

La lettera per il monumento Savonarola l'ho avuta un'anno e mezzo dopo la sua data; restò nell'ufficio della navigazione ellenica a mia insaputa. Circa l'oggetto di quella lettera mi sono consultato con Renieri, e abbiamo considerato nulla potersi ottenere in Atene per lo scopo desiderato.

L'amico Chioti vi darà mie notizie, ma inchiodendo tutto in uno, credo farvi piacere col dirvi che quanto avete preconizzato nel vostro benevolo articolo si è avverato, la mia compagnia mi rende cara l'esistenza, abbiamo già un figlio di nome Spiridione, facciamo più progetti per la sua educazione, il più favorito di sua madre è di condurlo in Firenze, presentarvelo e baciargli la mano.

Sono con tutto affetto

Zante 31 Luglio 1871.

Il vostro
G. Terzetti ».

1. Πρόκειται περὶ τοῦ δράματος τοῦ Τερτσέτη «Ο θάνατος τοῦ Σωκράτους».

2. Ως γνωστόν, ὁ Θωμαζαῖος ἐδημοσίευσε προλεγόμενα εἰς τὸ δράμα τοῦ Τερτσέτη, γεγονός τὸ ὅποῖον συνετέλεσεν, ὥστε τὸ ἔργον νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν συγχρόνων.

φέρει τύχην και τιμήν, και σᾶς εὐχαριστῶ. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἐφημερὶς μοῦ ἔστάλη ἀπὸ σᾶς.

“Ελαβα ἐπιστολὴν καὶ ἀπὸ τὸν Κον Καντού¹, εἰς τὸν ὅποιον θὰ ἀπαντήσω.

‘Υποβάλλω τὰ σέβη μου πρὸς τὴν Καν σύζυγόν σας, φιλῶ τὰ προσφιλῆ τέκνα σας, χαιρετίζω τὸν Κον Δομένικον καὶ διατελῶ μετ’ ἀφοσιώσεως.

‘Υμέτερος
Τερτσέτης»².

* * *

‘Η τελευταία σφζομένη ἐπιστολὴ ἔστάλη ὑπὸ τοῦ Τερτσέτη ἐξ Ἀθηνῶν, κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 1873, ὅτε ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον³ τῆς πιστῆς συζύγου καὶ προσφιλεστάτης συντρόφου τῆς ζωῆς τοῦ Θωμαζαίου, τῆς Διαμάντως Παβέλλο - Ἀρτάλε⁴. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἡ ταπεινῆς καταγωγῆς καὶ σχεδὸν ἀγράμματος χήρα ἐβοήθησε τὸν πολυπαθῆ Δαλματὸν φιλέλληνα κατ’ ἀρχὰς μὲν ὡς οἰκοκυρὰ εἰς Κέρκυραν καὶ βραδύτερον ὡς σύζυγος, ἵδια ὅτε ὁ Θωμαζαίος ἔστεορθη τῆς ὁράσεως. Ο θάνατός της ὑπῆρξεν ἐνεκα τούτου βαρὺ πλῆγμα διὰ τὸν γηραιὸν πλέον καὶ τυφλὸν μεταφραστὴν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας, δστις ἥθελησε νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην της διὰ τῆς ἔκδόσεως εἰς τόμον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Διαμάντω, σύζυγος καὶ μητέρα»⁵, οὐ μόνον ἴδιων αὐτοῦ σκέψεων, ἀλλὰ καὶ ἔκλογῆς ἐξ συλλυπητηρίων

1. Περὶ τοῦ Καίσαρος Καντού βλ. ἀνωτέρω. ‘Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Τερτσέτης είχεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν μεγάλον ἐκεῖνον πολιτικὸν καὶ ιστορικὸν τῆς Ἰταλίας.

2. Παραθέτομεν τὸ ἰταλικὸν κείμενον:

« Atene 26 Maggio 1872

Carissimo ed amatissimo Sr Tommaseo

Tosto che giunsi qui ho dovuto occuparmi a fare un discorso per l’Ateneo, che ho letto domenica scorsa, e se lo pubblicherò mi farò un pregio di mandarvelo, e possa meritare la vostra approvazione.

Ho ricevuto il numero d’un giornale Triestino, la Scena, contenente un’articolo favorevolissimo al Dramma; il vostro nome mi porta fortuna ed onore, e vi ringrazio. Il detto giornale non dubito mi fu inviato da voi.

Ho ricevuto una lettera anche dal Sr Cantù, a cui risponderò.

Riverisco distintamente la vostra S^{ra} Consorte, bacio i cari vostri figliuoli, saluto il Sr Domenico e sono con tutto affetto

Il vostro Terzetti».

3. ‘Η Διαμάντω Παβέλλο - Ἀρτάλε, σύζυγος τοῦ Θωμαζαίου, ἀπέθανε τὸ 1873, δλίγους δὲ μῆνας βραδύτερον ἡχολούθησεν αὐτὴν εἰς τὸν τάφον καὶ ὁ σύζυγός της.

4. Περὶ τοῦ γάμου βλ. Γ. Θ. Ζώρα, ‘Ἐπτανησιακὰ Μελετήματα, τόμ. Β’, ‘Αθῆναι 1959, σελ. 344 - 345.

5. ‘Ο τίτλος τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον ὅμως δὲν ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν, ἐνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Θωμαζαίου, εἶναι « Diamante, moglie e madre ». ‘Αντιτυπα τούτου σφζονται ἐν τῇ ‘Εθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας.

γραμμάτων καὶ νεκρολογιῶν φίλων του, οἵτινες κατὰ καιροὺς εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ νὰ ἔκτιμήσουν τὴν Διαμάντω.

Ο Τερτσέτης, ὅστις, ως ἀναφέρει, ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον ἀπὸ τὸν Ρενιέρην, ἐκφράζει τὴν θλῖψίν του διὰ τὴν σκληρὰν ἀπώλειαν, καὶ ἀποστέλλει πρὸς τὸν Θωμαζαῖον δύο ποιήματά του, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ταῦτα θὰ δυνηθοῦν, ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγον, νὰ παρηγορήσουν τὸν τεθλιμμένον φίλον κατὰ τὰς τραγικὰς ἔκείνας στιγμάς.

Πιθανώτατα ἡ συλλυπητήριος αὕτη ἐπιστολὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία. Μετ' ὀλίγους μῆνας, τὴν 15ην Ἀπριλίου 1874, ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς ἔκλειε διὰ παντὸς τοὺς ὄφθαλμοὺς καὶ μετὰ δύο μόλις ἑβδομάδας τὸν ἥκολούθει εἰς τὸν τάφον καὶ ὁ Θωμαζαῖος.

Γράφει ὁ Τερτσέτης :

« Ἀγαπητέ μου Θωμαζαῖο,

Ἀναλογιζόμενος τὴν προσφιλῆ καὶ εὐγνῶμονα ἀνάμνησιν, τὴν ὅποιαν τρέφω διὰ σᾶς, δύνασθε νὰ κατανοήσητε τὸν πόνον μου ἐνεκα τῆς ἀπωλείας τῆς καλῆς συντρόφου σας καὶ τῆς θλίψεως, τὴν ὅποιαν τὸ γεγονὸς τοῦτο σᾶς ἐπροξένησε. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅμως ὅτι θὰ ὑποφέρετε τὸ θλιβερὸν γεγονὸς μὲ τὴν διακρίνουσαν ὑμᾶς μεγαλοψυχίαν.

Δὲν ἡξεύρω ἀν ἀπατῶμαι, ἐνόμισα ὅμως ὅτι δύναμαι νὰ σᾶς παρηγορήσω ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς ἀποστέλλων ταχυδρομικῶς δύο ποιήματά μου.

Χαιρετίζω πατρικῶς τὰ ἀγαπητὰ τέκνα σας. Ἡ σύζυγός μου ἐνώνει τὰ συλλυπητήριά της μὲ τὰ ἴδια μου καὶ ἐπιθυμεῖ πολὺ νὰ ἔλθῃ κάποτε νὰ σᾶς ἐπισκεφθῇ καὶ νὰ εὐλογήσητε τὸν υἱόν της Σπυρίδωνα.

Ἐπληροφορήθην τὸ θλιβερὸν γεγονὸς ἀπὸ τὸν ἡμέτερον Ρενιέρην.

Αθῆναι 18 Νοεμβρίου 1873 ν.η.

Διατελῶ μεθ' ὅλης τῆς ἀφοσιώσεως.

‘Υμέτερος Γεώργιος Τερτσέτης »¹.

1. Τὸ Ἰταλικὸν πρωτότυπον τῆς ἐπιστολῆς ἔχει οὕτω :

« Mio caro Tomaseo

Dal caro e riconoscente ricordo che ho di voi, potete argomentare il mio dolore della perdita della vostra buona compagna e della pena che questo avvenimento vi cagionò. Non dubito però che abbiate sopportato il triste caso colla magnanimità che vi distingue.

Non so se m'illudo, ma mi parve che posso distrarvi per alcuni minuti coll'invio che vi fo per la posta di due miei componimenti.

Saluto paternamente i vostri cari figli. La mia consorte mescola le sue condoglianze alle mie e desidera grandemente di venire un giorno a visitarvi e benedire il suo figlio Spiridione.

Seppi il doloroso avvenimento dal nostro Renieri.

Sono con tutto affetto

Atene 10 Novembre 1873 S.N.

* * *

Αὗται είναι αἱ διασωθεῖσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Τερτσέτη καὶ τῆς συζύγου του Ἀδελαΐδος ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Θωμαζαίου ἀφ' ἑτέρου, διὰ τῶν ὅποίων παρέχονται οὐ μόνον σημαντικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ποιητοῦ τῆς Κορίννης καὶ τοῦ Πινδάρου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν γενικωτέ-
ών πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἀξία δὲ
αὐτῶν καθίσταται ἔτι μᾶλλον μεγαλυτέρα, ἢν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν ἔχουν
διασωθῆ πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Τερτσέτη καὶ ὅτι αἱ ὑπὸ ἔκδοσιν ἀναφέρον-
ται εἰς χρονικὴν περίοδον τριάκοντα πέντε περίπου ἔτῶν.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ὡς ἦδη ἐλέχθη, μεταξὺ τοῦ ποιη-
τοῦ μας καὶ τοῦ Δαλματοῦ φιλέλληνος ἀντηλλάγησαν καὶ ἀλλαι ἀκόμη ἐπι-
στολαί, τινῶν τῶν ὅποίων γίνεται μνεία ἀνωτέρω. Ἡ τυχὸν ἀνεύρεσις καὶ
δημοσίευσις αὐτῶν θὰ συνεπλήρωνε τὴν ἐκδιδομένην ἐν τῷ παρόντι ἀλληλο-
γραφίαν καὶ θὰ παρεῖχε, πιθανῶς, νέας πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ζωῆς
καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη